

PERIFÉRIARÓL PERIFÉRIÁRA

Molnár D. István

Kárpátalja népessége
1869-től napjainkig

KALLIGRAM
REGIO KÖNYVEK

Molnár D. István

PERIFÉRIÁRÓL PERIFÉRIÁRA

Molnár D. István

Perifériáról perifériára

Kárpátalja népessége 1869-től napjainkig

MTA TK Kisebbségkutató Intézet
Kalligram
Budapest, 2018

REGIO Könyvek
MTA TK Kisebbségkutató Intézet

Szerkesztette
Fedinec Csilla
(MTA TK Kisebbségkutató Intézet)

Lektorálta
Csernicskó István
(Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont, Beregszász)

Molnár József
(II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász)

A kötet megírását támogatta
Nemzeti Kiválóság Program Határon Túli Doktori Ösztöndíja

A kötet megjelenését támogatta

A borítón
Beregszász 1940-es, 2017-es és 1980-as látképe.
Molnár D. István montázs.

Minden jog fenntartva!

© Molnár D. István (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola), 2018
© MTA TK Kisebbségkutató Intézet, 2018

ISBN 978-963-468-067-3

Tartalom

<i>Előszó</i>	7
<i>A népszámlálások története és módszertana</i>	13
<i>A közigazgatási térfelosztás változásai, 1869–2017</i>	21
Dualizmus (1869–1918)	22
Csehszlovák Köztársaság (1919–1938)	30
Magyar Királyság (1938–1944)	39
Szovjetunió (1944–1991)	50
Ukrajna (1991–2017)	59
<i>Népességszám és nemzetiségi összetétel, 1869–1989</i>	73
A dualizmus kora (1869–1918)	73
A csehszlovák korszak (1919–1938)	89
A revízió (1938–1944)	96
A vasfüggöny árnyékában (1944–1989)	102
<i>A mai Kárpátalja, 1989–2017</i>	115
Ukrajna népessége	118
A lakosságszám változása 1989–2017 között	122
Népmozgalmi jellemzők	127
Migráció	137
Nemek szerinti összetétel	145
Korösszetétel	147
Nemzetiségi összetétel	150
<i>Az 1869–2017 közötti időszak változásai és kilátások a jövőre</i>	159
Irodalom	171

Előszó

Kárpátalja (*ukránul* Закарпатська область [Zakarpatszka oblaszty]) Ukrajna része, annak legnyugatibb megyéje, szó szerinti fordításban „Kárpátontúli terület”, de Kárpátalja megyeként is használatos. Kiterjedése 12 752 km², mellyel az ország második legkisebb régiója Csernyivci megye után. Lakossága 2017-ben 1 258 777 fő volt, amely 98,7 fő/km² népsűrűségnek felel meg.

A terület központja Ungvár. Közigazgatásilag 13 járásra oszlik: Beregszászi járás, Ungvári járás, Munkácsi járás, Perecsenyi járás, Nagybereznai járás, Szolyvai járás, Volóci járás, Nagyszőlősi járás, Ilosvai járás, Huszti járás, Ökörmezői járás, Técsői járás és Rahói járás. A 608 település közül 11 város, ebből öt – Ungvár, Munkács, Huszt, Beregszász és Csap – megyei alárendeltségű státusszal rendelkezik, tehát a járásokkal azonos hierarchiai szinten helyezkedik el. A további városok: Nagyszőlős, Ilosva, Perecseny, Rahó, Szolyva és Técső.

A terület Európa szívében helyezkedik el, a szovjet időszakban bizonyos számítások alapján a Rahói járási Körteleptől északra még „Európa földrajzi középontja” emlékoszlopot is állítottak az 1887-ben, az Osztrák–Magyar Monarchia időszakban felállított Terebesi geodéziai főalappont mellett. Kárpátalja négy országgal, Lengyelországgal (33 km hosszan), Szlovákiával (98 km), Magyarországgal (135 km) és Romániával (190 km) is határos, ezen kívül belső határa a Lvivi (85 km) és az Ivano-Frankivszi (180 km) megyével van. Azt gondolhatnánk, hogy a fentiekből adódóan a terület infrastruktúrája fejlett, jó minőségű és sűrű úthálózat, fejlett vasúti és folyóvízi közlekedés segíti elő a kereskedelem, a közlekedés, a turizmus zavartalan működését. A térképre nézve azonban teljesen mást látunk, a hegyvidéki területek úthálózata gyengén fejlett, csupán a síkvidéki, nagyobb városok között sűrűbb az úthálózat.

Igaz hogy Kárpátalja Európa közepén található, de a dél-északi főútvonalak elkerülik a régiót. Áthalad a területen viszont egy nagyon fontos, Európa keleti és nyugati részeit összekötő útvonal. Öt hágón, az Uzsoki- (889 m), a Latorcai- (750 m), a Vereckei- (839 m), a Toronyai- (931 m) és a Tatár-hágón (931 m) keresztül kapcsolódik a megye Ukrajna törzséhez, melyek közül a Latorcai- és a Tatár-hágó a legforgalmasabbak.

A közlekedési hálózat fejletlenségének egyik oka a terület periférikus helyzete, ugyanis a történelem folyamán bármely országhoz tartozott is, mindig annak a szélén helyezkedett el, távol a fővárostól. A vasútvonalai az Osztrák–Magyar Monarchia idején épültek és szervesen beépültek az ország vasúthálózatába. A vízi közlekedés is jelentős volt ebben az időszakban

a vidéken, a faúsztatás és a Máramarosi sóbányákból a sónak a Tiszán való szállítása révén. A főutak is az ország középpontja, Budapest felé vezettek, a terület városai közötti utak gyakran járhatatlanok voltak.

A 20. század közepétől a város–vidék közötti különbség Nyugat-Európában csökkenni kezdett, Kelet-Európában azonban, beleértve Ukrainát is, pont ellenkezőleg, tovább mélyült. Kárpátalján a legalacsonyabb a foglalkoztatási szint, Vinnyicával együtt a legrurálisabb vidék az országon belül, határmenti térségei, városai az ország területéhez képest nem számottevőek, csupán helyi jelentőséggel bírnak.¹ A régiót sűrű településhálózat jellemzi, nincsenek elkerülő utak, településről településre lehet csak haladni. Fényes Elek 1837-ben Bereg vármegyéről szóló megállapítása ma is szó szerint igaz: „országútjai közül az, melly Munkáctól Galicziának visz igen jól karban tartatik; de a’ többiek javítást várnak, kivált a’ Tiszaháton tavasszal és ősszel csak nem járhatatlanok.”²

A 19. század utolsó harmadában Kárpátalja mai területén alig ötszáz települést találunk, ezek közül csak három volt városi típusú – Ungvár, Munkács és Beregszász. A 21. század elejére mintegy hatszáz település tagolja a régiót, s közülük csak öt számít nagyvárosnak – Ungvár, Munkács, Huszt, Beregszász és Csap. Csak a megyeközpont lakossága haladja meg a száz ezer főt, Csap a legkésőbb, a második világháború után került Kárpátaljához, és Beregszász volt az egyetlen, amely a teljes időszakban, a dualizmus óta őrzi magyar többségét, miközben a két világháború között két vitézre még városi rangját is elvesztette. Dsida Jenő szerint: „Kis felvidéki város, vén Beregszász, / gazos Fürdőkert, sáros Vérke-part / agg csöndedből ma is felém remeg száz / félálom-émlék, ködlepett, zavart – / kanyaró, vörheny, zezugos öreg ház [...]”³

A trianoni békediktátum következtében az új határok évezredes vonzásokörzeteket szeltek ketté, a városok elveszítették a hozzájuk tartozó falvak egy részét, aminek következtében fejlődésük lelassult. A Csehszlovák köztársaság, a Szovjetunió, és Ukrajna részeként is Kárpátalja az ország periferiáján helyezkedik el. Távol a fővárostól a régió ma sem kap kiemelt figyelmet a fejlesztések terén, dacára annak, hogy négy országgal is határos. Az utak

¹ Karácsonyi Dávid: A város–vidék „szakadék” dimenziói Ukrainában. *Kisebbségkutatás*, 19. évf., 2010, 3. sz. 409–427.

² Fényes Elek: *Magyar országnak, s a’ hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben*. 3. k. Pest, Trattner-Károlyi, 1837. 55.

³ Dsida Jenő: *Előre való beszéd*. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Verstar-verstar-otven-kolto-osszes-verse-2/dsida-jeno-201B9/angyalok-citera-jan-1938-2047E/tukor-elott-2062B/elore-valo-beszed-2062C/> (Letöltve: 2018.03.15.)

Beregszász, 1915 (Forrás: Balla D. Károly Kárpátalja blogja)

állapota kritikán aluli, csupán a Csap–Ungvár–Munkács–Lemberg útvonal van jó állapotban. A vízi közlekedés a Tisza határfolyó jellege miatt elhanyagolható, csupán évi egy-két vízi túra jellemzi a Kárpátaljai folyószakaszon a közlekedést.

A terület egyharmada síkság, kétharmadát az Északkeleti-Kárpátok vonulatai alkotják. A történelmi örökségnek és a természeti tájnak köszönhetően egyre nagyobb szerepet játszik a területen az idegenforgalom, azonban a rossz úthálózat határt szab a turizmus fejlődésének. Hiába próbáltak a helyiek a nyugatról érkező turistákra (főként Magyarországról) orientálódni, az utóbbi évek Ukrajnát sújtó válsága erősen visszavetette a turizmust. A Krim megszállását követően azonban jelentősen megélénkült a belső turizmus, ami a gyógyfürdők, szanatóriumok és az újra fejlődő sí központoknak köszönhető.

A nyugati országokból érkezőkre a határon kialakuló sorok, időnként két-három órás várakozás is rossz benyomást tesznek, egyes esetekben ugyanannyi időbe kerül gépkocsival Beregszászból-Beregsurányba eljutni (10 km), mint Beregsurányból-Budapestre (310 km). Igaz hogy tervben van új határátkelők nyitása, azonban még a jelenleg működőket sem sikerült felújítani, pedig Európai Unió támogatást is kapott rá Ukrajna.

A területen évszázadok óta együtt élnek magyarok, ruszinok, románok, zsidók, németek és számos más nemzetiség. Ami közös bennük, az a szívós-

Beregszász, 1940 (*Forrás: Fortepan 76058*)

ság és a megmaradni akarás, a vendégszeretet és a jó szomszédsági viszony, ami a több száz éves együttélés eredményeként alakult ki a kárpátaljai emberekben.

A kötet a 2018-ban százéves Kárpátalja népesedési viszonyait mutatja be. Százéves, mert politikai értelemben egységes közigazgatás alá 1918 végén kerül a Ruszka Krajna autonóm terület megalakításával, a régió maga azonban a középkor óta gyűjti magába azt a népességet, amelynek leszármazottai ma lakják a területet.

Beregszász, 1976 (Forrás: Fortepan 66287)

Beregszász a 21. században (Forrás: Wikipedia, Beregszász szócikk)

A népszámlálások története és módszertana

Kevés olyan területe van Európának, amely oly sok hatalom fennhatósága alá tartozott volna a 20. század folyamán, mint a mai Kárpátalja területe. Az Osztrák–Magyar Monarchia, a Magyar Népköztársaság, az első és második Csehszlovák Köztársaság, a Magyar Királyság, a Szovjetunió és Ukrajna mellett átmeneti államalakulatok helyszíne is volt az első és második világháború végén a békeszerződések megkötéséig.

A hatalomváltások a területen mindannyiszor a közigazgatási rendszer változását is magával vonták, így településeket csatoltak el, vontak össze, alapítottak, vagy szüntettek meg, új közigazgatási határokat húztak. A kötet hangsúlyos része a közigazgatási rendszer változásának a bemutatása, ennek segítségével értelmezhető, hogyan alakult ki a történelmi Magyarország északkeleti részén található vármegyék területeiből a ma általunk ismert Kárpátalja.

Annak érdekében, hogy megvizsgálhassuk Kárpátalja népességszámának térbeli változásait, részletesebb, lehetőleg települési szintű adatokra van szükség. Sajnos azonban ezek az adatok a Szovjetunió fennállásának időszakában nem voltak hozzáférhetőek sem a statisztikai hivatalok révén, sem pedig a levéltári forrásokat illetően. A különböző korszakok adatsorait más-más ország hivatalaiból kellett beszerezni, ami szintén számos akadályt gördített a kutatás elé. Többek között ez is közrejátszhatott abban, hogy mind a mai napig nem jelent meg átfogó munka, mely Kárpátalja mai területe közigazgatási változásait, népességszámának térbeli alakulását vizsgálta volna az adott időszakban.

A rendszerváltást követően Kárpátalján is hozzáférhetőek lettek a terület népességszámára vonatkozó statisztikai adatok. Igaz ugyan, hogy főként területi és járási bontásban álltak rendelkezésre, és azok is csak egy-két éves késéssel, a települési bontású adatsorok pedig ennél is jóval nagyobb késéssel. Az eltelt nagy időtávnak is köszönhetően az 1989-es és 2001-es népszámlálások eredményeinek egy része már települési szinten is rendelkezésre áll. Sajnálatos módon 2001 óta azonban Ukrajnában nem került sor népszámlálásra, ami nagyban nehezíti a kutatást.

Európában 1749-ben, a svéd fennhatóság alatt álló Finnország területén rendezték az első statisztikai célú népszámlálást. A vidéket érintő első népszámlálást Mária Terézia rendelte el 1777-ben. A népszámlálás megszervezése és végrehajtása a királynő 1780-ban bekövetkezett halála miatt fiára, II. Józsefre maradt. Az összeírás 1784 és 1787 között sikeresen lezajlott.

Magyarországon az első hivatalos statisztikai szolgálatot 1867-ben alapította meg az akkori kormány. Az új szervezet feladata volt egy, az ország egész területére kiterjedő, teljes körű népszámlálás megszervezése, amely magában foglalja a lakások számbavételét is.

Az eredeti elképzelések szerint 1867-ben vagy 1868-ban kellett volna megtartani az első magyar népszámlálást, azonban pénzühiány miatt és a monarchia osztrák felében tartandó népszámlálással való időbeni harmonizáció érdekében elhalasztották, így az 1869. december 31. és 1870. január 1. közötti éjfél jelölték ki a népszámlálás eszmei időpontjául. A népszámlálás folyamán kétféle kérdőívet használtak. Az egyiket a városokban és a nagyobb községekben, ahol a számlálóbiztosok a kérdőíveket otthoni kitöltésre átadták a háztartásfőeknek vagy az ott lakó más felnőtt személynek („önkitöltés”), majd a kitöltött kérdőíveket átvették és ellenőrizték. A másik kérdőívet a számlálóbiztos házról-házra, lakásról-lakásra járva személyes kikérdezés alapján töltötte ki. A kérdőíveket hét nyelven nyomtatták ki, figyelembe véve a nemzeti kisebbségekhez tartozó népesség várható nagyságát. A kérdőívek kitöltése során rákérdeztek a lakóegység néhány fontos ismervére. A további kérdések: család- és keresztnév, nem, születés éve, vallás, családi állapot, foglalkozás vagy megélhetés egyéb forrása, foglalkozási viszony, születés helye, lakóhely, a lakóhelyen tartózkodás vagy az onnan való távollét időtartama, írni-olvasni tudás, fizikai vagy mentális fogyatékoság, katonai szolgálatra alkalmasság, külföldiek esetén a külföldi lakóhely országa, a távollévők tartózkodási helye. Politikai megfontolásokból nem kérdeztek rá a nyelvi és nemzetiségi hovatartozásra.⁴ Ennek adatait önálló kötetben adta közre Sebők László.⁵

A következő népszámlálás eszmei időpontja 1880. december 31. és 1881. január 1. közötti éjfél volt. Az előző népszámláláshoz képest ezúttal rákérdeztek többek között az anyanyelvre, illetve az országban beszélt más nyelvek ismeretére is.

Az 1890-es népszámlálást elrendelő 1890. évi IX. törvényt az év áprilisában fogadták el, amely alapvetően követte az 1880-as jogszabályt. Az össze-

⁴ Rózsa Gábor: A hivatalos magyar népszámlálások és más nagy népesség-összeírások, 1870–2016. I. rész (1870–1949). *Statisztikai Szemle*, 95. évf., 2017, 11–12. sz. 1166.; Папп А. З.: Этнодемографическая картина в Карпатском бассейне на рубеже XIX–XX вв. In: *Взаимодействия и конфликты на конфессионально и этнически смешанных территориях Центральной и Восточной Европы 1517–1918*. М. – СПб., Нестор-История, 2016. 259–275.

⁵ Sebők László (szerk.): *Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai*. TLA Teleki László Intézet, KSH Népszámlálás, KSH Levéltár, 2005.

írást külön személyi és lakás kérdőíveken hajtották végre, amelyekhez az önkitöltésre vonatkozó utasítások is szerepeltek.⁶

Az 1900. évi népszámlálást elrendelő, 1899. évi XLIII. törvényt az év decemberében fogadták el. Az adatfelvételt január 10-ig be kellett fejezni, de az összeíróknak további 5 napig lehetőségük volt a még hiányzó adatok megszerzésére.

Az 1910-es népszámlálás az 1900-astól eltérően a népesség összeírása mellett csak a lakóépületeket és más lakott épületeket, a lakott lakásokat és más lakóegységeket vette számba, kivéve Budapestet, ahol minden épület és azok főbb adatfelvétele is megtörtént. A történeti Magyarország területén utoljára végrehajtott, 1910-es népszámlálás eredményeit a Magyar Statisztikai Közlöny hat kötetében tették közzé 1912 és 1920 között.

A következő 1921-es népszámlálást Kárpátalja mai területén már cseh-szlovák fennhatóság alatt végezték. A népszámlálás előkészítése az Állami Statisztikai Tanács feladata volt. Az 1920. évi 592. sz. kormányrendelet 1. paragrafusa a népszámlálás eszmei időpontját 1921. február 15-ike éjszakájának éjfélében határozta meg. A népszámlálás folyamán felvételezték a megszámláltak nemét, családi állapotát, korát, illetőségét, nemzetiségét, vallását és foglalkozását, tehát nem az anyanyelvre, hanem a nemzetiségre kérdeztek rá. Az adatfelvétel részben számlálóívek, részben összeírási ívek alkalmazásával történt.⁷

Szigorúan vették a nemzeti hovatartozásra vonatkozó rubrika kitöltését. A nemzetiségi hovatartozás eldöntését a megszámláltakra bízták, fenntartva a számlálóbiztosok, ellenőrök és politikai hatóságok jogát a bevallott nemzetiségi adatok módosítására. A számlálóbiztosok számára kidolgozott útmutató pedig a nemzetiség-anyanyelv összefüggését is kérdésessé, félremagyarázhatóvá tette és tág teret biztosított a sorozatos visszaéléseknek.

A következő népszámlálást 1930-ban tartották a vidéken, szintén cseh-szlovák fennhatóság alatt. Az 1930. június 26-án elfogadott 86. sz. kormányrendelet határozta meg a népszámlálás lebonyolításával kapcsolatos gyakorlati teendőket. A kormányrendelet 1. paragrafusa a népszámlálás eszmei időpontját határozta meg, amelyet 1930. december 1-ről 2-re virradó éjszaka éjféltre helyezett.⁸ A cenzust az 1921-es népszámláláshoz hasonlóan végezték el. Az kormányrendelet 21. paragrafusa a nemzetiség meghatározásá-

⁶ Rózsa, 2017, i. m., 1169.

⁷ Popély Gyula: A felvidéki magyarság számának alakulása az 1921. és 1930. évi cseh-szlovákiai népszámlálások tükrében I–II/44. *Századok*, 1989. 47.

⁸ Uo. 59.

nak szabályait rögzítette: „A nemzetiség rendszerint az anyanyelv alapján jegyeztetik be. Más nemzetiséget, mint azt, amelyet az anyanyelv tanúsít, csak akkor lehet bejegyezni, ha a megszámlált személy anyanyelvét sem családjában, sem háztartásában nem beszéli, és a másik nemzetiség nyelvét tökéletesen bírja. A zsidók azonban mindig vallhatják magukat zsidó nemzetiségűeknek. Bejegyezni csupán egyetlen nemzetiséget szabad. Ha valaki két nemzetiséget vall be, vagy egyet sem, akkor nemzetiségét anyanyelve alapján jegyzi be. Felnőtt személyek és a lakás birtokosának családjához nem tartozó személyek (cselédek, tanoncok, albérlők stb.) nemzetiségüket maguk vallják be, kiskorú és beszámíthatatlan személyek helyett ezt azok törvényes képviselője végzi el. A 14 éven aluli gyermekek nemzetisége szülei nemzetiségéhez igazodik; ha a szülők különböző nemzetiségűek, közülük annak nemzetiségéhez, aki a gyermekről gondoskodik; ha ezt mindketten teszik, vagy egyikük sem, s általában vitás esetekben, az apa nemzetiségéhez igazodik, törvénytelen gyermekeknél pedig az anya nemzetiségéhez.”⁹

A következő adatsorunk az 1941-es magyar népszámlálás eredményeiből származik. A népszámlálás eszmei időpontja 1941. január 31. éjfélre vonatkozott. Anyanyelvként azt a nyelvet kellett bejegyezni, amelyet az illető a saját nyelvének vallott és a legjobban és legszívesebben beszélt, nemzetiségként pedig minden befolyástól mentesen és az anyanyelvre való tekintet nélkül azt a nemzetiséget kellett megjelölni, amelyhez tartozónak a megszámlált érezte és vallotta magát.¹⁰

Az 1880-as, 1900-as és 1941-es magyarországi, illetve a csehszlovák állam által végrehajtott 1921-es és 1930-as népszámlálások adatai régiókra vonatkozóan a Központi Statisztikai Hivatal kiadványaiban feldolgozva is elérhetők,¹¹ illetve a HUNGARICANA közgyűjteményi portálon¹² férhetőek hozzá.

A szovjet időszak első népszámlálását Kárpátalján 1959-ben tartották. A census eszmei időpontja 1959. január 14-ről 15-re váltó éjfél. A kérdőívek kitöltése lekérdezések segítségével történt, az ezt követő tíz napon pedig a kontroll ellenőrzések zajlottak. A népszámlálás regisztrálta a jelen lévő és az állandó lakosságot is. A népszámlálási lapokat a kérdezőbiztosok töltötték

⁹ Uo. 60.

¹⁰ Központi Statisztikai Hivatal: *Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községek szerint*. Budapest, Stephaneum nyomda részvénytársaság, 1947. 1.

¹¹ Központi Statisztikai Hivatal: *Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*. Budapest, KSH, 1996; Központi Statisztikai Hivatal: *Kárpátalja településeinek vallási adatai (1880–1941)*. Budapest, KSH, 2000.

¹² HUNGARICANA közgyűjteményi portál. <https://hungaricana.hu> (Letöltve: 2017.09.06.)

ki a lakóépületek és azon állami épületek bejárása folyamán, amelyekben emberek élhettek. A kérdőív 15 kérdésből állt, köztük: a családfőhöz való viszony, az állandó lakóhely helyszíne, az állandó lakóhelyen kívül tartózkodás ideje, nem, kor, családi állapot, nemzetiség, anyanyelv, állampolgárság. A nemzetiség és anyanyelv meghatározása önbevalláson alapult.

Az 1970-es szovjet népszámlálás eszmei időpontja szintén január 14-ről 15-re váltó éjféli időpont volt. A népszámlálási lapon 18 kérdés szerepelt, az 1959-es népszámláláshoz képest belekerült az állandó lakóhelyen kívül tartózkodás okára vonatkozó kérdés, rákérdeztek a második beszélt nyelvre is. Új kérdés volt a lakóhely megváltoztatásának okára vonatkozó kérdés is.¹³

A szovjet időszak következő népszámlálását 1979. január 17-i dátumra vonatkozólag datálták, ám az összeírás január 24-ig tartott. Új kérdések jelentek meg a számlálólapon (a megszült gyermekek számáról, a száz évnél idősebb egyének születési dátumáról, lakóhelyéről), némelyiket pedig pontosították.

Az utolsó szovjet népszámlálást 1989-ben, január 12-én tartották. Az 1979-es népszámláláshoz képes kilenc új kérdés kapott helyet a kérdőívben, melyek közül hét a lakhatási feltételekkel volt kapcsolatos. A népesedés mozgásának mélyebb tanulmányozása érdekében megjelent a születés helyére vonatkozó kérdés. Továbbá bővült a végzettséggel kapcsolatos kérdések köre is. Az összeírás adatait csak az 1990-es évek végén kezdték publikálni, de a települési szintű adatok csak az évtized végén váltak hozzáférhetővé a kutatók számára.¹⁴

A szovjet időszakra vonatkozólag sajnos kevés adat áll rendelkezésünkre, mivel a települési bontású népszámlálási adatokat nem publikálták, és tudomásunk szerint nem is őrizték meg. A szovjet megszállás első heteiben rendelték el az első lakosságösszeírást Kárpátalján 1944-ben, azonban ez nem népszámlálás volt, csupán az egyes települések előjáróságai állítottak össze a településen tartózkodó lakosság számáról listákat. Ezek a listák mind a mai napig titkosítva vannak, így nem tudtuk felhasználni a munka során. Az első hivatalos szovjet népszámlálásra Kárpátalján 1959-ben került sor, elvileg nem titkosított adatok, azonban sem a Kárpátaljai Megyei Levéltárban, sem a Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatalban nem sikerült megtalálni ezeket.

¹³ Іванишина. В. В.: Всесоюзні переписи населення 1959, 1970 років як джерело вивчення соціально-демографічних процесів в Україні в 60-х роках ХХ століття. Історія. 74–76. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, Київ, 2004. 127.

¹⁴ Государственный комитет СССР по статистике: *Население СССР по данным все-союзной переписи населения 1989 г.* Москва, 1990. 4.

A következő, 1970-es népszámlálás adatainak települési bontású lapjaihoz a Kárpátaljai Megyei Levéltár Ungvári Levéltárában sikerült hozzájutni, ám csupán a lakosság számát és nemi összetételét tartalmazó kézzel írott füzet formájában állt rendelkezésre. Az 1979-es népszámlálás eredményei járási szinten ismertek. Az 1989-es utolsó szovjet népszámlálás részletes adatai az Ukrajnai Állami Statisztikai Hivatal honlapján is¹⁵ hozzáférhetőek.

Az első ukrajnai népszámlálás eszmei időpontjául a 2001. december 5-i dátumot jelölték meg.¹⁶ A 2001-es ukrajnai népszámlálás „Az Összukrajnai népszámlálásról” szóló törvénnyel összhangban lett megtartva, amely meghatározta az előkészítésének, a lebonyolításának és az eredmények felhasználásának jogi, gazdasági és szervezési alapjait.

A számlálólapokat a számlálóbiztosok töltötték ki a lakosság megkérdezése alapján, azokat a helyiségeket bejárva, ahol a lakosság elhelyezkedik vagy elhelyezkedhet, beleértve a vállalatokat, szervezeteket és állami intézményeket is. Az összeírást helyhez kötött, illetve a népesség jelentősebb tömörülési helyein kialakított ideiglenes számlálóhelyiségekben is végezték.¹⁷

A számlálólapok kitöltésének kezdete 2001. december 5. reggel 8 óra volt, és a munka összességében 10 napig tartott (2001. december 14-ig). A lakóhelyi számlálólapokba a 2001. december 5-én 0 órakor az adott helyiségben jelenlévő minden személy adatai bekerültek, az ideiglenesen ott tartózkodókat is beleértve. Ezenkívül az ideiglenesen távollévő állandó lakosokat is számba vették.

Azokat a személyeket, akik a népszámlálás időpontjában kórházban, szülészeten, szanatóriumban, üdülőben (az 1–2 naposokat kivéve), szállodában és hasonló változó népességgel rendelkező intézményekben tartózkodtak, az adott intézmény adminisztrációja vagy az adott számlálókörzet számlálóbiztosai írták össze (az adott létesítmény férőhelyétől függően). Ezen létesítményekben a népszámlálás egy nap alatt zajlott (december 5-én). A népszámlálás ezt követő napjaiban (december 6–14.) már csak ellenőrző bejegyzések készültek azokról a személyekről, akik újonnan jöttek, és nem rendelkeztek a népszámlálásban való részvételt igazoló bizonylattal.

¹⁵ Державний комітет статистики України. <http://www.ukrcensus.gov.ua> (Letöltve: 2017.09.06.)

¹⁶ Закарпатське обласне управління статистики: Про кількість та склад населення Закарпатської області за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. *Новини Закарпаття*, 2003, № 4–5. 6.

¹⁷ Державний комітет статистики України: *Кількість та територіальне розміщення населення України за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року*. Київ, 2003. 218.

A kórházakban, szállodákban, üdülőhelyeken tartózkodó személyeket a nevezett intézményekben mint ideiglenesen ott lakókat írták össze. A katonákat, a zárt intézmények és a büntetésvégrehajtó intézmények lakóit viszont a szolgálat, illetve az elzárás helye szerinti állandó lakosok közé sorolták.

A lakosságot a tényleges lakóhely, nem pedig a munkahely, vagy a szolgálati hely szerint írták össze. Az összeírás a tartózkodási engedély (állandó vagy ideiglenes) meglététől és az adott területen való lakhatási jogtól függetlenül történt (például ha valaki tartózkodási engedéllyel rendelkezett egy bizonyos helyen, de ténylegesen egy másik cím alatt lakott, akkor a tényleges címet kellett beírni).

Az azon háztartásokban élőkre vonatkozó információkat, amelyek tagjai elérhetetlenek voltak a népszámlálás egész időszaka alatt, a számlálóbiztos a szomszédoktól, a házközelőségtől, az önkormányzat munkatársaitól szerezte be.

Ukrajna azon állampolgárai, akik kiküldetés miatt kevesebb, mint egy évig, illetve nyaralási, gyógykezelési, rokonlátogatási vagy turisztikai célból az időtartamtól függetlenül külföldön tartózkodtak, az állandó lakóhely szerint számlálódtak, az ideiglenes távolmaradás bejelölése nélkül.

Azokat a személyeket, akik nem rendelkeztek állandó lakóhellyel, a számlálóbiztossal való találkozás helyszínén jegyezték be. Ezeket a személyeket az összeírás helyének állandó lakosságához sorolták.

A népszámlálás programja a szociális helyzettel kapcsolatos kérdéseket is tartalmazott minden háztartásra, illetve azok tagjaira, és azokra a személyekre vonatkozóan, akik állandó jelleggel tartózkodtak az adott helyen.

A népszámlálás lebonyolítása során számos szabálytalanság történt. Több helyen a számlálóbiztosok nem a hivatalos kérdőívben rögzítették a közölt adatokat, hanem egy piszkozatként használt füzetben. Másutt előfordult, hogy a biztosok nem is jártak az összeírandó családoknál. A számlálóbiztosokkal történt beszélgetésekből kiderült, hogy eltérően értelmeztek egyes előírásokat, például az ideiglenesen máshol tartózkodók számba vételével kapcsolatban. Ám ezzel együtt, még mindig a népszámlálás eredményeit tekinthetjük a népesség összetételét jellemző legpontosabb adatforrásnak és mind a mai napig ez az összeírás szolgál a legfontosabb adatforrásul Ukrajna nemzetiiségi összetételének vizsgálatához.¹⁸ A 2001-es első és eddig egyetlen ukrán népszámlálás részletes adatai az Ukrainai Állami Statisztikai Hivatal

¹⁸ Molnár József – Molnár D. István: *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Beregszász, Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa – PoliPrint, 2005. 7.

honlapján is hozzáférhetőek,¹⁹ az itt közölt adatok szolgálnak a kutatás alapjául.

A kötet feladata, hogy a Kárpátalja népességszámára vonatkozó adatközlés és helyzetjelentés mellett bemutassa a lakosság számbeli alakulását, területi eltéréseit, illetve megvizsgálja, milyen hatással volt a népességszám változására a terület különböző országokhoz való csatolása. Nagy hangsúlyt kapott az adatok és vizsgálati eredmények térképen történő szemléltetése.

¹⁹ Державна служба статистики України. <http://www.ukrcensus.gov.ua> (Letöltve: 2017.09.06.)

A közigazgatási térfelosztás változásai, 1869–2017

Egy adott terület közigazgatási térfelosztásának kialakításában jelentős szerepet játszanak a természeti viszonyok (vízrajz, domborzat), közlekedési hálózat, gazdasági kapcsolatok, településstruktúra, a népesség száma, valósi és nemzetiségi összetétele, de a legmeghatározóbb szerepe a mindenkori államhatalmi viszonyoknak van.²⁰

1. ábra. Kárpátalja mai területe Magyarország részeként 1914-ben²¹

Kárpátalja mai területe 1919-ig nem volt önálló közigazgatási egységbe szervezve, az Osztrák–Magyar Monarchia területeként Magyarország Északkeleti-Felvidék részét képezte (1. ábra). A „Kárpátalja” megnevezéssel írott formában először 1889. október 27-én találkozhatunk a Munkácson indult *Kárpátalja* című, vasárnaponként megjelenő politikai

²⁰ Hajdú Zoltán: *Településhálózat és közigazgatási területszervezés a Dél-Dunántúlon*. Budapest, Akadémia Kiadó, 1987.

²¹ Saját szerkesztés. Az adatok forrása: Zentai László (szerk.): *A történelmi Magyarország atlasza és adattára 1914*. Pécs, Talma Kiadó, 2003.

és társadalmi hetilap fejlődésén.²² Egyébként az itt élő magyarság a Kárpát-alja szót a Mátraaljához, Hegyaljához stb. hasonlóan képzett tájnévként ekkor már évtizedek óta használta és csak a Kárpátok alján elterülő alföldi részt értette alatta. A ruszin lakosság körében a szó tükörfordításaként a „Podkarpattyje” elnevezés terjedt el.

Dualizmus (1869–1918)

Közel ezer évig a mai Kárpátalja területén, mint ahogyan az egész történelmi Magyarország területén is, a vármegyék képezték a magyar államszervezet alapját. A 19. század közepére nyilvánvalóvá vált, hogy a régi, helyenként zűrzavaros közigazgatási rendszert meg kell reformálni, és a kor követelményeihez igazítani. A kiegyezést követően a közigazgatás magyar belügygigé vált, és óvatos lépésekkel indult meg az átalakítás. Megmaradt a vármegyerendszer, de a nemesi vármegyék jogaival ellentétben leválasztották és függetlenítették a bírói hatalmat. Az 1869–70-es népszámlálás rávilágított a közigazgatás számos hiányosságára, például a község fogalmának tisztázatlanságából adódó félreértésekre. Megkezdődött a feudális viszonyok között kialakult közigazgatási egységek polgári államszervezetbe integrálásának folyamata.²³ Az ezt követő 1871 és 1886 közötti időszakban átalakították a közigazgatási térstruktúrát, mely az első világháború végéig, a magyar állami fennhatóság megszűnéséig Kárpátalja mai területén is érvényben volt.

Az 1871. évi XVIII. számú, a községek rendezéséről szóló törvénycikk alapján a községeket három jogi kategóriába sorolták.²⁴

Kisközségek – azok a települések, amelyek a községekre ruházott teendőket, szűkös anyagi viszonyaik miatt, saját erejükből teljesíteni nem voltak képesek, s emiatt más községekkel kellett szövetkezniük.

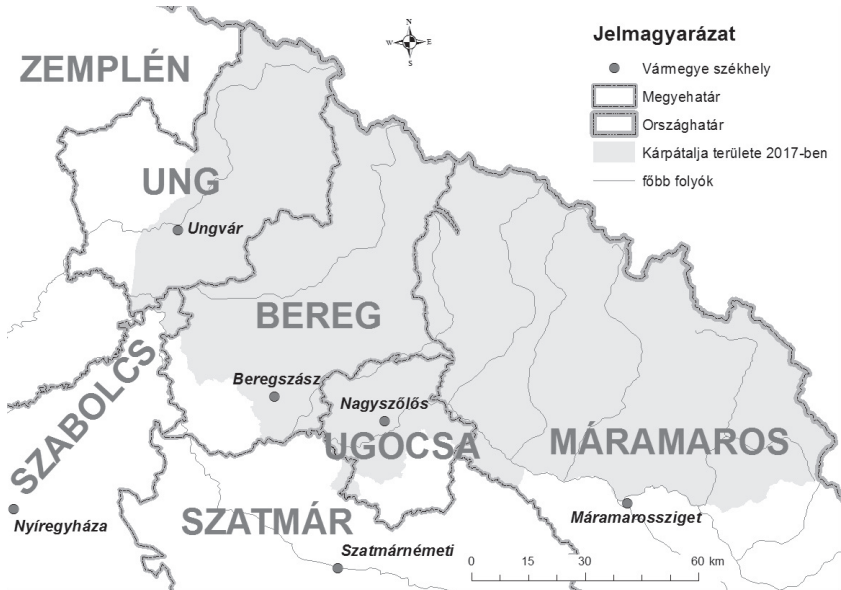
Nagyközségek (mezővárosok és nagy faluk), melyek rendezett tanáccsal nem rendelkeztek ugyan, de a törvény által rájuk ruházott teendőket saját erejükből képesek voltak teljesíteni.

Rendezett tanácsú városok voltak azok a települések, amelyek állandó rendezett tanácsot voltak képesek szervezni és fenntartani. A rendezett tanácsú városok a helyi államigazgatásban első fokú hatóságot gyakoroltak, saját

²² Botlik József: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok 1918–1945*. Nyíregyháza, IMI PRINT KFT, 2005. 520.

²³ Hajdú Zoltán: *Magyarország közigazgatási földrajza*. 2. javított kiadás. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2005. 332.

²⁴ 1871. évi XVIII. törvénycikk. <https://net.jogtar.hu/> (Letöltve: 2017.09.10.)

2. ábra. Kárpátalja mai területe a történelmi Magyarország keretén belül 1914-ben²⁵

belügyeiket és a törvényhatóság autonóm igazgatási teendőit a járási hatóságtól függetlenül, közvetlenül a megyei központi hatóság alárendeltségében intézték.

A községekről szóló törvény (1871: XVIII. tc.) kimondta, hogy minden területnek valamely községhez kell tartoznia. A terület községi kötelekbe tartozásának kényszere alapján, abban az esetben lehetett községsíteni egy területet, ha a községalakítást kívánó birtokosoknak az a része községalakítást kívánt, amely a leendő község egyenes államadójának több mint a felét fizette. Az alakulás további feltétele volt, hogy az alakítandó új község területén legalább ötven állandóan megtelepedett család lakjon, úgy, hogy közülük legalább tizenöt saját tulajdonnal, házzal vagy földdel rendelkezzen, s ezek után államadót is fizessen, valamint, hogy a leendő község a községi szervezet fenntartását lehetővé tevő anyagi és szellemi feltételeknek megfeleljen, vagyis, hogy állandó községházáról és megfelelő népiskola felállításáról gondoskodni tudjon. A törvény értelmében a tanyákat is valamely községhez csatolták.

²⁵ Saját szerkesztés. Az adatok forrása: Zentai (szerk.), 2003, i. m.

3. ábra. Ung vármegye közigazgatási felosztása 1914-ben²⁶

Az 1876. évi 33. törvénycikk megszüntette a feudális eredetű területi önkormányzatokat, az ország történetében először – a katonai határőrvidék maradványainak kivételével – egyetemlegessé tette a megyebeosztást.²⁷

Az 1886. évi XXI. „a törvényhatóságokról” szóló törvénycikk értelmében létrejött vármegyerendszer az első világháború végéig nem változott a mai Kárpátalja területén. Az 1886: XXII. tc. 47.§-a a megyei kisgyűlés hatáskörében hagyta a községek járási beosztásának rendezését, továbbá azt is, hogy egy-egy megyében mennyi járás kialakítását látják szükségesnek.²⁸

A mai Kárpátalja 6 történelmi vármegye területét érintette, ezek: Ung vármegye, Bereg vármegye, Ugocsa vármegye, Máramaros vármegye, Szabolcs vármegye és Szatmár vármegye. Szabolcs vármegyéből három (Eszény, Szalóka és Tiszaágtelek), Szatmár vármegyéből egy település (Nagypalád) található a mai Kárpátalja területén (2. ábra).

²⁶ Saját szerkesztés. Az adatok forrása: Zentai (szerk.), 2003, i. m.

²⁷ Hajdú Zoltán: A közigazgatási térfelosztás változásai Magyarországon. *Tér és Társadalom*, 10. évf., 1996, 1. sz. 5–21.

²⁸ Endrődi Judit: *Járások a magyar közigazgatás történetében*. VÁTI Nonprofit Kft. Területi Információs-gazdálkodási és Tervezési Igazgatóság Dokumentációs Központ. <http://www.terport.hu/vezercikkek/jarasok-a-magyar-kozigazgat-as-torteneteben> (Letöltve: 2017.09.10.)

4. ábra. Bereg vármegye közigazgatási felosztása 1914-ben²⁹

A megyék közigazgatási alegységei a járások voltak, melyek nem minden esetben estek egybe a mai járások területével és a számuk sem megegyező. Ung vármegye, mely a mai Kárpátalja nyugati részén terült el, hat járásból és egy rendezett tanácsú városból (Ungvár) állt. Központja Ungvár volt. A Szobránci, Nagykaposi, Ungvári, Szerednyei, Perecsenyi és Nagybereznai járások alkották (3. ábra). A járások nevei megegyeztek a közigazgatási központjuk nevével. A Nagybereznai és Perecsenyi járások területei megegyeztek a mai Kárpátalja azonos nevű járásainak területével. A Szobránci járás teljes egészében a mai Szlovákia területén helyezkedett el. A Nagykaposi és az Ungvári járások részben a mai Szlovákia, részben a ma Kárpátalja-hoz tartozó területeket foglalták el. Az egykori Nagykaposi járás keleti része, illetve a hajdani Szerednyei járás a jelenkori Ungvári járás területéhez tartozik. A legnagyobb területe a Nagybereznai járásnak volt, a legkisebb területű

²⁹ Saját szerkesztés. Az adatok forrása: Zentai (szerk.), 2003, i. m.

5. ábra. Ugocsa vármegye közigazgatási felosztása 1914-ben³⁰

járás a Szeredneyei járás volt. A vármegyében hat járás, egy rendezett tanácsú város – Ungvár és 207 kisközség volt, ebből 111 a mai Kárpátalja területén található. A legtöbb település a Szobránci járás területén volt – 51, de sok volt a Nagykaposi járás területén is – 46. A legkevesebb kisközség a legkisebb méretű járásban, a Szeredneyei járásban volt – 19. A kisközségek 45 körjegyzőségbe tömörültek.

Bereg vármegyét 7 járás és 2 rendezett tanácsú város (Munkács és Beregszász) alkotta (4. ábra). Központja Beregszász volt. Járásai az Alsóvereczeki, Szolyvai, Latorcai, Munkácsi, Felvidéki, Mezőkaszonyi és Tiszaháti járás. A Szolyvai, Munkácsi, Alsóvereczeki és Mezőkaszonyi járások központjai az azonos nevű települések voltak. A Latorcai járás központja a mára Munkácsba olvadt Oroszvég, a Felvidéki járásnak Ilosva, a Tiszaháti járásnak Beregszász volt a központja. A mai Kárpátalja Volóci, Szolyvai, Munkácsi, Ilosvai, Ungvári és Beregszászi járásainak területeit érintette Bereg vármegye. A Latorcai járás mára nem létezik, annak települései a Munkácsi járáshoz tartoznak. A Tiszaháti és a Mezőkaszonyi járások sem léteznek az akkori formában. Mindkét járás délnyugati területei a jelenkorban Magyarország területét képezik, északkeleti részüket egyesítették, és a mai Beregszászi

³⁰ Saját szerkesztés. Az adatok forrása: Zentai (szerk.), 2003, i. m.

6. ábra. Máramaros vármegye közigazgatási felosztása 1914-ben³¹

járás részét képezik. A legnagyobb területe a Tiszaháti járásnak volt, a legkisebb területtel a Latorcai járás rendelkezett. A vármegyében 2 város Beregszász és Munkács, 7 nagyközség (Bilke, Mezőkaszony, Nagylucska, Nagyberreg, Tarpa, Vári és Vásárosnamény) és 239 kisközség összesen 248 település volt, közülük 221 a mai Kárpátalja területén található. A 219 kisközség 46 körjegyzőségbe tömörült. A legtöbb település a Latorcai járásban volt 46, a legkevesebb, 24, a Mezőkaszonyi járásban.

A hajdani Ugocsa vármegye két járásból állt, Nagyszőlős központtal. A Tiszáninneni járás központja Nagyszőlős volt, a Tiszántúli járásé Halmi. Mára a Tiszántúli járás délkeleti területe Romániához tartozik (5. ábra). A Tiszántúli járás északnyugati része, a Tiszáninneni járás, illetve a Szatmár megyétől átcsatolt Nagypalád nagyrészt a mai Nagyszőlősi járás részeit képezik. A vármegyében 70 község volt, melyek közül 11 nagyközség (Magyarkomját, Nagyszőlős, Rakasz, Salánk, Tiszaújlak, Feketeardó, Halmi, Kisbábony, Királyháza, Turcz

³¹ Saját szerkesztés. Az adatok forrása: Zentai (szerk.), 2003, i. m.

és Túrterebes) és 59 kisközség, melyek 18 körjegyzőséget alkottak. A Tiszánineni járás területén 29, a Tiszántúli járás területén 41 község volt. A 70 községből 55 található a mai Kárpátalja területén.

A mai Kárpátalja keleti része Máramaros vármegyéhez tartozott (6. ábra). A vármegye 10 járásra oszlott, központja Mámarossziget volt. A mai Kárpátaljához a megye északnyugati fele tartozik, melyet az Ökörmezői, Dolhai, Huszti, Técsői, Taracvizi, Tiszavölgyi és Szigeti járások alkottak. A vármegye délkeleti része, a hajdani megyeközponttal, a Visói, Izavölgyi, Sugatagi és a Szigeti járás déli részével Románia területét képezi. A megye területén egy rendezett tanácsú város – a vármegyeközpont – Mámarossziget és 19 nagyközség volt. A 137 kisközség 54 körjegyzőséget alkotott.

Nagypalád a történelmi Szatmár vármegyéhez tartozott, míg Szabolcs vármegye területéről Tiszaágtelek, Eszeny és Szalóka található Kárpátalja területén.

A mai Kárpátalja területén 1914-ben 502 település volt, melyek közül a legtöbb, szám szerint 221, Bereg vármegyéhez tartozott. 111 település tartozott Ung vármegyéhez, 111 Máramaros vármegyéhez, 55 Ugocsa vármegyéhez, Szabolcs vármegyéhez 3, Szatmár vármegyéhez 1 település (1. táblázat).

1. táblázat.

A mai Kárpátalja területének közigazgatási felosztása, területe és lakosságszáma 1910-ben³²

VÁRMEGYE	Járás	terület, km ²	a mai Kárpátaljához tartozó terület, km ²	lakosság száma 1910-ben, fő	ebből a mai Kárpátalja területén élt, fő	települések száma	ebből a mai Kárpátalja területén volt
BEREG	Alsóvereczeki járás	589	589	17 088	17 088	32	32
	Felvidéki járás	413	413	31 905	31 905	31	31
	Latorcai járás	388	388	29 094	29 094	46	46
	Mezőkaszonyi járás	490	265	29 355	18 335	24	14
	Munkácsi járás	440	440	36 086	36 086	36	36
	Szolyvai járás	656	656	22 006	22 006	31	31

³² Forrás: Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal: *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Budapest, 1912. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1910_01/?pg=0&layout=r (Letöltve: 2017.09.10.)

VÁRMEGYE	Járás	terület, km ²	a mai Kárpátaljához tartozó terület, km ²	lakosság száma 1910-ben, fő	ebből a mai Kárpát-alja területén élt, fő	települések száma	ebből a mai Kárpát-alja területén volt
BEREG	Tiszaháti járás	707	472	40 869	24 984	44	29
	Beregszász rtv.	44	44	12 933	12 933	1	1
	Munkács rtv.	61	61	17 275	17 275	1	1
	<i>BEREG</i>	<i>3 787</i>	<i>3 328</i>	<i>236 611</i>	<i>209 706</i>	<i>246</i>	<i>221</i>
MÁRAMAROS	Dolhai járás	608	608	19 589	19 589	9	9
	Hushti járás	816	816	46 650	46 650	17	17
	Izavölgyi járás	606	0	27 580	0	13	0
	Ökörmezői járás	1 150	1 150	31 704	31 704	26	26
	Sugatagi járás	570	0	28 218	0	20	0
	Szigeti járás	718	355	43 067	23 596	16	7
	Taracsvizi járás	1 253	1 253	33 762	33 762	21	21
	Técsői járás	466	442	24 616	23 333	21	20
	Tiszavölgyi járás	1 717	1 717	36 943	36 943	11	11
	Visói járás	1 711	0	44 206	0	10	0
	Máramarossziget rtv.	100	0	21 370	0	1	0
	<i>MÁRAMAROS</i>	<i>9 716</i>	<i>6 342</i>	<i>357 705</i>	<i>215 577</i>	<i>165</i>	<i>111</i>
UNG	Nagybereznai járás	812	812	25 273	25 273	31	31
	Nagykaposi járás	447	136	28 447	8 666	46	13
	Perecsenyi járás	623	623	21 379	21 379	20	20
	Szerednyei járás	260	260	13 815	13 815	19	19
	Szobránczi járás	607	0	29 262	0	51	0
	Ungvári járás	459	313	26 994	18 095	40	27
	Ungvár rtv.	22	22	16 919	16 919	1	1
	<i>UNG</i>	<i>3 230</i>	<i>2 166</i>	<i>162 089</i>	<i>104 147</i>	<i>208</i>	<i>111</i>
UGO- CSA	Tiszáninneni járás	517	517	44 789	44 789	29	29
	Tiszántúli járás	696	322	46 966	23 551	41	26
	<i>UGOCSA</i>	<i>1 213</i>	<i>839</i>	<i>91 755</i>	<i>68 340</i>	<i>70</i>	<i>55</i>
SZATMÁR		6 277	31	361 740	1 525	307	1
SZABOLCS		4 638	69	319 818	3 479	141	3
<i>ÖSSZESEN</i>		<i>28 860</i>	<i>12 775</i>	<i>1 529 718</i>	<i>602 774</i>	<i>1 137</i>	<i>502</i>

Csehszlovák Köztársaság (1919–1938)

Az első világháború frontvonala hosszú ideig a Kárpátok gerincén húzódott, az orosz hadsereg többször betört erre a területre. Az őszirózsás forradalom budapesti győzelme után a terület városainak lakossága is csatlakozott a Magyar Nemzeti Tanácshoz, és létrehozták a helyi nemzeti tanácsokat. 1918. november 6-án Ungváron megalakult a magyar orientációjú Magyarországi Rutének Néptanácsa, ezzel egy időben Kőrösmezőn létrejött az ukrán irányultságú Hucul Néptanács, Eperjesen pedig a cseh-szlovák orientációjú Ruszin Néptanács. A magyar kormány autonómiát biztosított volna a területnek Ruszka Krajna néven, ám 1919 januárjában Kőrösmezőn lefegyverezték a magyar katonaságot, és kikiáltottak a területen a Hucul Köztársaságot, mely csatlakozott a Nyugat-Ukrán Népköztársasághoz.

Január 12-én a csehszlovák hadsereg bevonult Ungvárra, míg a Máramarosi részeket a román hadsereg szállta meg és nyomult fokozatosan nyugati irányba. A csehszlovák és a román hadsereg 1919. április 26-án találkozott Csap és Munkács között.³³

A Podkarpatszka Rusz (Podkarpatská Rus) név első hivatalos említése 1919 szeptemberében történt, amikor is az Ausztriával Saint-Germain-en-Laye-ban aláírt szerződés értelmében a Csehszlovák Köztársaság kötelezte magát, hogy a Kárpátoktól délre lévő területeknek autonómiát biztosít. Az 1919. szeptember 10-i Saint-Germain-i békeszerződés értelmében Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék nagyobb része Podkarpatská Rus néven a Csehszlovák Köztársaság fennhatósága alá került (7. ábra).

November 10-én Csehszlovákia ratifikálta a Saint-Germain-i békeszerződést. A közigazgatási beosztás szerint a terület 4 zsupából (megyéből) állt: Ungvári (Ungvári, Perecsenyi, Szerednyei, Nagybereznai járás), Munkácsi (Munkácsi, Dolhai, Szolyvai, Oroszvégi, Alsóvercekei, Volóci járás), Beregszászi (Beregszászi, Huszti, Ilosvai, Kaszonyi, Nagyszőlősi járás) és Máramarosi zsupa (Rahói, Nagybecskői, Técsői, Taracközi járás).³⁴ 1920. február 29-én a csehszlovák alkotmányban is az új elnevezés, a Podkarpatszka Rusz

³³ Brenzovics László: Kárpátalja történetének korszakai és gazdasági-társadalmi helyzete a XX. században. In: Baranyi Béla (szerk.): *Kárpátalja*. (A Kárpát-medence régiói 11.) Pécs–Budapest, MTA RKK – Dialog Campus Kiadó, 2009. 75–107.

³⁴ Fedinec Csilla: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*. (Nostra tempora 7.) Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Intézet – Lilium Aurum, 2002.

7. ábra. Kárpátalja mai területe Csehszlovákia részeként 1930-ban³⁵

került bejegyzésre. Később, 1920. június 4-én a Trianonban aláírt szerződés megerősítette a terület Csehszlovákiához tartozását.³⁶

A csehszlovák–román határkiigazító bizottság tevékenysége nyomán 1921-ben településcserére került sor, amikor Nagypalád Nagytarnáért Kárpátaljához került, az egykori Ung megyét a csehszlovák közigazgatás megosztotta Kárpátalja és Szlovénia között.

1921. október 15-én új közigazgatási beosztás lépett életbe Podkarpatszka Rusz területén, mely értelmében a területet három nagy közigazgatási egységre osztották: Ungi, Beregi és Máramarosi zsupára. Az egész terület 22 „okres”-re (körzetre) tagolták, melyet 19 járás és 3 megyei jogú város (Ungvár, Munkács és Beregszász) alkotott (2. táblázat). Podkarpatszka Rusz területe ekkor 12 632 km² volt.

Az Ungi zsupa, székhelye Ungvár (Ungvári, Perecsenyi, Nagybereznai, Szerednyei járások, Ungvár város), a Beregi zsupa, székhelye Munkács (Munkácsi, Latorcai, Alsóvereckei, Szolyvai, Felvidéki, Mezőkaszonyi,

³⁵ Saját szerkesztés. Az adatok forrása: *Statistický lexikon obcí v Republice Československé*. Vydán Ministerstvem Vnitra a Státním Úřadem Statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 1. posince 1930. IV. *Země Podkarpatoruská*. Praha, 1937; *Přehledná mapa Podkarpatské Rusi*. 1:360000. Košice, 1924. <http://www.chartae-antiquae.cz/en/maps/42717> (Letöltve: 2017.09.10.)

³⁶ Vehes Mikola – Molnár D. István – Molnár József – Osztapec Jurij – Oficinskij Román – Tokar Marian – Fedinec Csilla – Csernicskó István: *Kárpátalja évszámokban 1867–2010*. (Studia Regionalistica.) Ungvár, Hoverla Kiadó, 2011. 308.

8. ábra. Kárpátalja közigazgatási beosztása 1921-ben³⁷

Tiszaháti járások, Munkács és Beregszász város), a Máramarosi zsupa, székhelye Huszt (ideiglenesen azonban Nagyszőlős, amíg Huszton be nem fejeződött a hivatali negyed építése) (Huszt, Técsői, Tarackközi, Nagybocskói, Rahói, Dolhai, Ökörmezői, Nagyszőlősi járások). A járásokat is átnevezték, a járási központról kapták a nevüket (8. ábra).

Az Ungi zsupa járásai közül a Perecsenyi, a Szerednyei és a Nagybereznai járások határai teljesen megegyeztek a korábbi magyar közigazgatásban használt járáshatárral. A korábbi Ungvári járás területének északnyugati része a Kassai zsupa Szobránci járásához került. Az Ungvári járáshoz lett beosztva a Szabolcs megyétől elszakított Eszény, Szalóka és Tiszaágtelek.³⁸

³⁷ Saját szerkesztés. Az adatok forrása: *Statistický lexikon obcí v Republice Československé. IV. Země Podkarpatoruská*, 1937, i. m.; *Přehledná mapa Podkarpatské Rusi*, 1924, i. m.

³⁸ *Přehledná mapa Podkarpatské Rusi*, 1924, i. m.

2. táblázat.

*Podkarpatszka Rusz közigazgatási felosztása
1921. január 15-re vonatkozólag³⁹*

Zsupa	Járás	terület, km ²	lakosság, fő
UNGI	Ungvár város	21,5	20 601
	Ungvári járás	398,2	22 928
	Szerednyei járás	258,2	13 946
	Nagybereznai járás	813,4	25 044
	Perecsenyi járás	624,2	21 116
	<i>Összesen</i>	<i>2 115,5</i>	<i>103 635</i>
BEREGI	Beregszász város	42,0	13 846
	Beregszászi járás	471,2	24 500
	Munkács város	60,8	20 865
	Munkácsi járás	439,6	36 196
	Kaszonyi járás	294,4	18 613
	Oroszvégi járás	387,7	29 631
	Ilosvai járás	412,7	32 688
	Szolyvai járás	656,2	23 162
	Alsóvereczeki járás	587,8	16 742
	<i>Összesen</i>	<i>3 352,4</i>	<i>216 243</i>
MÁRAMAROSI	Nagyszőlősi járás	833,3	66 037
	Hushti járás	857,7	51 708
	Dolhai járás	607,9	19 827
	Ökörmezői járás	1 150,3	30 391
	Técsői járás	398,3	22 918
	Taraczkői járás	1 253,4	35 020
	Nagybocskói járás	809,0	35 525
	Rahói járás	1 253,9	23 289
	<i>Összesen</i>	<i>7 163,8</i>	<i>284 715</i>
<i>Összesen</i>		<i>12 631,7</i>	<i>604 593</i>

A Beregi zsupa kialakításánál jelentősen módosultak a korábbi járáshatárok. Az újonnan meghúzott határ kettészelte a Mezőkaszonyi és a Beregszászi járások területét, így azok területe jelentősen csökkent. Az Ilosvai járáshoz csatolták Zárnyát, mely addig a Dolhai járáshoz tartozott. A Munkácsi

³⁹ *Statistický lexikon obcí v Podkarpatské Rusi*. Vydán Ministerstvem Vnitřní a Státním Úřadem Statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 15. února 1921. Praha, 1928.

járástól Makarját, a Beregszászi járásból Alsó- és Felsőremetét csatolták az Ilosvai járáshoz.

A Máramarosi zsupa járásainak egy része is változott. A Técsői, az Ökörmezői és a Taracközi járasok területe változatlan maradt. A Huszti járáshoz került Tizsakirva és Veléte.⁴⁰ A Kárpátalja területéhez csatolt hajdani Ugocsa vármegye Nagyszőlősi járása jelentősen megnőtt a határmeghúzás miatt közigazgatási központ nélkül maradt Halmi járás északnyugati településeinek, valamint a Szatmár vármegyétől ide csatolt Nagypalád Podkarpatszka Ruszhoz kerülésével. A hajdani Szigeti járás Tiszától északra fekvő településeiből és a Tiszavölgyi járás nyugati részéből létrehozták a Nagybecskői járást.

A Nagybecskői járás nem létezett sokáig, hiszen 1922-ben megszüntették, Nagybecskót, Lonkát, Gyertyánligetet, Kaszómezőt és Rászócskát a Rahói járáshoz csatolták, a többi települését a Tarackközi járáshoz.

1923. január 31-ével megszűnt a Mezőkaszonyi járás, Mezőkaszony, Hetyen, Beregsom, Zápszony, Csonkapapi, Kisharangláb a Beregszászi járáshoz; Kisdobrony és Nagydobrony az Ungvári járáshoz; Bátyu, Barkaszó, Bótrágy, Szernye, Csongor, Rafajnaújfalú a Munkácsi járáshoz került.

Ugyanebben az évben megszüntették az Oroszvégi járást is, annak településeit a Munkácsi járáshoz csatolták.⁴¹

Az 1923. június 7-én kelt 113. számú kormányrendelet szabályozta Kárpátalján a közigazgatási hatóságok működését, illetékességét, az augusztus 7-i 171. számú kormányrendelet pedig a kárpátaljai települések jogviszonyát. Ungvár és Munkács megyei jogú városok maradtak, Beregszászt viszont nagyközséggé fokozták le.

Az 1923-as határrendezés során számos, az új magyar–csehszlovák határ mentén található település határait változtatták meg, így csökkent Asztély, Beregszász, Badaló, Hetyen, Vári területe, a településekhez tartozó földeket, melyek Magyarország területén maradtak a határrendezés során, Magyarországhoz csatolták. Ugyancsak a határrendezésnek köszönhetően magyarországi településektől elcsatolt területek kerültek Bátyúhoz (Kislónya és Nagylónya), Csetfalvához (Milota), Haranglábhoz (Nagylónya), Macsolához (Beregsurány), Eszenyhez (Zsúrk, Tiszaszentmárton), Bökényhez (Magosliget), Farkasfalvához (Magosliget). Egyes esetekben ugyan elcsatoltak területeket a településtől, de magyarországi települések Kárpátaljára nyúló föld-

⁴⁰ *Statistický lexikon obcí v Republice Československé. IV. Země Podkarpatoruská, 1937, i. m.*

⁴¹ Uo.

területeit megkapták ezek a községek. Így földcserék történtek Halábor és Szatmárcseke, Kaszony és Beregdaróc, Barabás és Papi, Szalóka és Nagylónya, Nagypalád és Nagyhódos között.⁴²

A belügyminisztérium 1925. július 5-i 46 512. sz. döntésével megszüntette a Szerednyei járást, annak minden települése az Ungvári járáshoz került. A belügyminisztérium 1925. július 7-i 46 448. sz. rendelete alapján megszüntetik a Dolhai járást, Lipcsemezőt és Lipcsét a Huszti járáshoz, Bereznek, Dolhát, Kereckét, Kovácsréte, Rókamezőt, Szuhabarankát és Zárnyát az Ilosvai járáshoz csatolják.

1925-ben zajlott le a csehszlovák–román határrendezés, ennek eredményeképpen az újonnan kialakult szakaszon 20 település határa változott meg. A Nagyszőlősi járás területén Akli, Batár és Szőlősgyula veszített területeket. Tiszaszászfaluhoz Avaspatak és Batarcs területének egy része, Gödényházához Nagytarna területének egy része került. Nevetlenfaluhoz Kökényes területének egy része került, viszont a település romániai részét Kökényeshez csatolták. Hasonló területcserék mentek végbe Fertősalmás és Magosliget, Hömlóc és Comlausa, Batarcs, illetve Hizsa és Nagytarna között.

A Técsői járásban Alsóapsa és Szentmihálykörtvélyes területe gyarapodott a határrendezésnek köszönhetően, mind a két település a Romániához került Hosszúmező területéből részesedett. Técső területének közel felét (Kistécső) elcsatolták. Bedőháza és Pálosremete között történtek területcserék, míg Taracköz Hosszúmezővel cserélt földeket.⁴³

A Rahói járásban is jelentős változások történtek a települések területét illetően, ahol öt községet érintett a határrendezés. Nagybocksó települést kettévágta az újonnan létrejött határ, hiszen azt a Tisza mentén jelölték ki, mely partjaira a település épült. Hasonló településhatár változások mentek végbe Tiszafejéregyháza, Lonka, Aknaszlatina és Terebesfejrátok esetében is. Mindegyik településnél az elvesztett területek mellett bizonyos területeket kaptak is a községek a román oldalra került települések Tisza jobb partján maradt területeiből.

A földreform következtében telepesek ezrei települtek át, főként Kárpátalja alföldi részére és alapítottak kolóniákat a már meglévő települések határában, területén, számos esetben új települést létrehozva. Így jött létre az 1925-ben Magyarországhoz került Nagylónya és Kislónya Kárpátalján maradt területein Szvoboda önálló település, ahová főként légionáriusokat telepítettek Csehszlovákiából. Hasonlóan telepítették be Kisbakost és Nagyba-

⁴² Uo.

⁴³ Botlik, 2005, i. m., 162.

9. ábra. Kárpátalja közigazgatási felosztása 1926-ban⁴⁴

kost is ugyanebben az évben, melyek Szvobodához tartoztak. Szintén ebben az évben jött létre Alsókerepec önálló település Dercen határában. Bábakút település részéből létrejött Pokuta, Hátmegből kivált Kelemenfalva, Dávidfalvából Klastromfalva, Malmosból Csernek, így 6 új település jött létre ebben az évben Kárpátalja területén.

A telepítéseknél elsődleges stratégiai cél volt a vasút közelsége. Ezen oknak köszönhetően telepítettek főként a hegyvidéki ruszin területekről 1926-ban Somitanyára telepéseket. Macsola határában Hunyaditanyára költöztek telepések, a továbbiakban is számos telep alakult meg, 1929-ben Oroszvölgy, 1934-ben Petrivka. 1934-ben hozták létre Macskarév és Dimicső telepeket. 1936-ban Újakli, Tasnádtanya, Puskinó, Ungdaróc, Badótanya, Oroszgejőc telepeket alapították, ám ezek nem önálló falvak voltak, valamelyik nagyobb településhez tartoztak közigazgatásilag. A földbirtokok kiosztása a csehszlovák fennhatóság végéig tartott, és nem csak az alföldi, de a hegyvidéki földterületek is kiosztásra kerültek. Ennek következtében telepes birtokokat osztottak ki pl. Ungdarócon, Kerekhegyen, Nyágován,

⁴⁴ Saját szerkesztés. Az adatok forrása: *Podrobný přehled politického rozdělení Slovenska a Podkarp. Rusi*. (Kartografický dokument.) Vojenský zeměpisný ústav, 1926. <http://mapy.geogr.muni.cz/mr.html?id=717821> (Letöltve: 2017.09.10.)

10. ábra. Kárpátalja közigazgatási felosztása 1928-ban⁴⁵

Talorfalun, Ungdarócon, Husztbaranyán, Husztsófalván, Kerekhegyen és Szentmihálykörtvélyesen is.⁴⁶

1926. június 4-én megszületett a 84. számú kormányrendelet, amely kimondta a három ruszinszkói zsupa (Ungi, Beregi, Máramarosi) összevonását.⁴⁷ A kormányrendelet július 1-jei hatállyal életbe lépett, Podkarpatszka Rusz „nagyzsupa” lett Munkács székhellyel (9. ábra).

A helyi igazgatási szervek működését az 1926. július 2-án kelt 106. számú kormányrendelet szabályozta. A székhely megváltoztatása hatalmas hullámokat kavart, a két város, Munkács és Ungvár versengett egymással az elsőségért. A korabeli közbeszéd, a közigazgatási reformtörvény előkészítése körüli viták mellett a politikai csatározások legfőbb témájává vált.

⁴⁵ Saját szerkesztés. Az adatok forrása: *Statistický lexikon obcí v Republice Československé*, 1937, i. m.; *Podrobný přehled politického rozdělení země Slovenské a Podkarpatoruské. (Kartografický dokument.)* Vojenský zeměpisný ústav, 1936. <http://mapy.geogr.muni.cz/mr.html?id=717827> (Letöltve: 2017.09.10.)

⁴⁶ Vö. részletesen: Szakál Imre: *Telepések és telepes falvak a csehszlovák Kárpátalján.* (REGIO Könyvek.) Budapest, MTA TK Kisebbségkutató Intézet – Kalligram, 2017.

⁴⁷ Fedinec Csilla: *Kronológia 1914–1939.* In: Fedinec Csilla – Vehes Mikola (szerk.): *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra.* Budapest, Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010. 141.

1928. július 1-jén Csehszlovákiában életbe lépett az 1927. július 14-én kelt 125. számú közigazgatási reformtörvény. Podkarpatszka Rusz, a köztársaság többi területeinek mintájára szervezett tartománnyá vált, a székhelye Ungvár lett. Az egységes közigazgatás kétszintes: tartományi (országos) és járási hivatalok végezték az ügyintézkést.⁴⁸ A reformtörvény megszüntette a Taraczkói járást, Középpapsát, Felsőpapsát, Tiszafejéregyházát, Faluszlátinát és Aknaszlátinát a Rahói járáshoz, a többi települését a Técsői járáshoz csatolták (10. ábra). Az Alsóvereczeki járás is megszűnt, települései a Szolyvai járásba olvadtak. Ugyanebben az évben a Szolyvai járáshoz csatolták Berezneket és Kereckét, melyek addig az Ilosvai járáshoz tartoztak.

A Beregszászi járás területe Bányó, Bótrágy és Rafajnaújfalú hozzácsatolásával növekedett, melyeket a Munkácsi járástól választottak le. Érdekes, hogy az újonnan alakult Szvoboda telep falu, mely a korábbi Nagy- és Kislónya községekhez tartozó területeken jött létre szigetként, továbbra is a Munkácsi járás fennhatósága alatt maradt. Beregszászt nagyközséggé fokozták le.

A Nagyszőlősi járástól 3 települést csatoltak el, Tiszaújlakot és Tiszakeresztúrt a Beregszászi járáshoz kapcsolták, míg Salánkot az Ilosvai járáshoz.

3. táblázat.

*Podkarpatszka Rusz közigazgatási felosztása és lakossága
az 1930-as népszámlálás alapján⁴⁹*

Járás	terület, km ²	lakosság, fő
Ungvár város	21,6	26 675
Beregszászi járás	664,1	63 143
Husztói járás	962,5	71 311
Ilosvai járás	820,5	52 621
Munkács város	60,8	26 102
Munkácsi járás	921,7	83 380
Nagybereznai járás	813,3	29 197
Nagyszőlősi járás	744,5	71 004
Ökörmezői járás	1 150,3	35 226
Perecsenyi járás	623,9	24 399
Rahói járás	1 938,4	60 862
Szolyvai járás	1 407,8	54 459
Técsői járás	1 768,2	79 419
Ungvári járás	710,8	47 559
<i>Összesen</i>	<i>12 608,4</i>	<i>725 357</i>

⁴⁸ Fedinec Csilla: Kronológia 1914–1939. In: Fedinec – Vehes (szerk.), 2010, i. m., 174.

⁴⁹ Saját szerkesztés. Az adatok forrása: *Statistický lexikon obcí v Republice Československé*, 1937, i. m.

Magyar Királyság (1938–1944)

1938. szeptember 29-én Münchenben többoldalú nemzetközi megállapodás értelmében Németország, Olaszország, Franciaország és Nagy-Britannia jóváhagyta Csehszlovákia Szudéta-vidékének a Német Birodalomhoz való csatolását, ami az ország szétdarabolódásának kezdetét is jelentette.⁵⁰ Az egyezmény záradékaként szerepelt, hogy a magyar és a csehszlovák kormány egyezzen meg a magyar kisebbségekkel kapcsolatos vitás kérdésekben. A tárgyalásokra sor is került 1938. október 9. és 13. között Komáromban, azonban jelentős erőlelépés nem történt a helyzet tisztázását illetően, ugyanis ezzel párhuzamosan 1938. október 11-én Kárpátalján megalakult az autonóm ruszin kormány Bródy Andrással az élen. A magyar kormány úgy gondolta, hogy a Csehszlovákiával való tárgyalások során a szlovákiai magyarlakta területek visszaszerzése a legfontosabb cél, Kárpátalja esetében pedig népszavazás útján kell a hovatartozást megállapítani. Bródy András is a népszavazást támogatta, abban bízva, hogy a terület lakossága Magyarországot választja. Azonban október 21-én Kárpátalján a helyi Első Központi Ukrán Nemzeti Tanács kiáltványban tiltakozott Bródy elképzelése ellen. A kiáltvány elkészítésében Avgusztin Volosin is részt vett, de személyesen nem írta alá. Amikor Bródy október 25-én a prágai közös minisztertanácson előadta a kárpátaljai népszavazásra irányuló követeléseit, leszavazták, egy nappal később pedig hazaárulás vádjával letartóztatták, ugyanis mind Prága, mind az ukrán irányzat képviselői számára a népszavazás elfogadhatatlan volt egy nyíltan Magyarország-párti és a helyi lakosság körében nagy támogatottságot élvező pártelnök-miniszterelnök kezdeményezésében.⁵¹

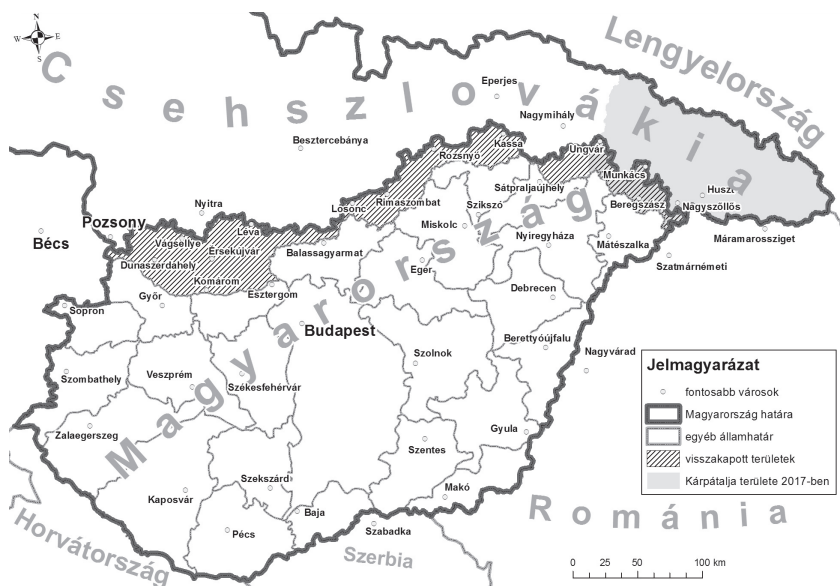
Október 26-án Avgusztin Volosin lett a miniszterelnök, akinek merőben más volt az elképzelése Kárpátalja jövőjét illetően. Ő azt vallotta, hogy a kárpátaljai szláv őslakosság az etnikai ukránsághoz tartozik. Az ő hatására a görög katolikus papok egy része is az ukrán irányzat mellé állt. Másik részük „csatlakozási mozgalmat” szervezett és mintegy 200 kárpátaljai falu lakói nevében nyilatkozatot adtak ki arról, hogy Magyarországhoz akarnak tartozni.⁵²

1938. november 2-án Németország és Olaszország Bécsben hozott döntést a Cseh-Szlovákia és Magyarország között államhatár etnikai alapú módo-

⁵⁰ Fedinec Csilla: Kárpátalja közigazgatása és tanügyigazgatása 1938–1944 között. *Magyar Pedagógia*, 96. évf., 1996. 4. sz. 367.

⁵¹ Fedinec Csilla: „A magyar szent koronához visszatért Kárpátalja” 1938–1944. Budapest, Jaffa Kiadó, 2015. 39.

⁵² Uo. 41.

11. ábra. Az első bécsi döntés értelmében Magyarországhoz visszakerült területek⁵³

sításáról. A tanácskozáson AvgusztinVolosin is jelen volt, a döntés értelmében Kárpátalja területének egy része Magyarország fennhatósága alá került. A Volosin-kormány ekkor tette át Ungvárról Husztra a székhelyét.

Podkarpatszka Rusz területéből 1 523 km² visszakerült Magyarországhoz: 97 település, 173 233 lakos. Továbbra is Csehszlovákiánál maradt Podkarpatszka Ruszból 11 094 km², 390 település, 552 24 lakossal.⁵⁴

A mai Kárpátalja területén található települések közül Magyarország 110 települést kapott vissza (11. ábra).

A m. kir. belügyminiszter 95.351/1938. B. M. számú rendelete, „A visszacsatolt felvidéki területeken és azokkal határos részekben alakított vármegyék járási beosztása” vármegyék létrehozását irányozta elő a visszacsatolt területeken. Közigazgatásilag két vármegyébe szervezték a Podkarpatszka Rusztól visszacsatolt területeket. Ung vármegye területe 692 km², lakossága az 1938. december 15-én tartott népszámlálás alapján 73 980 fő (12. ábra).

⁵³ Saját szerkesztés. Az adatok forrása: *Történelmi világtalasz*. Budapest, Cartographia, 2001; *Felvidékünk – honvédségünk Trianontól – Kassáig. Történelmi esemény-sorozat képekkel*. Vitézi rend Zrínyi csoportjának kiadása. Budapest, 1939.

⁵⁴ Fedinec Csilla: Kárpátalja kronológia. 1938. szeptember – 1941. december. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Kárpátalja 1938–1941. Magyar és ukrán történelmi közelítés*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2004.

12. ábra. Az első bécsi döntés nyomán Kárpátalját érintő határmódosulások⁵⁵

A vármegye két járásra tagolódott. A Nagykaposi járás központja Nagykapos, a mai Kárpátalját érintő területén 6 település volt: Bátfa, Gállocs, Kiszszelmenc, Palágy, Palágykomoróc és Palló. Az Ungvári járás székhelye Ungvár, 28 település tartozott a járáshoz: Baranya, Botfalva, Csap, Császlóc, Eszeny, Homok, Kereknye, Katergény, Kisdobrony, Kisgejőc, Kistrát, Kis-téglás, Koncháza, Korláthelmec, Minaj, Nagydobrony, Nagygejőc, Nagy-rát, Órdarma, Radvánc, Sislóc, Szalóka, Szürte, Tiszaágtelek, Tiszaásvány, Tiszasalamon, Ungdaróc és Ungtarnóc.⁵⁶

A visszatért Bereg és Ugocsa vármegye részei, Nagypalád, plusz a Vásárosnaményi járás Bereg és Ugocsa közigazgatásilag egyelőre egyesített (k. e. e.) vármegye néven volt létrehozva. Négy járás alkotta: a Beregszászi járás 33, a Munkácsi járás 21, a Tiszaújlaki járás 21, a Vásárosnaményi járás 23 települést foglalt magába. Így a 98 településből álló megye területe 1 204 km², lakossága 133 079 fő volt. Központja Beregszász.

⁵⁵ Saját szerkesztés. Az adatok forrása: Botlik, 2005, i. m.

⁵⁶ *Belügyi Közlöny*, XLIII. évf., 1938, 56. sz. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/BelugyiKozlony_1938/?pg=1235&layout=s&query=A%20Magyar%20Szent%20Koron%C3%A1lhoz (Letöltve: 2017.09.10.)

13. ábra. Kárpátalja közigazgatási rendszere 1939. április 4-re vonatkozólag⁵⁷

A Beregszászi járás teljes egészében Magyarországhoz került. A Munkácsi járás egy része is visszakerült Munkács városával együtt. Így, az anyaországhoz csatolták Szernye, Barkaszó, Izsnyéte, Dercen, Fornos, Várkulcsa, Várpalánka, Munkácsváralja, Pósháza, Alsóschönborn, Oroszvég, Klastromalja és a nemrég alapított Svoboda és Alsókerepec községeket.⁵⁸ Csongor továbbra is Csehszlovákia része maradt, dacára annak, hogy a lakosság döntő többsége magyar nemzetiségű volt.⁵⁹ A korábban a Beregszászi járáshoz tartozó Bátyú, Rafajnaújfalú, Bótrágy, Nagygút és Kisgút, továbbá Gát településeket a Munkácsi járáshoz csatolták.

A hajdani Ugocsa vármegye egy része is visszakerült. Így az Ilosvai járás területéből visszatért Salánk. A Nagyszőlősi járásból Feketepatak, Tiszakeresztúr, Karácsfalva, Mátyfalva, Tiszaújhely, Tiszaújlak, Tiszbökény, Farkasfalva, Péterfalva, Tivadarfalva, Forgolány, Csepe, Feketeardó, Csomafalva, Forgolány, Batár, Szőlősgyula, Nevetlenfalva, Akli, Fertősalmás és a korábban Szatmár megyéhez tartozó Nagypalád.⁶⁰

⁵⁷ Saját szerkesztés. Az adatok forrása: *Történelmi világatlasz*, 2001, i. m.; Botlik, 2005, i. m.

⁵⁸ *Felvidékünk – honvédségünk*, 1939, i. m.

⁵⁹ Botlik, 2005, i. m.

⁶⁰ *Felvidékünk – honvédségünk*, 1939, i. m.

14. ábra. Kárpátalja közigazgatási rendszere 1939. július 7-től⁶¹

1938. december 22-én bevezették a polgári közigazgatást Ung vármegye, illetve Bereg és Ugocsa egyesült vármegyékben.

1939. március 15-én délután a Podkarpatszka Rusz (Kárpáti Ukrajna) autonóm terület szojmja (parlamentje) Huszton kikiáltotta Kárpát-Ukrajna függetlenségét, elnöke Avgusztin Volosin lett.

1939. március 16-án a magyar csapatok bevonultak Kárpát-Ukrajna egész területére, így a történeti Kárpátalja egésze visszakerült Magyarországhoz. Ung vármegyéhez visszacsatolták Unghosszúmezőt és Ungvár elszakított területének egy részét. Bereg vármegye Munkácsi járásához csatolták Csongort, és Munkács-Szilvatelepet. Bereg vármegye Tiszaújlaki járásához csatolták Csepe-Fogarasi-telepet, Fancsikát, Hömlöcöt, Mátyfalvát, Tiszasásvárt és Verbőcöt.⁶² A többi területen katonai közigazgatást vezettek be 1939. március 18-án déli 12 órától, amely három és fél hónapig tartott. 1939 áprilisában újabb területekkel gyarapodott Kárpátalja, a Szlovákiához tartozó Szinnai járástól 604 km²-t csatoltak a Nagybereznai járáshoz, a Szobránci járástól 452 km² került Kárpátaljához önálló járásként létrehozva, így

⁶¹ Saját szerkesztés. Az adatok forrása: *Történelmi világtalasz*, 2001, i. m.; Botlik, 2005, i. m.

⁶² Botlik, 2005, i. m., 340.

1939. március–április között 12 141 km²-rel gyarapodott Magyarország területe. A határ megállapításáról a jegyzőkönyvet 1939. április 4-én írták alá.⁶³ A katonai közigazgatás járási szervezetben lett kiépítve, a járások élére honvéd ezredesi, alezredesi és őrnagyi rangú katonai parancsnokokat neveztek ki. Összesen 12 járási katonai igazgatóság volt (13. ábra).

A kárpátaljai katonai közigazgatást „A Magyar Szent Koronához viszatért kárpátaljai területeknek az országgal egyesítéséről” törvénycikk értelmében 1939. július 7-én polgári közigazgatás váltotta fel. A Kárpátaljai Kormányzói Biztonság területe 12 061 km², központja Ungvár. A törvény értelmében létrehozták az Ungi, Beregi és Máramarosi Közigazgatási Kirendeltséget (14. ábra).

Az Ungi Közigazgatási Kirendeltség területe 2 941 km², székhelye Ungvár volt. Az Ungvidéki, Szobránci, Perecsenyi és Nagybereznai járások tartoztak hozzá. A legtöbb település a jelentősen megnagyobbodott Nagybereznai járásban volt, 65. A járás annak köszönhetően lett nagyobb, hogy hozzácsatolták a Szinnai járás egy részét, 34 települést. Az Ungvidéki járásban 29, a Szobránci járásban 18, a Perecsenyi járásban 42 település volt.⁶⁴

A Beregi Közigazgatási Kirendeltség székhelye Munkács, területe 2 828 km². Három járás tartozott ide, a Munkácsvidéki, az Ilosvai és a Szolyvai. A Munkácsvidéki járásban 74, az Ilosvai járásban 38, a Szolyvai járásban 66 település volt.

A Máramarosi Közigazgatási Kirendeltség, területe 6 292 km², központja Huszt. Öt járás tartozott a kirendeltséghez, a Huszti, a Técsői, a Rahói, a Nagyszőlősi és az Ökörmezői járások. A legtöbb település a Técsői járásban volt, 35, a legkevesebb a Rahói járásban – 16. A Nagyszőlősi járásban 29, az Ökörmezői járásban 26, a Huszti járásban 21 község volt.

1939. július 15-i hatállyal Beregszász visszakapta megyei jogú város rangját. 1939. november 23-án Munkácshoz csatolták Oroszvéget, Várpálankát és Munkácsváralját. 1940. május 15-i hatállyal Ungvárhoz csatolták Radvánc és Gerény községeket, így Ung vármegye településeinek száma 59-ről 57-re, területe 692 km²-ről 638 km²-re csökkent. Ugyanebben az évben, június 26-án Palágykomoróc néven egyesült Palágy és Palágykomoróc. Ugyanezen a napon egyesült Kisszelmenc és Nagyszelmenc. 1940. augusztus 21-én egyesült Kistrát és Nagyrát.⁶⁵ Handalbustyaházát hozzácsatolták Bustyaházához, Faluszlatinát egyesítették Aknaszlatinával.

⁶³ Uo.

⁶⁴ Botlik, 2005, i. m., 385.

⁶⁵ *Belügyi Közlöny*, 1939, 145. sz. 1–2.

4. táblázat

*A Kárpátaljai Kormányzói Biztosság területi egységei, azok területe és lakosság száma 1939. július 15-re vonatkozólag*⁶⁶

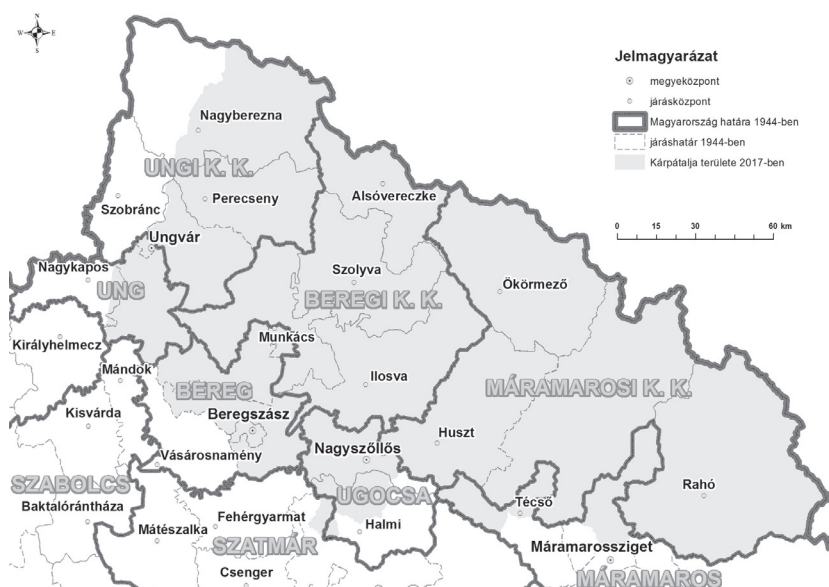
Közigazgatási Kirendeltség	járás	terület, km ²	lakosság száma, fő
Ungi Közigazgatási Kirendeltség	Nagybereznai	1 417	52 172
	Perecsenyi	624	26 666
	Szobránci	462	24 057
	Ungvidéki	438	25 648
	<i>Összesen</i>	<i>2 941</i>	<i>128 543</i>
Beregi Közigazgatási Kirendeltség	Ilosvai	753	57 565
	Munkácsvidéki	667	72 831
	Szolyvai	1 408	60 933
	<i>Összesen</i>	<i>2 828</i>	<i>191 329</i>
Máramarosi Közigazgatási Kirendeltség	Huszt	962	82 015
	Nagyszőlősi	473	62 032
	Ökörmezői	1 150	41 533
	Rahói	1 939	67 314
	Técsői	1 768	94 795
	<i>Összesen</i>	<i>6 292</i>	<i>347 689</i>
Kárpátaljai Kormányzói Biztosság		12 061	667 561

Az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntésnek köszönhetően 43 104 km² terület tért vissza az anyaországhoz, újra jelentős változások történtek Kárpátalja területének közigazgatási beosztásában.

A magyar királyi minisztérium 7.800/1940. M. E. számú rendelete „A Magyar Koronához visszacsatolt keleti és erdélyi területek közigazgatását”-ról november 26-án lépett hatályba.⁶⁷ Beregszász székhellyel újra létrehozták Bereg vármegyét a korábbi Bereg és Ugocsa közigazgatásilag egyelőre egyesített (k. e. e.) vármegye Bereg vármegye részéből (15. ábra). Területe 1 344 km², lakossága 140 105 fő. Alsó- és Felsőremetét a Kárpátaljai Közigazgatási Kirendeltség Ilosvai járásához csatolták. A vármegye 3 járásból állt. A Beregszászi járásban 30, a Munkácsiban 20, a Vásárosnaményi járásban 23 település volt. Ezen kívül 203 puszt, major, külterületi lakott hely volt a településekhez hozzárendelve.

⁶⁶ Botlik, 2005, i. m., 387.

⁶⁷ *Budapesti Közlöny*, 1940, 250. sz. 1–4.

15. ábra. Kárpátalja mai területének közigazgatási térképe 1942-ben⁶⁸

Újjáalakították Ugocsa vármegyét Bereg és Ugocsa közigazgatásilag egyelőre egyesített (k. e. e.) vármegye Ugocsai részéből (a korábbi Tiszaúj-laki járás), Ugocsa vármegye román uralom alól felszabadult területéből és a Kárpátaljai Közigazgatási Kirendeltség Nagyszőlősi járásának egy részéből. A korábban Nagyszőlősi járáshoz tartozó 8 település: Rakasz, Felsőveresmart, Alsóveresmart, Veréce, Csarnató, Rákospatak, Sósfa, Kistarna a Máramarosi Közigazgatási Kirendeltség Huszti járásához, 11 település: Magyarkomját, Nagycsongova, Kiscsongova, Ölvös, Felsősárad, Alsósárad, Alsókaraszló, Felsőkaraszló, Nagyrákócz, Kistrákócz, Ilonokújfalu a Beregi Közigazgatási Kirendeltség Ilosvai járásához került. Nagypalád visszakerült az újraalakult Szatmár megyei Szatmárnémeti járáshoz. A hajdani Halmi járás települései újra egy járásba egyesültek. A vármegye székhelye Nagyszőlős. A vármegye 2 járásra oszlott. A Nagyszőlősi járáshoz 20, a Halmi járáshoz 28 település tartozott. A puszta, major, külterületi lakott helyek száma 58. A vármegye területe 894 km², lakossága 71 853 fő volt.

⁶⁸ Saját szerkesztés. Az adatok forrása: *Magyarország közigazgatási térképe*. A M. Kir. Honvéd Térképészeti Int. kiadása. Lezárva 1942. július 31. Felülbélyegezve 1943. július 31. Mérték: 1:500.000. Méret: 1050x845 mm és 1050x870 mm. Megjelent *Magyarország helynévtára* (1944) mellékleteként.

16. ábra. Kárpátalja mai területe Magyarország részeként 1944-ben⁶⁹

Újjáalakították Máramaros vármegyét is. A vármegye központja Máramarossziget lett, mely újra megyei jogú város rangot kap. A vármegyét öt járás és Máramarossziget megyei jogú város alkotta. A mai Kárpátalja területét két járás érintette, a Técsői járás és a Máramarosszigeti járás. A Técsői járásban öt település, a Máramarosszigetiben tizenöt település volt, ebből hat a mai Kárpátalja területén található. A Máramarosszigeti járáshoz kerültek Alsóapsa, Középpapsa, Faluszlatina, Aknaszlatina és Tiszafejéregyház. Megalakították a Técsői járást, melyhez Técső Visk, Kerekhegy és a Romániától visszacsatolt Pálosremete és Szaplonca tartozott. A tizenegy ma Kárpátalja-hoz tartozó település lakosságszáma ekkor 34 059 fő.

Ung vármegyében nem történtek jelentősebb közigazgatási változtatások. A vármegye területe 683 km², lakosságszáma 46 209 fő.

Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék újjáalakulása a Kárpátaljai Kormányzói Biztonság közigazgatási felosztására is hatással volt, melynek területe ekkor 12 171 km².

A Máramarosi Közigazgatási Kirendeltséghez tartozó Técsői járást átnevezték Taracsvölgyi járásra, központja ideiglenesen Técső. A járáshoz a korábbi Técsői járás települései tartoztak, kivéve Técsőt, Kerekhegyet és

⁶⁹ Uo.

Alsóapsát, melyek immáron Máramaros megyéhez kerültek. A Máramarosi Közigazgatási Kirendeltség Nagyszőlősi járása megszűnt létezni, hiszen annak jelentős része immáron Ugocsa vármegye Nagyszőlősi járását alkotta, 8 települését a Máramarosi Közigazgatási Kirendeltség Huszti járásához, 11 települését a Beregi Kirendeltség Ilosvai járásához csatolták. A Máramarosi Közigazgatási Kirendeltség négy járásra oszlott, amelyekben 198 település és 297 külterületi lakott hely volt.

A Beregi Közigazgatási Kirendeltség Ilosvai járása két településsel, Alsóremetével és Felsőremetével gazdagodott. Így a kirendeltség területén három járás, 191 település, 57 külterületi lakott hely volt.

Az Ungi Közigazgatási Kirendeltség területe változatlan maradt, négy járás, 155 település és 61 külterületi lakott hely volt a területén.

1941. április 16-i hatállyal a Beregi Közigazgatási Kirendeltség Szolyvai járásának területéből létrehozták az Alsóvereczei járást, mely 32 települést foglalt magába. Központja Alsóverecze.

A terület közigazgatásában a magyar időszakban ezt követően nem történtek jelentősebb változások (16. ábra).

5. táblázat

A mai Kárpátalja területének közigazgatási felosztása 1942-ben, a lakosság száma az 1941-es népszámlálás adatai alapján.⁷⁰

megye, k.k.	járás, mv.	települések száma	Kárpátalja területén lévő települések száma	lakosság száma, fő	Kárpátalja területén élő lakosság száma, fő
Bereg vármegye	Beregszászi járás	30	30	34 217	34 217
	Munkácsi járás	19	19	27 784	27 784
	Vásárosnaményi járás	22	0	29 408	0
	Beregszász mv.	1	1	19 373	19 373
	Munkács mv.	1	1	31 602	31 602

⁷⁰ Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal: *Magyarország helységnévtára 1944*. Hornyánszky Viktor R.-T. nyomdai műintézet. Budapest, 1944.

megye, k.k.	járás, mv.	települések száma	Kárpátalja területén lévő települések száma	lakosság száma, fő	Kárpátalja területén élő lakosság száma, fő
Máramaros vármegye	Aknasugatagi járás	20	0	30 772	0
	Dragomérfalvai járás	13	0	32 362	0
	Felsővisói járás	10	0	60 125	0
	Máramarosszigeti járás	13	4	41 476	23 549
	Técsői járás	4	2	24 164	18 378
	Máramarossziget mv.	1	0	25 926	0
Ugocsa vármegye	Halmi járás	28	16	37 149	14 876
	Nagyszőlősi járás	20	17	43 989	39 939
Ung vármegye	Nagykaposi járás	27	5	16 962	2 400
	Ungvári járás	28	28	28 511	28 511
	Ungvár mv.	1	1	35 250	35 250
Beregi Közigazgatási Kirendeltség	Alsóvereckei járás	32	32	21 638	21 638
	Ilosvai járás	50	50	78 229	78 229
	Munkácsvidéki járás	73	73	73 735	73 735
	Szolyvai járás	34	34	42 291	42 291
Máramarosi Közigazgatási Kirendeltség	Husztai járás	29	29	93 053	93 053
	Ökörmezői járás	26	26	42 501	42 501
	Rahói járás	12	12	59 607	59 607
	Taracvölgyi járás	32	32	77 984	77 988
Ungi Közigazgatási Kirendeltség	Nagybereznai járás	65	31	55 282	33 949
	Perecsenyi járás	19	19	27 853	27 853
	Szobránci járás	41	0	24 318	0
	Ungvidéki járás	30	30	25 482	25 482
Szatmár vármegye	Szatmárnémeti járás	43	1	47 838	1 744
<i>Összesen</i>		<i>724</i>	<i>493</i>	<i>1 188 881</i>	<i>853 949</i>

1944. október 15-én a magyar hatóságok elrendelték Ungvár kiürítését, ezzel megszűnt a magyar közigazgatás Kárpátalján.⁷¹

⁷¹ Kárpátalja évszámokban, 2011, i. m., 308.

Szovjetunió (1944–1991)

A világháború állásának tükrében 1944-re nyilvánvalóvá vált, hogy a terület a szovjet birodalom befolyása alá kerül. A IV. Ukrán Front katonái 1944. szeptember 27-én keltek át a Tatár-hágón, és október 27-re már a régióközpontnak számító Ungvárt is elfoglalták. Október végére megtörtént a vidék teljes katonai megszállása, Csap kivételével, melyet csupán november végén tudtak bevenni a szovjet csapatok. Kárpátalja betagozása a szovjet birodalomba már a megszállással megkezdődött és két ütemben ment végbe.

Az első szakasz az 1944 októbere és 1946 januárja közötti időszak. Ekkor a régió Kárpátontúli Ukrajnaként volt megnevezve a hivatalos dokumentumokban, mely időszakban Kárpátalján a Szovjetunióhoz való csatolás feltételeit teremtték meg a szovjet hadvezetés irányítása alatt.⁷² Kárpátalja határait nagyrészt a korábbi Podkarpatszka Rusz, az 1938-as állapotok szerint kívánták visszaállítani. Azonban számos helyen kitolták a korábbi határvonalat. Ebben az időszakban még nem voltak véglegesen kijelölve a határvonalak, hiszen egy 1945. március 16-i dátummal elkészült, a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának Elnöksége számára készített, Kárpátalja közigazgatási felosztását leíró dokumentumcsomag szerint még a Máramaroszigeti járás is Kárpátalja részeként szerepel, valamint a Nagybereznai járás is 65 településsel rendelkezett, ellentétben a későbbi 31-el, mely a magyar korszak járáshatárának felelt meg.⁷³ A későbbi határkijelölések során a Nagybereznai járást kettéválasztották, 31 település Kárpátaljához, 34 Csehszlovákiához került. A Máramaroszigeti járást Romániának engedték át. A terület nyugati határa sem egyezett meg az 1938-as zsupahatárral, azt jelentősen nyugatra tolták, így a fontos vasúti csomópontnak számító Csap a Szovjetunióhoz került. Fontos szempont volt, hogy a Csap–Ungvár vasútvonal is Kárpátaljához tartozzon, és a stratégiai szempontokat figyelembe véve a vasútvonaltól nyugatra 6–8 kilométer széles sávban a területeket szintén Kárpátaljához csatolták. Csehszlovákia közel 250 km²-nyi területet engedett át a Szovjetuniónak, ez tizenegy települést jelentett (Bátfa, Kisszelmenc, Palágykomoróc, Palló, Gállocs, Tizsalamon, Szürte, Rát, Palló, Csap, Téglás). A határvonal Tizsalamontól Pallóig egyenes vonalban haladt, az sem volt gond, hogy Szelmenc települést kettészelte és újra Kis- és Nagyszelmencre osztotta szét.

⁷² Molnár D. Erzsébet: A kárpátaljai elhurcolások történeti háttere a szovjet rendszer kiépítésének idején. In: Molnár D. Erzsébet – Molnár D. István (szerk.): *A kommunizmus áldozatait, rehabilitációs alternatívák Kelet-Közép-Európában*. Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2016.

⁷³ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Fond P-14, op. 1., od. zb. 105.

17. ábra. Kárpátalja a Szovjetunió részeként 1985-ben⁷⁴

1946. április 4-től Lékárd Csehszlovákiához került, így a határvonal északkeleti ívvel haladt tovább Ungvár irányába.⁷⁵

A szovjet hatalom megszilárdítását követően hozzáálltak a magyar, a román, a szlovák hangzású településnevek oroszosításához, „szovjetesítéséhez”. Ideológiai és nemzetpolitikai okok következtében számos, főként magyarlakta kárpátaljai település szláv nevet kapott, a legtöbb esetben olyat, amelynek semmi köze nem volt az eredetihez. Az átnevezés már a szovjet csapatok megszállásával egy időben, 1944 novemberében megkezdődött. Hivatalosan 1946. június 25-én fogadta el a települések új nevét az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsa. Ekkor lett Bátyuból Vuzlove, Botfalvából Pri-kordonne, Asztélyból Luzsánka. Csupán néhány kárpátaljai településnek volt azonos a magyar és a szláv elnevezése, mint: Gállocs, Minaj, Vári, Iza, Saján, Uzso, Ábránka, Uglja. Míg a helységek magyar nevei közül egy sem ismétlődött, a szláv, orosz helységnevek gyakran ismétlődtek. A legkirívóbb Novoszeliica, melyből megyeszerte öt is volt, Nove Szelo és Rosztoka nevet pedig három-három település is viselte. 1946-ban 85, 1960-ban két, 1962-ben négy, 1967-ben három települést neveztek át.

⁷⁴ Saját szerkesztés. Az adatok forrása: *Történelmi világtalasz*, 2001, i. m.

⁷⁵ *Kárpátalja évszámokban*, 2011, i. m., 136.

Felszámolták a tanyarendszert, azokat önálló településsé fejlesztették, a közeli településekhez csatolták vagy a kolhozok alapját képező állat- és géppark bázisul jelölték ki. Településeket daraboltak fel, vontak össze, rendeltek alá más település közigazgatásának. Létrehozták a ma is használatos közigazgatási beosztási rendszert, mely a településeket városokra, városi típusú településekre és falvakra osztotta fel. A városi típusú települések (nagyközségek) egyfajta átmenetet képviselnek a falu és a város között. Az ebbe a kategóriába tartozó helységek bizonyos szempontból a falvakhoz, más szempontból a városokhoz állnak közelebb.

A második szakaszban a Szovjetunió és Csehszlovákia kormánya között 1945. június 29-én megkötött államközi szerződésben rögzítettek szerint 1946. január 26-án a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete alapján jött létre az új szovjet-ukrán közigazgatási egység, a Kárpátontúli terület (*17. ábra*).

A legjelentősebb közigazgatási átszervezéseket 1944 és 1969 között végezték el, és habár ezt követően is történtek változtatások a települések számát és státuszát illetően, érdemes ezt az időszakot külön megvizsgálni.

Az új közigazgatási beosztás szerint a területet 15 közigazgatási egység alkotta, két megyei alárendeltségű város, Ungvár és Munkács, valamint 13 járás.⁷⁶ A közigazgatási átrendeződést követően 1969-re az 1942-es 493-ról 603-ra nőtt a települések száma Kárpátalján, melyek 270 községi tanácsnak, 14 nagyközségi tanácsnak és 9 városi tanácsnak voltak alárendelve.

Ungváron és Munkácson kívül további 3 település, Beregszász, Huszt és Nagyszőlős kapott városi rangot 1946-ban. A városi típusú település kategóriát 1947-ben vezették be, 12 település, Nagyberezna, Nagybocksó, Ilosva, Királyháza, Ökörmező, Perecseny, Aknaszlatina, Csap, Técső, Szolyva, Huszt és Körösmező kapta meg, többnyire a járási központok, nagyobb lakosságszámmal rendelkező falvak, a fontos közlekedési csomópontok, vagy jelentős ipari termeléssel rendelkező települések (*18. ábra*). Ezek közül kettőt, Csapot és Szolyvát 1957-ben, Rahót 1958-ban, Técsőt 1961-ben várossá nyilvánítottak.⁷⁷ 1957-ben újabb négy települést emeltek városi típusú település rangra, ezek: Bustyaháza, Volóc, Királymező és Taracköz. 1959-ben Tiszaújlak és Beregszentmiklós is városi típusú településsé vált.

⁷⁶ Brenzovics, 2009, i. m., 75–107.

⁷⁷ Квашенко Г. С.: *Закарпатська область. Довідник адміністративно-територіального поділу*. Ужгород, 1968. 86.

18. ábra. Kárpátalja közigazgatási felosztása 1969-ben ⁷⁸

1945-ben március 31-i hatállyal Munkácshoz csatolták Várpalánkát, Munkácsváralját, Klastromalját, Oroszvéget és Órhegyalját.⁷⁹ 1945. július 19-i hatállyal Beregardótól leválasztották Tasnádtanya területeit, és Tasnád néven önálló település jött létre. Ugyanebben az évben október 1-i hatállyal Ungvárhoz csatolták Bozos tanyát. Beregardó 1946. január 1-i hatállyal került Beregszászhoz.

1945-től kezdve számos korábbi tanya, lakott külterület vált ki a korábbi községből, így a Beregszászi járásban önálló településsé vált Badó, Csikós-gorond, Nyárasgorond, Danilovka, Kisbakos, Nagybakos, Nagybakta, Papi-tanya, Somitanya, Tasnád.

A hrucsovi időszakban takarékosági megfontolások következtében a Nagybereznai járás a Perecsenyi járás közigazgatása alá tartozott, a Volóci járás a Szolyvai járáshoz, így Kárpátalján a járások száma tizenegyre csökkent. Bulcsút 1957-ben Beregszászhoz csatolták. Nagyútót és Kisútót 1960. május 13-i határozattal egyesítették.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Fond P-14, op. 1., od. zb. 111. 4.

1965-ben Kárpátalján tizenegy járás, kilenc város, tizennégy városi típusú település volt.⁸⁰ Ekkorra az önálló települések száma elérte a 761-et, amiből 738 falu volt. Az 1966-os közigazgatási reformmal a Volóci és a Nagybereznai járás újra önálló közigazgatási egységgé alakult, így Kárpátaljának újra tizenhárom járása lett. A kisebb településeket összevonták a nagyobb szomszédos településekkel, hogy csökkentsék a falvak számát. Balazsért Makkosjánoshoz csatolták 1967-ben. Ugyanebben az évben csatolták Homokot Beregdédához. Így 1968-ra a Beregszászi járás területén 43 települést regisztráltak, melyek 22 községi és egy városi tanács irányítása alatt álltak.

A Nagybereznai járásban külön település lett Malomrét és Csontosroztoka. Ösztuzsicát és Újsztuzsicát Sztuzsica néven egyesítették 1966-ban. Ligetest Hajasdhoz csatolták 1967-ben. Ezen módosításoknak köszönhetően a települések száma a járásban 31-ről 30-ra csökkent 1968-ra.

A Nagyszőlősi járásban Tivadart 1966-ban Tiszapéterfalvához, 1967-ben Farkasfálvát Tiszabökényhez, Kiscsongovát Nagykomjáthoz csatolták. Önálló település lett Fakóbükk, Aklihegy, Orosz völgy, Pritiszjanszke, Puskinó, Újakli és Csonkás. A járásban a falvak száma 47-re nőtt, Tiszaújlakot és Királyházát városi típusú település rangra emelték, a járásközpont Nagyszőlős maradt.

Az Alsóvereckei járásban melyet Volóci járásra neveztek át és központja Volóc lett, csak település összevonások történtek a világháborút követő időszakban. A járásban 24 falu és 1 városi típusú település volt (6. táblázat). 1958-ban Volóchoz csatolták Kanorát. 1960-ban Borzfalvát és Miskafalvát is Bagolyházába olvasztották. Ugyanebben az évben Felsősebest Katlanfaluhoz, Kusnyicát Ábránkához csatolták, Felsőhatárszeg Alsóhatárszeg település részévé vált. 1967-ben Medvezsi Cendes, Újroztoka Verbiázs része lett.

Az Ilosvai járásban 47 település volt, melyekből 46 falu és egy városi típusú település (Ilosva). 1967-ben Tőkésfalut egyesítették Hátmeggel. Három új önálló község jött létre a járásban, Kelemenfalva, Sárdik és Szuha.

Az Ökörmezői járásban is gyarapodott az önálló települések száma, 17 új település jött létre. Ezek: Berehi, Felsőkicsera, Sztrihálnya, Gombástelep, Zavojka, Gylil, Kalocsahorb, Felsőbisztra, Kuzsbij, Patak, Podzsumálytelep, Koszóver, Meresor, Szárazpatak, Szobki, Titkovci és Zahorb. Így a települések száma 45-re nőtt, 44 falu és egy városi típusú település (Ökörmező) tartozott a járáshoz 1969-ben.⁸¹

⁸⁰ *Kárpátalja évszámokban*, 2011, i. m., 162.

⁸¹ Квашенко, 1968, i. m.

6. táblázat

*Kárpátalja közigazgatási felosztása 1969-ben*⁸²

Közigazgatási egység	város	városi típusú település	falu	összesen
Beregszászi járás	1	0	43	44
Nagybereznai járás	0	1	30	31
Nagyszőlősi járás	1	2	47	50
Volóci járás	0	1	24	25
Ilosvai járás	0	1	46	47
Ökörmezői járás	0	1	44	45
Munkácsi járás	0	1	81	82
Perecsenyi járás	0	1	24	25
Rahói járás	1	2	29	32
Szolyvai járás	1	0	28	29
Técsői járás	1	4	57	62
Ungvári járás	1	0	67	68
Husztai járás	1	0	60	61
Ungvár város	1	0	0	1
Munkács város	1	0	0	1
<i>Összesen</i>	<i>9</i>	<i>14</i>	<i>580</i>	<i>603</i>

A legtöbb településsel rendelkező Munkácsi járásban is jelentős változások történtek. Igaz, hogy egy településsel kevesebb lett a járásban, de ez annak köszönhető, hogy tizenkét települést megszüntettek, viszont tizenegy külső lakott területnek település státuszt adtak. Önálló településsé vált Beregvár, Csabin, Dombok, Draginya, Dubina, Bárdháza, Kinlódj, Ploszkánfalva, Rosztovjatica, Vinkó és Vilhovica. Más településeket viszont beolvasztottak, az első összevonásokat 1959-ben végezték el, amikor is Pásztorlakot és Alsógerebent Szentmiklóshoz csatolták. 1960-ban Beregrákoshoz csatolták Kajdanót és Benedekit, Nagymogyoróshoz Balázsfalvát, Beregbükköst Németkucsovához, Gombást Borhalomhoz, Szélestót Kölcsényhez, Romocsafalvát Beregisalmáshoz. 1967-ben Alsóviznicét Klenóchoz, Kockaszállást Dunkófalvához, Kiscserjést Klocskófalvához csatolták. A járásban 1969-ben 81 falu és egy városi típusú település (Szentmiklós) volt.

A Perecsenyi járás területe változott a legkevésbé a történelem folyamán. A járásban nem történt településbeolvasztás, viszont négy új települést hoztak

⁸² Uo.

létre. Mezőhuta, mely 1913-ban Turjamező része lett, 1945 után újra önálló településsé vált. Különálló településsé vált Rónafüred, Szvaljavka, Kurucvár, Majorka és Kistar. Így a falvak száma 24-re nőtt, Perecsenyt a városi típusú település kategóriába sorolták.

A Rahói járásban a települések száma közel a háromszorosára nőtt, 32 önálló település volt a járásban 1969-ben. Ezek közül egy város (Rahó), két városi típusú település (Nagybocskó és Kőrösmező) és 29 falu volt. A hegyvidéki területen a szórt térstruktúrájú települések részeiből sok, a központtól távol eső lakott terület kapott önálló település státuszt, összesen 18. Ettől az időszaktól különálló faluként szerepel Sztrimba, Barnabás, Breboja, Dobrik, Dombhát, Feketetisza, Hoverla, Apsica, Kiscserjés, Komlós, Körtelep, Luhi, Mezőhát, Trosztyanec, Rosztok, Plajuc, Szitni és Vidricska.

A Szolyvai járásban Kisvadast Polenához csatolták.⁸³ Önálló településsé vált Jakavszki és Pataktanya. A járásban 28 falu és egy város (Szolyva) volt 1969-ben.

A Técsői járásban a települések száma közel a duplájára nőtt. Huszonhét lakott terület vált függetlenné: Alsópatak völgy, Bedőmonostor, Bobove, Rivnye, Vulhovcsik, Dubróka, Felsőpatak völgy, Fontenyásza, Grunyki, Irhócláz, Kistécső, Kisugolyka, Nagyugolyka, Pestyera, Pogyisor, Prihigy, Rákó, Roszos, Runya, Szászó, Tiszaló, Szokolyvölgy, Szolomi, Szorospatak, Técsőláz, Topcsinó és Vosovátyvölgy. Az újonnan alkított településekkel a járásban így 63 település volt, melyek közül 57 falu, négy városi típusú település (Busztyaháza, Aknaszlátina, Taracköz, Királymező) és egy város (Técső).

Az Ungvári járásban 68 település volt, ezek közül 67 falu és egy város (Csap). A járásban öt új település alakult, Cservona, Dimicső, Kincses, Ororszgejőc és Petrivka. Nagyrát 1967-ben egyesült Kistráttal Rát néven, ugyanebben az évben Dimicsőhöz hozzácsatolták Macskarév telepet.

A Huszti járás 61 településsel rendelkezett, 60 falu és egy város (Huszt). A szovjet közigazgatási átrendezés következtében 34 új település jött létre a járásban: Oszava, Vulsána, Protiveny, Jablunyivka, Oblaz, Gancos, Zábród, Gernyesmező, Gyilok, Hársptak, Husztbaranya, Husztecpatak, Kálliv, Kárpótlás, Kicserele, Kispatak, Krajna, Krivi, Kutlas, Lunkapatak, Magastető, Mogyoróspatak, Monostor, Nagyrákos, Poszics, Rápod, Saján, Siróka, Sziuruk, Szlopovij, Sztanovec, Topolin, Medvezsij és Zsovnyeve.

1969 után a települések száma Kárpátalján már nem változott jelentősen, habár ezután is történtek település összevonások. 1976-ban Ungvárhoz csatolták Gerényt, Alsódomonyát és Ungdarócot, aminek következtében a járás-

⁸³ Uo.

7. táblázat

Városi típusú települések Kárpátalján 1989-ben⁸⁴

Település neve	városi típusú településsé nyilvánítás éve	lakosság 1989-ben, fő	járás
Ökörmező	1947	11 611	Ökörmezői járás
Királyháza	1947	10 188	Nagyszőlősi járás
Aknaszlatina	1947	9 651	Técsői járás
Perecseny	1947	8 989	Perecsenyi járás
Nagybocskó	1947	8 968	Rahói járás
Kőrösmező	1947	8 594	Rahói járás
Nagyberezna	1947	8 334	Nagybereznai járás
Bustyaháza	1957	8 147	Técsői járás
Taracköz	1957	7 204	Técsői járás
Volóc	1957	6 760	Volóci járás
Királymező	1957	3 428	Técsői járás
Szentmiklós	1959	8 894	Munkácsi járás
Tiszaújlak	1959	3 446	Nagyszőlősi járás
Dombó	1971	11 494	Técsői járás
Ilonca	1971	8 988	Ilosvai járás
Dolha	1971	6 581	Ilosvai járás
Tisزابogdány	1971	5 924	Rahói járás
Polena	1971	4 314	Szolyvai járás
Szerednye	1971	3 998	Ungvári járás
Turja Remete	1971	3 585	Perecsenyi járás
Alsóverecke	1971	3 214	Volóci járás
Gyertyánliget	1971	3 025	Rahói járás
Bátyú	1971	2 915	Beregszászi járás
Visk	1976	11 397	Husztai járás
Alsókalocsa	1976	6 795	Ökörmezői járás
Majdánka	1976	3 091	Ökörmezői járás
Kölcsény	1979	6 792	Munkácsi járás
Szarvasháza	1981	1 592	Volóci járás

ban a települések száma 68-ról 65-re csökkent. Ugyanebben az évben az Ökörmezői járásban Kuzsbij települést Szojmihoz csatolták. Ennek következtében a települések száma Kárpátalján 603-ról 599-re csökkent.

⁸⁴ Селменський І. С.: Закарпатська область. Довідник адміністративно-територіального поділу на 1 жовтня 1983 року. Ужгород, Видавництво «Радянське Закарпаття», 1983.

1982-ben Ilosvát is városi rangra emelték, így a városok száma tízre nőtt. Az erőltetett iparosításnak köszönhetően számos falu érte el a városi típusú településhez sorolás követelményeit, így azok száma 1989-re megduplázódott, 14-ről 28-ra nőtt (7. táblázat). 1989-re a Kárpátalján található települések közül 561 falu, 28 városi típusú település és 10 város volt.⁸⁵

⁸⁵ Статистичне управління Закарпатської області: *Народне господарство Закарпатської області. Статистичний збірник*. Ужгород, 1989.

Ukrajna (1991–2017)

1991. augusztus 24-én Ukrajna kikiáltotta függetlenségét, melyet a december 1-i népszavazáson az ország lakosságának döntő többsége támogatott (19. ábra). Néhány nappal később létrehozták a Független Államok Közösségét. A dokumentumot Ukrajna 1991. december 10-én ratifikálta, december 21-én pedig Alma-Atában (ma: Almati) tizenegy szovjet utódállam, köztük Ukrajna is aláírta a Belovezsckaja puscsai megállapodáshoz kapcsolódó jegyzőkönyvet, mely kimondta, hogy ezen utódállamok tagjai a FÁK-nak.⁸⁶

Voltak törekvések Kárpátalja autonóm státusának megteremtésére, többek között a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség javaslatot tett a Kárpátalja különleges státusának megadására, illetve a Beregszászi Magyar Autonóm Körzet létrehozására, ám a megye csupán a szabad gazdasági övezet besorolást kapta meg.

19. ábra. Kárpátalja Ukrajna részeként⁸⁷

⁸⁶ Fedinec Csilla – Halász Iván – Tóth Mihály: *A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és elsüllyesztett kincsek*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Kalligram, 2016. 39.

⁸⁷ Saját szerkesztés.

A rendszerváltást követően enyhülni kezdtek a települések névhasználatát korlátozó intézkedések, így a helyi magyar sajtóban is használni kezdték a települések eredeti neveit, illetve az adott településen élő lakosság által használt névváltozatot. Ám a probléma továbbra sem oldódott meg, hiszen hivatalosan továbbra is az 1946-ban jóváhagyott nevek maradtak érvényben. Számos településnek több névváltozata is volt. A kárpátaljai magyar értelmiség nem tudott dülőre jutni abban a kérdésben, hogy milyen szempontok legyenek a mérvadóak egy adott település történelmi névének hivatalossá tételében, maguk a nyelvészek sem jutottak egységes álláspontra, sőt, olykor teljesen ellentétes volt a véleményük.⁸⁸

Elsősorban el kellett döntení, hogy a magyarlakta települések szóban használatos magyar névalakja közül melyik tekinthető mérvadónak a helyi lakosság és a tudomány szempontjából. A szakmai véleményezést a Szovjet Hungarológiai Központ végezte, míg a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, mint a kárpátaljai magyar kisebbség érdekvédelmi szervezete kezdeményezte a települések történelmi neveinek visszaállítására vonatkozó népszavazásokat. Az első népszavazásokat a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség beregszászi járási szervezete kezdeményezte 1990 nyarán és őszén a járás településein. A szavazásokon a lakosság mindenütt a korábbi, történelmi magyar név visszaállítása mellett foglalt állást. Azonban a Hungarológiai Központ és a KMKSZ számos település esetében a magyar névalak meghatározásában nem értett egyet, ezért hónapokba telt, mire a megyei tanács elé került az ügy.⁸⁹

1991. február 22-én az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsának elnöke Leonyid Kravcsuk rendeletben visszaállította két kárpátaljai település, Tiszaásvány és Eszeny történelmi nevét, ennek megfelelően az ukrán elnevezésük is megváltozott. Ugyanebben az évben, 1991. szeptember 21-én további hat magyarlakta település kapta vissza immár hivatalosan is a magyar nevét: Halábor, Zápszony, Kigyós, Asztély, Beregújfalu és Badaló.

1992-ben kérvényezte több kárpátaljai település községi tanácsa a régi nevek visszaállítását, melyet a járási tanácsok és 1992 őszén a megyei tanács

⁸⁸ Beregszászi, Anikó: Language Planning issues of Hungarian Place-names in Subcarpathia. *Acta Linguistica Hungarica*, 43, 1995/1996. 1–8.; Dobos, Sándor: The Restoration of the Historical Hungarian Names of Hungarian-Populated Settlements in the Territory of the Present-Day Transcarpathia from 1989 to 2000. *Acta Humana: Emberi jogi közlemények*, 2016, IV/6. 19–43.

⁸⁹ Dobos Sándor: Magyar helységnevek Kárpátalján: kodifikációs kísérletek és eredmények (1989–2000). *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, XVII. évf., 2015, 1. sz. 115.

is jóváhagyott. A megyei tanács egy szakértői testületet is létrehozott, mely hosszú vita után végül is megegyezett a települések régi-új nevében.⁹⁰

1995. március 2-án Olekszandr Moroz, a Legfelsőbb Tanács elnöke rendeletben visszaállította 27 kárpátaljai település korábbi (többszöröse cseh korszak előtti) nevét, melyek közül 23 magyarlakta település volt. 2000. október 19-én még nyolc Nagyszőlősi járási település kapta vissza történelmi nevét, ezek: Tiszabökény, Batár, Forgolány, Nevetlenfalva, Fertősalmás, Akli, Akli-hegy és Péterfalva.

2015. április 9-én fogadta el Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa az úgynevezett „dekommunizációs törvénycsomag”-ot, melynek része a 317-VIII. sz. törvény is. „A kommunista és a nemzetiszocialista totalitárius rezsimok elítéléséről és jelképeik betiltásáról” című jogszabály a „kommunista totalitárius rezsim” jelképei közé sorolja az összes egykori szocialista ország, beleértve a Szovjetuniót, valamint annak egykori tagköztársaságait (így az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság) zászlaját, címerét és egyéb állami jelképeit; minden olyan szimbólumot, amelyen jelen van a sarló, a kalapács és az ötágú csillag a szovjet időszakra emlékeztető bármilyen konstellációban; a tiltott eseményekben szerepet játszó személyiségeknek, illetve maguknak az eseményeknek emléket állító monumentumokat, feliratokat; magát a kommunista párt megnevezését; megtiltja továbbá a törvény azt is, hogy megyék, járások, települések és közterületek viseljék ezeknek a nevét. Ehhez a dekkommunizációs törekvéshez kapcsolódóan Ukrajna szerte számos járás, település, utca és tér nevét változtatták meg rövid idő alatt. Kárpátalján viszont mindössze két település átnevezésére került sor. Az egyik átnevezett település, a técsői járási Komszomolszk az 1947-ig használt Nyimecka Mokra (Німецька Мокра/Németmokra) helységnévhez tért vissza. A másik a Huszti járásban található Zsovtneve (Жовтневе) község. A falu eredetileg az 1917-es nagy októberi szocialista forradalomra utalva kapta a nevét: az ukrán „жовтень” (zsovteny) szó jelentése: október, a „жовтневе” nagyjából azt jelenti: októberi. A helyi önkormányzat azonban megtagadta a névváltoztatást. Indoklásuk szerint a község nem az 1917-es pétervári fegyveres puccsról, hanem a helyi, jellegzetesen sárgás színű agyagos talajról kapta a nevét; a település neve így szerintük az ukrán „жовтий” (sárga) melléknévből eredeztethető.⁹¹

⁹⁰ Beregszászi Anikó: Magyar neve? Az ukránjai földrajzi nevek magyar használatáról. In: Beregszászi Anikó – Csernicskó István (szerk.): „... itt mennyit ér a szó?” Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola – PoliPrint, 2004.

⁹¹ Még mindig sok a szovjet rendszerhez köthető utcanév Kárpátalján. <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/kozelet/meg-mindig-sok-a-szovjet-rendszerhez-kotheto-utca-nev-karpataljan/> (Letöltve: 2017.08.24.)

A megyei és kijevei vezetés azonban nem fogadta el az érvelést, így a falut ma már Zaberezs (Забереж) néven kell keresni a térképeken.⁹²

Habár a közigazgatási felosztása a megyének nem változott, 1989 óta számos változtatás ment végbe a településrendszerben, falvak váltak külön, településeket minősítettek várossá, vagy éppen visszaminősítettek. Három város Huszt (1998. február 3-án), Beregszász (2001. május 17-én) és Csap (2003. május 15-én) megyei alárendeltségű státust kapott.⁹³

1989-ben tíz városa volt Kárpátaljának. Az azóta eltelt több mint negyed század alatt egy városi típusú települést (Perecsenyt 2004. március 4-én) várossá minősítettek, így 2017-ben tizenegy település tartozott ebbe a kategóriába (8. táblázat).⁹⁴

A városi típusú települések száma 1989-ben 28 volt. A fentebb említett Perecsenyen kívül további nyolc település került át másik besorolásba, igaz, „lefokozás” következtében falvakká lettek minősítve. Jelenleg 19 városi típusú település van a megyében, a legtöbb a Técsői járásban – öt.

A falvak száma 561-ről 579-re nőtt a 2000-es évek elejére, azonban 2015-ben a Técsői járásbeli Szolone falut Gányához csatolták, így jelenleg számuk 578. A növekedés oka a fentebb említett települések leminősítése, illetve több település különválásának köszönhető.⁹⁵

Kárpátalján 2017 januárjában tizenegy város volt található (20. ábra). 2017-ben a megye városaiban élők száma 344427 fő volt. Ukrajnában a városi népességhez sorolják a városi típusú települések lakosait is, ám most csak a városok népességét vettük számításba (9. táblázat).

⁹² Fedinec Csilla – Csernicskó István: Az Ukrajnából száműzött Lenin. Európai út a kommunizmus öröksége nélkül? *Regio*, 24. évf., 2016, 1. sz. 73–124.; Fedinec Csilla – Csernicskó István: Декомунізація в сучасній Україні: пошук шляхів в області історії, ідентичності і мовної політики. *Історическа Експертиза*, 2016, № 4. 67–88.

⁹³ Постанова Верховної Ради України «Про віднесення міста Хуст Хустського району Закарпатської області до категорії міст обласного значення» № 66/98-ВР, 3 лютого 1998 року. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/66/98-вр> (Letöltve: 2017.08.24.)

⁹⁴ Постанова Верховної Ради України «Про віднесення селища міського типу Перечин Перечинського району Закарпатської області до категорії міст районного значення» № 1592-IV, 4 березня 2004 року. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1592-15> (Letöltve: 2017.08.24.)

⁹⁵ Головне управління статистики у Закарпатській області: *Адміністративно-територіальний поділ*. Ужгород, 2007. 71.

8. táblázat

Kárpátalja közigazgatási felosztása 2017-ben⁹⁶

Megnevezés/ A közigazgatási egység ukrán neve	Terület km ²	Városok	Városi típusú tele- pülések	Falvak	Népesség, fő
Beregszász város місто Березове	45	1	0	1	24 232
Csap város місто Чоп	13	1	0	0	8 932
Huszt város місто Хуст	72	1	0	3	31 704
Munkács város місто Мукачево	31	1	0	0	86 037
Ungvár város місто Ужгород	55	1	0	0	114 007
Beregszászi járás Берегівський район	609	0	1	42	51 076
Husztai járás Хустський район	925	0	1	56	95 655
Posvai járás Іршавський район	944	1	0	46	100 332
Munkácsi járás Мукачівський район	991	0	2	86	100 915
Nagybereznai járás Великобerezнянський район	810	0	1	31	26 589
Nagyszőlősi járás Виноградівський район	697	1	2	47	121 087
Ökörmezői járás Міжгірський район	1 166	0	1	43	47 959
Perecsényi járás Перечинський район	631	1	0	24	31 926
Rahói járás Рахівський район	1 892	1	3	28	92 664
Szolyvai járás Свалявський район	676	1	0	28	54 658
Técsői járás Тячівський район	1 818	1	5	55	175 439
Ungvári járás Ужгородський район	833	0	1	64	71 270
Volóci járás Воловецький район	544	0	2	24	24 295
<i>Kárpátalja</i> <i>Закарпатська область</i>	<i>12 752</i>	<i>11</i>	<i>19</i>	<i>578</i>	<i>1 258 777</i>

⁹⁶ Beregszász lélekszáma Tasnáddal együtt értendő, mely a városhoz tartozik közigazgatásilag. A Huszthoz tartozó települések pedig – Husztcsertész, Kőrösös, Tulanagyátelep. Forrás: Тимоніна М. Б.: Чисельність наявного населення України на 1 січня 2017 року. Київ, Державна служба статистики України, 2017; Molnár József: Beregszászi járás. In: Baranyi (szerk.), 2009, i. m., 271.

20. ábra. Kárpátalja városai és városi típusú települései 2017-ben⁹⁷

Az összes város közigazgatási funkciót tölt be, és mindegyik járásközpont is, Csap kivételével. Öt város megyei alárendeltségű, ami azt jelenti, hogy nem a járási tanácsokhoz tartoznak, hanem közvetlenül a Megyei Tanács hatásköre alatt állnak, ezek: Ungvár, Munkács, Huszt, Beregszász és Csap.

Mindazonáltal a népességszámukat, funkciójukat és hierarchia szintjüket tekintve a városok is különböző kategóriákba tarthatnak.⁹⁸ A városok népességszám szerinti rangsorában Kárpátalján három különböző típusú várost különböztetünk meg:

A legtöbb kárpátaljai város kisvárosnak számít, ugyanis ide azokat a városokat soroljuk, melyek lakosságszáma nem éri el a 20 ezer főt, ilyenből hat van (9. táblázat): Szolyva, Rahó, Técső, Ilosva, Csap és 2004-től Perecseny.

A közepes méretű városok lakosságszáma 20 ezertől 100 ezer föig terjed. Ilyen város Kárpátalján 4 van, mégpedig Munkács, Huszt, Beregszász és Nagyszőlős. Jellemző, hogy a közepes városok inkább Kárpátalja alföldi részén alakultak ki, mivel itt nagyobb a népességtömeg. Elősegítette

⁹⁷ ТИМОШІН, 2017, і. м.

⁹⁸ Tóth József – Vuics Tibor (szerk.): *Általános társadalomföldrajz I.* Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 1998.

e városok fejlődését az is, hogy ezek a városok a vásárvonalon helyezkednek el.

Nagyváros Kárpátalján csak egy van, ugyanis nagyvárosnak azt a várost tekinthetjük, melynek lakosságszáma meghaladja a százezer főt, és ennek a kritériumnak a megyében csak Ungvár, a területi központ felel meg. Ungvár szintén a vásárvonalon helyezkedik el, ami nagy szerepet játszott a fejlődésében. Jelentős fejlődésnek indult a város 1927 után, miután területi székvárossá nyilvánították.

9. táblázat.

Kárpátalja városainak jelenlévő lakosságszáma 2017-ben⁹⁹

Város neve	népességszám 2017-ben, fő
Ungvár	114 007
Munkács	86 037
Huszt	28 473
Nagyszőlős	25 454
Beregszász	23 926
Szolyva	17 181
Rahó	15 489
Técső	8 980
Ilosva	9 201
Csap	8 932
Perecseny	6 746

A városi típusú települések egyfajta átmenetet képviselnek a falu és a város között. Az ebbe a kategóriába tartozó helységek bizonyos szempontból a falvakhoz, más szempontból a városokhoz állnak közelebb.

Az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsának 1981. március 12-i rendelete értelmében a városi típusú települések kategóriájába azon települések tartoznak, melyekben ipari létesítmények, építkezések, vasúti csomópontok, hidrotechnikai létesítmények, mezőgazdasági termékek előállításával és feldolgozásával foglalkozó létesítmények találhatóak. Továbbá, azon települések, melyekben szakközépiskolák vagy felsőoktatási intézmények, tudományos kutatóintézetek, szanatóriumok találhatóak és a népesség száma meghaladja a két ezer főt, illetve a lakosság legalább kétharmada az iparban vagy a szolgáltatási szférában van foglalkoztatva. Különösen indokolt esetben a két ezer főnél kisebb népességszámú, de ötszáz főnél népesebb települések is ide

⁹⁹ Тімоніна, 2017, i. m.

sorolhatóak, amennyiben a közeljövőben a település iparának gyors fejlődése és a népesség számának növekedése prognosztizálható. Így lehet az, hogy Bátyú méretét tekintve inkább falu (három ezer lakosa van), ám a foglalkozási szerkezete városias (a munkavállalók többsége a vasút alkalmazottja), ezért a városi típusú települések kategóriájába tartozik. Ezen települések népességét a városi lakossághoz sorolják.

Városi típusú településből Kárpátalján 19 van, ezek: Aknaszlatina, Bátyú, Bustyaháza, Dombó, Gyertyánliget, Királyháza, Királymező, Kölcsey, Körösmező, Nagyberezna, Nagybocksó, Ökörmező, Szarvasváza, Szentmiklós, Szerednye, Taracköz, Tiszaújlak, Visk, Volóc (10. táblázat).

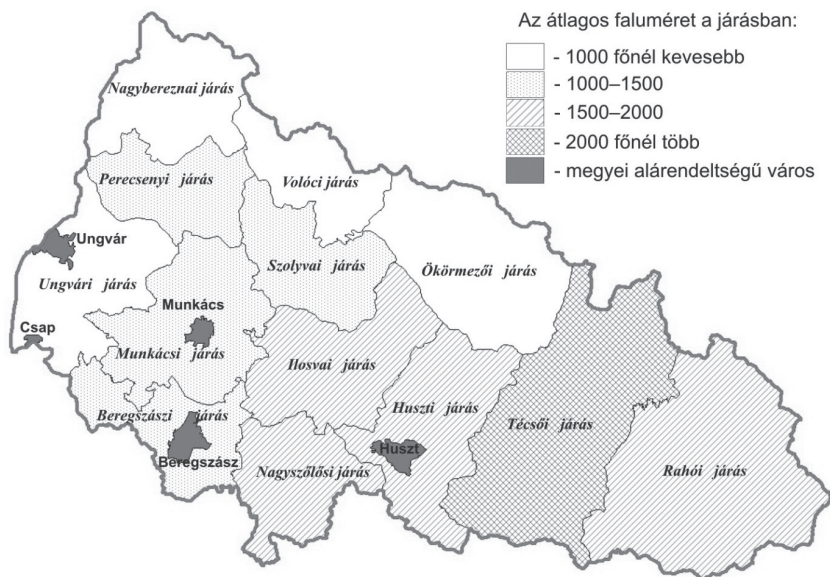
A legtöbb a Técsői (5) és a Rahói járásban (3) található, valamint kettő-kettő a Nagyszőlősi, a Volóci és a Munkácsi járásban. A Beregszászi, a Nagybereznai, az Ökörmezői, az Ungvári és a Huszti járásokban egy-egy ilyen település van. Csupán az Ilosvai, a Perecsenyi és a Szolyvai járásban nincs városi típusú település (19. ábra).

10. táblázat

Kárpátalja városi típusú településeinek népességszáma 2017-ben¹⁰⁰

település	népességszám, 2017	járás
Dombó	9 945	Técsői járás
Ökörmező	9 596	Ökörmezői járás
Nagybocksó	9 298	Rahói járás
Királyháza	9 896	Nagyszőlősi járás
Aknaszlatina	8 715	Rahói járás
Bustyaháza	8 599	Técsői járás
Visk	8 318	Huszti járás
Körösmező	8 619	Rahói járás
Taracköz	7 625	Técsői járás
Nagyberezna	7 523	Nagybereznai járás
Szentmiklós	6 913	Munkácsi járás
Volóc	5 194	Volóci járás
Kölcsey	4 306	Munkácsi járás
Szerednye	4 138	Ungvári járás
Tiszaújlak	3 243	Nagyszőlősi járás
Gyertyánliget	3 490	Rahói járás
Bátyú	3 040	Beregszászi járás
Királymező	1 553	Técsői járás
Szarvasháza	1 101	Volóci járás

¹⁰⁰ Тімоніна, 2017, і. м.

21. ábra. A falvak átlagos népességszámának járási eloszlása 2001-ben¹⁰¹

A népesség számát tekintve a legnagyobb városi típusú települések Kárpátalján Dombó és Ökörmező. Lakosságuk száma a 2017-ben több mint 9,5 ezer fő volt: Dombónak 9945, Ökörmezőnek 9596.

Kárpátalja 578 falusi települése közel egyenletesen oszlik el a törpe, a kis, a közepes és a nagy falvak között. A falusi népesség közel fele, 43%-a, a 2–5 ezer fős népességű nagy falvakban élt, negyede az 1–2 ezres lakosságú közepesekben (11. táblázat). Az 500 főnél kisebb törpefalvak a falusi népesség mindössze 5,8%-ának adtak otthont.¹⁰²

Az átlagos kárpátaljai falu népességszáma a legutóbbi népszámláláskor 1 372 fő volt. A legnagyobbnak a Munkácsi járási Nagylucska bizonyult 9 028 lakossal, míg a legkisebbnek az Ökörmezői járásban a hegyek között megbúvó Koszív Verh tizenhat fős népességgel.

A falvak népességszáma a megyén belül jelentős járási különbségeket mutat: általánosságban északnyugatról délkelet felé nő (21. ábra). A legnagyobb falvakat a Técsői járásban találjuk, átlagosan 2 263 lakosuk van.

¹⁰¹ Saját szerkesztés. Az adatok forrása: Головне управління статистики у Закарпатській області: *Закарпаття в демографічному вимірі. Статистичний збірник*. Ужгород, 2008.

¹⁰² Molnár, 2009, i. m., 75–107.

A Nagybereznai járás megfelelő mutatója ennek a harmadát sem éri el, mindössze 651 fő.

A törpefalvak inkább a nyugati járásokat jellemezték: a Volóci járásban, valamint az egykori Ung vármegye területét lefedő Nagybereznai, Ungvári és Perecsenyi járásokban 2001-ben ilyenekben élt a falusi népesség több mint 10%-a (11. táblázat). Ezzel szemben a máramarosi és az ugocsai járásokban, kiemelten a Técsőiben, a Nagyszőlősiben, az Ilosvaiban és a Rahói-ban a 3%-ot sem érte el ezek aránya.

11. táblázat.

*A kárpátaljai falvak lakosságszám szerinti csoportosítása a 2001-es népszámlálás adatai alapján*¹⁰³

Népességi kategória	Lakosságszám	A települések száma	Népesség	A népesség aránya a teljes falusi népességben belül, %
törpefalvak	≤ 500 fő	163	46 077	5,8
kis falvak	501–1000 fő	144	106 301	13,4
közepes falvak	1001–2000 fő	143	204 361	25,7
nagy falvak	2001–5000 fő	114	341 340	43,0
óriásfalvak	> 5000 fő	15	96 106	12,1
<i>összesen</i>		<i>579</i>	<i>794 185</i>	<i>100,0</i>

A kis falvak megyén belüli eloszlása jó illeszkedést mutatott a törpefalvakéval: az ezekben élő falusiak aránya szintén nyugat–keleti irányban csökkent. A legutóbbi népszámlálás a Nagybereznai, a Volóci, a Beregszászi és az Ungvári járások rurális lakosságának mintegy negyedét a kis falvakban írta össze. A Rahói és a Técsői járásban viszont 5% alatt maradt az adott kategória népessége.

Az egy-kétezer fős népességű közepes falvak eloszlása a megye területén valamivel egyenletesebb volt. Ez a településcsoport volt 2001-ben a lakóhelye a Nagybereznai, az Ungvári, a Munkácsi és a Beregszászi járás falun élő népessége derékhadának. A Técsői és a Huszti járásban azonban a 15%-ot sem érte el a közepes falvakban élők részesedése.¹⁰⁴

Az óriásfalvak az Ilosvai, a Rahói és a Técsői járásokban voltak jellemzőek. A megye öt járásában viszont ez a településtípus hiányzott. A települések méret szerinti kategorizálásában azok a falvak számítanak óriásfalvaknak, ahol a lakosság száma meghaladja az ötezer főt. Kárpátalján ilyen faluból 15

¹⁰³ Molnár, 2009, i. m., 75–107.

¹⁰⁴ Molnár, 2009, i. m., 75–107.

22. ábra. Kárpátalja óriásfalvai 2001-ben¹⁰⁵

van. Ezen falvak lakosságának összege 2001-ben 96 035 fő volt, ami a megye falusi lakosságának több mint 12%-át tette ki.

A legtöbb óriásfalu a Técsői járásban van, szám szerint négy, az Ilosvai járásban három. A Huszti és a Rahói járásokban két-két óriásfalu található, és egy-egy van az Ökörmezői, az Ungvári, a Munkácsi és a Nagyszőlősi járásban (22. ábra).

2014-ben Ukrajnában közigazgatási reformot kezdeményeztek, a decentralizáció jegyében. Ennek értelmében megszüntetnék a községi, nagyközségi és városi tanácsokat, helyettük kistérségek (*ukr.* громада) alakulnának korábbi tanácsok önkéntes egyesülésével. Ezek nagytérségeket (*ukr.* повіт) alkotnának, amelyek a régiók részei lennének. Több elképzelés is napvilágot látott Kárpátalja újjászervezését illetően, az egyik szerint 5 nagytérségre osztanák a megyét a korábbi 13 járás helyett. Jelenleg a reform kezdeti státuszban van és a települések maguk dönthetik el, hogy mely településekhez csat-

¹⁰⁵ Закарпатське обласне управління статистики: *Населення Закарпатської області (демографічний щорічник)*. Ужгород, 2004. 101.

23. ábra. A 2017. december 8-ig megalakult kistérségek területi elhelyezkedése Ukrajnában¹⁰⁶

lakoznak és alkotnak kistérséget. 2017. december 8-ra vonatkozólag 692 kistérség alakult meg az országban (23. ábra).¹⁰⁷

Mivel az egyesülés következtében a kisebb létszámú falvak hátrányba kerülhetnek a népesebb településekkel szemben, a döntéshozás terén az egyesülések vontatottan haladnak, annak ellenére, hogy a kormány felhívta az önkormányzatok figyelmét arra, hogy a későbbiekben központilag lesznek egyesítve a települések. Kárpátalján 2017 végéig hat kistérség jött létre, ezek: Perecsenyi kistérség (Perecseny, Vorocso, Drugetháza, Ószemere, Újszemere),¹⁰⁸ Baranyai kistérség (Baranya, Nagyláz, Árok, Korláthelmec, Börvinges, Hegyfark, Sztrippa, Cigányos, Unghosszúmező),¹⁰⁹ Polenai kistérség (Polena, Ploszkó, Uklin, Szarvaskút, Kispálos, Jakivszke, Ploszkópatak, Beregforrás,

¹⁰⁶ Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України: Моніторинг процесу децентралізації станом на грудень 2017 року. http://decentralization.gov.ua/monitoring2017_12_ua#main-info (Letöltve: 2017.12.15.)

¹⁰⁷ Uo.

¹⁰⁸ Населені пункти у підпорядкуванні ОТГ. Перечинська міська громада. https://gromada.info/gromada/perechynska/#top_head (Letöltve: 2017.12.20.)

¹⁰⁹ Населені пункти у підпорядкуванні ОТГ. Баранінська громада. <https://gromada.info/gromada/baranynska/> (Letöltve: 2017.12.20.)

Forráshuta),¹¹⁰ Ilosvai kistérség (Ilosva, Füzesmező, Szobatin), Irhóci kistérség (Irhóc, Irhócláz, Vulhovcsik, Rákó, Szászó, Nyágova),¹¹¹ Técsői kistérség (Técső, Kistécső, Técsőláz, Kerekhegy, Úrmező).¹¹²

¹¹⁰ Полянська громада. Паспорт громади. <http://polyanska-gromada.gov.ua/pasport-gromadi-02-14-17-04-05-2017/> (Letöltve: 2017.12.20.)

¹¹¹ Вільховецька територіальна громада. <http://vilhovecka.gromada.org.ua> (Letöltve: 2017.12.20.)

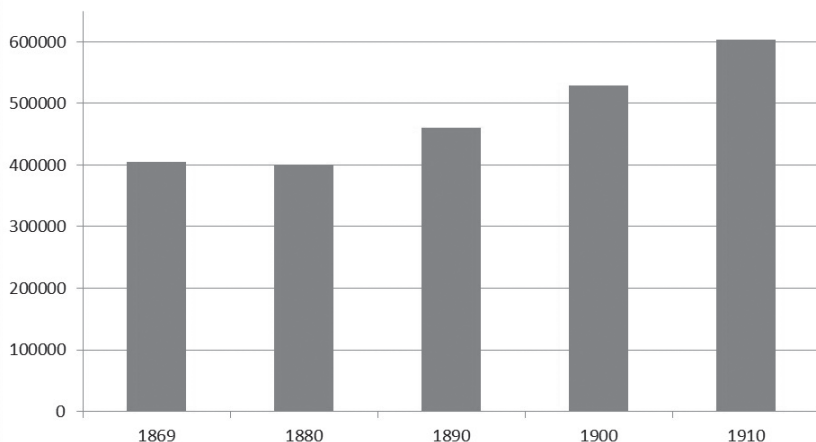
¹¹² Тячівська громада. Картка громади. <http://tyachiv-city.gov.ua/structure/> (Letöltve: 2017.12.20.)

Népességszám és nemzetiségi összetétel, 1869–1989

Kárpátalja határai 1945 óta változatlanok. Ezt a 12 752 km²-nyi területet tekintjük vizsgálatunk során annak a területnek, amelyre vonatkoztatva az adatokat számítottuk. A vizsgálati egységeink a mai járások, a mai települések, figyelembe véve a település összevonásokat és az új települések megalkotását, a közigazgatási változásokat általában.

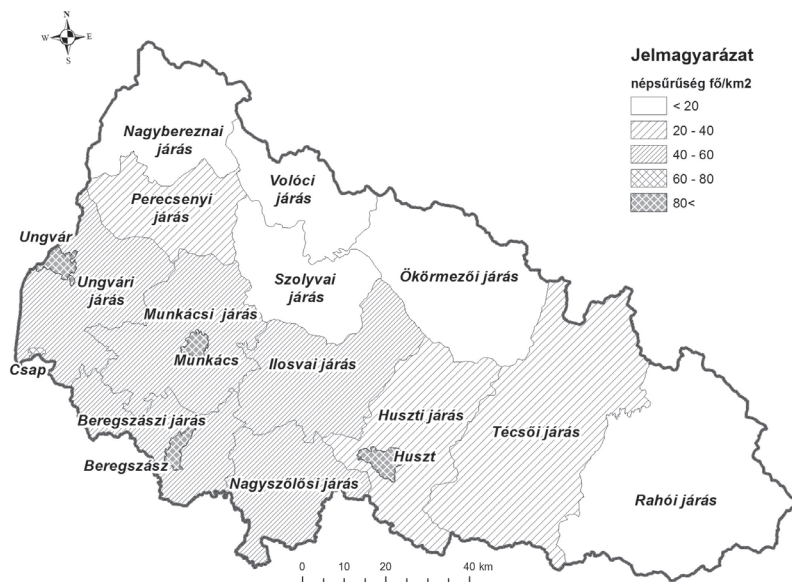
A dualizmus kora (1869–1918)

Ha az Osztrák–Magyar Monarchia időszakát vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a lakosság száma jelentősen nőtt, közel másfélszeresére: 405 310 főről 602 774-re. A népszámlálások adatait vizsgálva kitűnik, hogy csupán az 1869–1880 közötti időszakban csökkent a terület népességszáma, az ezeket követő népszámlálások dinamikus növekedést mutatnak (24. ábra). Ezért érdemes az adott korszakot két részben tanulmányozni. Külön kell megvizsgálni az 1869–1880 közötti és az 1880–1910 közötti időszakot.

24. ábra. Kárpátalja népességszámának változása 1869–1910 között (fő)¹¹³

¹¹³ Forrás: *Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai*, 1996, i. m., 84.; Sebők (szerk.), 2005, i. m., 281.

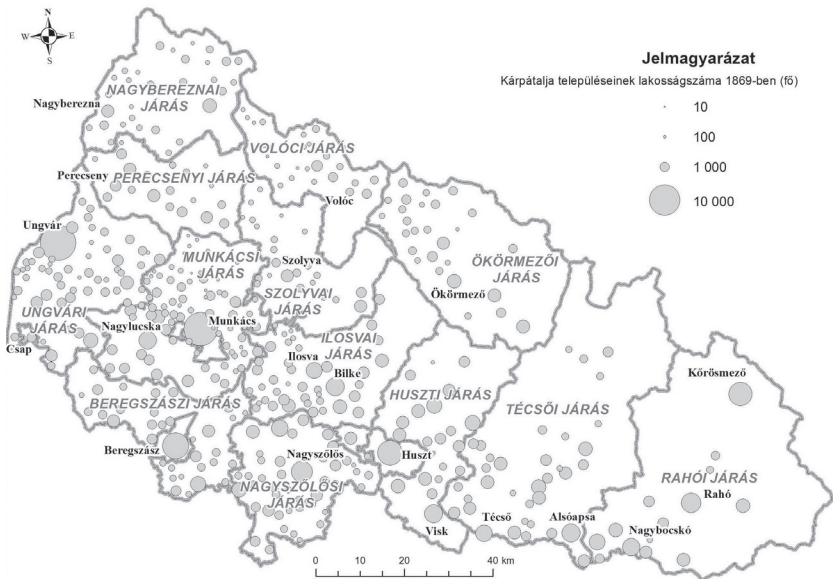

25. ábra. Kárpátalja járásai területének népsűrűsége 1869-ben¹¹⁴

Kárpátalja területének népességszáma 1869-ben 405 310 fő volt. A legnagyobb népességszámmal ekkor még a Munkácsi járás területe rendelkezett, a terület lakosságának több mint 10%-a, 44 949 fő élt ezen a területen. A Técsői járás területének lakosságszáma szintén magas volt, 42 465 fő, de negyvenezer feletti lakosságszámmal rendelkezett a mai Nagyszőlősi járás területe (40 263 fő) is. A legkisebb lakosságszámmal a hegyvidéki járasok területe rendelkezett. A legkevesebben a Volóci járás területén (10 583 fő), a Szolyvai járás területén (12 365 fő) és a Perecsenyi járás területén éltek (13 958 fő).

A terület népsűrűsége 31,7 fő/km² volt. A legnagyobb népsűrűség Munkács mai területén volt, a később a városhoz csatolt területeket is figyelembe véve 387 fő/km². A többi város is magas népsűrűséggel rendelkezett, Ungváron 243 fő/km², Beregszászban 159 fő/km², Huszton 89 fő/km², Csapon 69 fő/km². A járasok közül a síkvidéki területek voltak a legsűrűbben lakottak, a Nagyszőlősi járásban 58 fő/km², az Ungvári járásban 50 fő/km², de a Munkácsi, Beregszászi és Ilosvai járasok területén is 40 fő/km² volt a népsűrűség (25. ábra). A legritkábban lakott területek a hegyvidéki részek voltak.

¹¹⁴ Saját szerkesztés. Az adatok forrása: Központi Statisztikai Hivatal: *Kárpátalja településeinek vallási adatai adatai (1880–1941)*. Budapest, KSH, 2000.

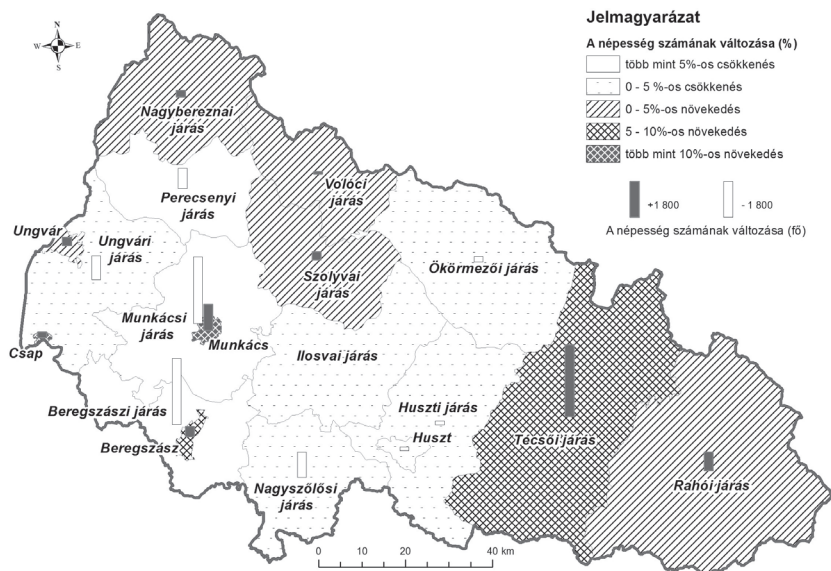
26. ábra. Kárpátalja területének lakosságszáma 1869-ben¹¹⁵

A Rahói járásban 14 fő/km², az Ökörmezői járás területén 17 fő/km² volt a népsűrűség.

A vidék legnépesebb települése ekkor Ungvár volt, 13 394 (a később Ungvárhoz csatolt területek nélkül 11 373 fő). Ötezer felett volt a lakosságszáma még 4 településnek: Munkács – 11 987 (a később Munkácshoz csatolt területek nélkül 8 602 fő), Huszt – 6 413, Beregszász – 7 176 (6 272), Körösmező – 5 676 fő. További hét településnek a lakosságszáma meghaladta a 3 ezer főt, ezek: Rahó – 4 171, Visk – 3 616, Alsóapsa – 3 420, Nagybocskó – 3 187, Bilke – 3 633, Nagylucska – 3 217 és Nagyszőlős – 4 643 fő. Nagy településnek számított még ekkor: Vári, Herincse, Kövesliget, Veléte, Ilonca, Nagyrákóc, Beregrákos, Havasköz, Magyaromját, Tiszaújlak, Ökörmező, Felsőapsa, Középsapsa, Dombó, Irhóc, Técső és Nagydobrony is (26. ábra).

1869 és 1880 között Kárpátalja mai területének lakosságszáma lecsökkent 405 310-ről 401 280 főre. Hét településcsoportot sikerült elkülönítenünk a település térbeli elhelyezkedése és a lakosságszám változásának aránya alapján. Megállapítható, hogy a legnagyobb népességsökkenés a síkvidéki területeken ment végbe, annak is nyugati részén. Összességében a megye nyugati területén, a mai Nagybereznai, Perecsenyi, Ungvári, Munkácsi,

¹¹⁵ Forrás: Sebők (szerk.), 2005, i. m., 281.; Zentai (szerk.), 2003, i. m.

27. ábra. A népesség számának változása Kárpátalja mai közigazgatási egy-
ségeinek területén 1869–1880 között¹¹⁶

Beregszászi, Nagyszőlősi és Ilosvai járáások területén a népességszám csökkenés aránya jelentős mértéket mutatott, ezen belül is a legnagyobb arányú csökkenés a Beregszászi és a Munkácsi járáások területén volt (27. ábra). Kivételt ez alól csak Ungvár, Munkács, Csap, Beregszász, Mezőkaszony, Tiszaújlak, illetve két a Nagybereznai járásban található település, Csontos (511-ről 711-re) és Sóslak (243-ról 382-re) jelentett.

A népességszám ily arányú csökkenése az 1872–1873-as kolerajárvány nagyobb síkvidéki pusztításával függ össze. A járvány Lengyelország felől érkezett Kárpátaljára, először 1872. szeptember 14-én észlelték Ung vármegyében, majd Bereg, Ugocsa, Máramaros megyéket is megfertőzte, pusztításokat végzett egész Északkelet-Magyarország területén. Források szerint Bereg vármegyében 4 972, Máramarosban 2 149, Ugocsában 988, Ung vármegyében 3 523 fő, a négy vármegyében összesen 11 632 fő esett áldozatul a kórnak.¹¹⁷ A legtöbb áldozatot Bereg vármegyében, a mai Munkácsi, Bereg-

¹¹⁶ Saját szerkesztés. Az adatok forrása: *Kárpátalja településeinek vallási adatai*, 2000, i. m.

¹¹⁷

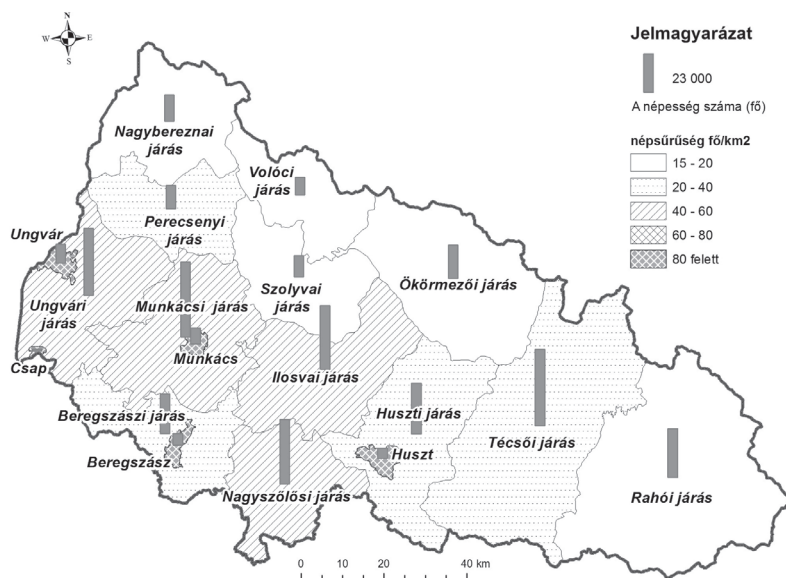
szászi, Szolyvai járások területén követelte a betegség, így csak Munkácson 482, Beregszászon 264-en haltak meg ennek következtében. További negatív hatással járt a népességszámra az 1879 telén a vidéket érintő éhínség, illetve ugyanebben az évben kitört, több száz gyermekélelet követelő diftéria járvány, továbbá a negatív migrációs mérleg is.

A mai Szolyvai járás északi részén, a Volóci és az Ökörmezői járás területén egyes települések népességszámának alakulásában kis arányú csökkenés, másoknál kis arányú növekedés volt tapasztalható, összességében a terület lakosság száma stagnálást mutatott. Csupán két településen – Lengyelszálláson és Rekettyén csökkent jelentős arányban a lakosok száma, Rekettyén 272-ről 142-re, Lengyelszálláson 400-ról 260-ra csökkent a népességszám. A legnagyobb, több mint 5%-os népességcsökkenést a Beregszászi, Munkácsi és Perecsenyi járások területén detektálhatjuk a vizsgált időszakban. Kisebb arányú, 5% alatti csökkenés figyelhető meg az Ungvári, Nagyszőlősi, Ilosvai, Huszti és Ökörmezői járásban valamint Huszton.

A terület keleti részén a népesség számának a növekedése volt megfigyelhető. Igaz, egyes településeken csökkent a lakosság száma (Alsóapsa, Űrmező, Rahó), ám jelentős arányban csupán Rászócskán (384-ről 253 főre) esett vissza a népesség száma. A növekedés a kolerajárvány kisebb arányú pusztításával, illetve a Máramarosra mind a mai napig jellemző magasabb természetes szaporulattal magyarázható. Enyhe növekedés mutatható ki az északi járásokban, így a Nagybereznai, Volóci és Szolyvai járásban, illetve a Rahói járás területén. A Técsői járás területén 9%, Beregszász és Munkács városban több mint 10%. A legnagyobb arányban Csap lakossága nőtt, 32%-kal: 902-ről 1 187 főre. A lakosságszám rohamos növekedése az 1870-es évek elején megkezdődött Kisvárdá–Csap vasútvonal építésével párhuzamosan indult be, melyet 1873. február 4-én adtak át a forgalomnak.¹¹⁸ A munkahelyteremtésnek köszönhetően, később a település vasúti csomóponti szerepének növekedésével a település lakosságszáma is erőteljesen növekedésnek indult az 1870-es években.

A lakosság száma Kárpátalja területén 1880-ban 401 280 fő volt. A legnépesebb a Técsői járás területe volt 46 103 fővel, a második legnépesebb terület a Munkácsi járás területe 45 243 fővel. A hegyvidéki területek továbbra is alacsony népességszámmal rendelkeztek (28. ábra).

¹¹⁸ *Vasúti infrastruktúra fejlesztése Záhony térségében.* MÁV, 2009. <http://www.mav.hu/mav/fejlesztas.php?mid=14a2e4348395a7> (Letöltve: 2017.12.15.)

28. ábra. Kárpátalja járásai területének népsűrűsége 1880-ban¹¹⁹

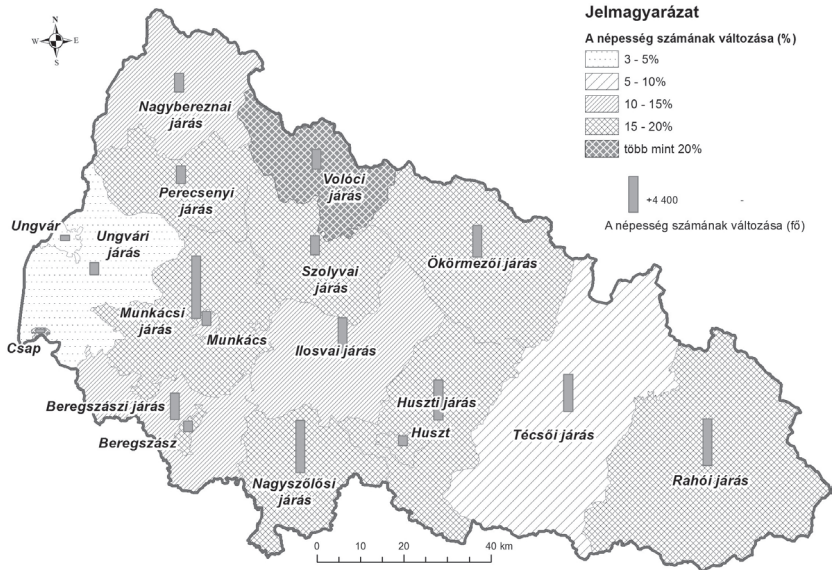
Kárpátalja területének népsűrűsége csökkent az 1869-es állapothoz képest, 31,5 fő/km²-re jelentősen nem változott, viszont változott a népesség területi eloszlásának a képe.

A városok népsűrűsége tovább nőtt Huszt kivételével, ahol csökkenés történt. A legjelentősebben Munkács népsűrűsége nőtt, 387 fő/km²-ről 430 fő/km²-re. Ungváron 243 fő/km²-ről 251 fő/km²-re, Beregszászon 159 fő/km²-ről 171 fő/km²-re, Csap városában 69 fő/km²-ről 91 fő/km²-re. Huszton 89 fő/km²-ről 86 fő/km²-re csökkent.

A legnagyobb népsűrűsége a járások területe közül a Nagyszőlősié volt – 56 fő/km², a legkisebb a Rahóinak – 15 fő/km².

Kárpátalja népességszáma 1890-re 458 212 főt tett ki. A népesség számában jelentős, (15–20%) növekedés következett be, 56 947-el nőtt a terület lakosságszáma. Számszerint a Munkácsi (7 701 fő) és a Nagyszőlősi (6 411 fő) járások területén nőtt leginkább a népesség száma. Viszont a legnagyobb arányú növekedés Csap városában (37%) és a Volóci járás területén (23%) következett be. A legkisebb arányban a mai Ungvári járás területén és Ungváron nőtt a lakosságszám (29. ábra).

¹¹⁹ Saját szerkesztés. Az adatok forrása: *Kárpátalja településeinek vallási adatai*, 2000, i. m.

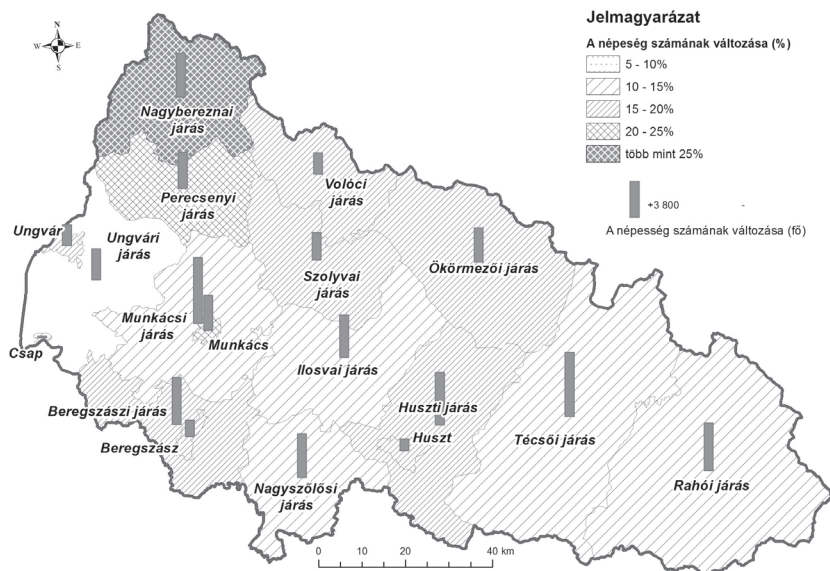
29. ábra. A népesség számának változása Kárpátalja mai közigazgatási egységeinek területén 1880–1890 között¹²⁰

A terület lakosságának a száma az 1890 és 1900 közötti időszakban tovább növekedett, és elérte az 526 516 főt, ami 68 302 fős népességszámnövekedést jelent az előző censushoz képest. Több mint 25%-kal nőtt a Nagybereznai járás lakosságszáma (30. ábra). Jelentős arányban nőtt Munkács (25%) és a hegyvidéki járások területén élők aránya is ebben az időszakban, így a Perecsenyi járás területének lakosságszáma 24%-kal, a Volóci, Ókörmezői, és Szolyvai járásokénak 15–20%-kal lett több. A legkisebb népességnövekedés továbbra is az Ungvári járás területén volt tapasztalható. Ez főként a nagy arányú kivándorlással magyarázható az Ung megyei területekről. 1892 és 1902 között 19 368 ember vándorol ki Ung megyéből, annak is a déli részéről nyugatra a jobb megélhetés reményében.¹²¹

Az 1910-es évre a terület lakosságszáma elérte a 606 774 főt. A legnagyobb arányú népességnövekedés a Técsői és Szolyvai járás területén, illetve Munkácson és Ungváron volt kimutatható (31. ábra). A legkisebb növekedés

¹²⁰ Saját szerkesztés. Az adatok forrása: *Kárpátalja településeinek vallási adatai*, 2000, i. m.

¹²¹ Mandrik Ivan: Agrárproblémák Kárpátalján a XIX. század végén és a XX. század elején. In: Nagy Ferenc (szerk.): *Szabolcs-Szatmár-beregi Levéltári Évkönyv*, 1997, 12. sz. 47–57.

30. ábra. A népesség számának változása Kárpátalja mai közigazgatási egységeinek területén 1890–1900 között

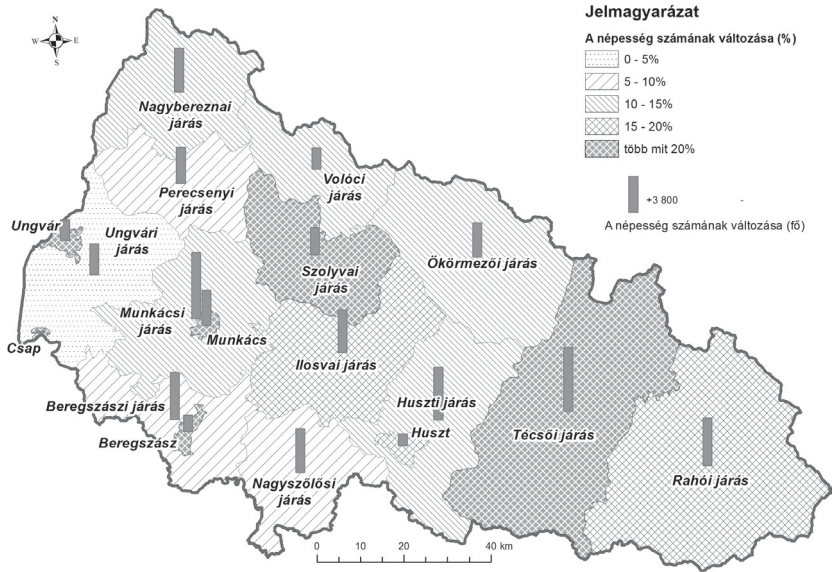
a megye nyugati járásainak területén következett be. Az alföldi területekről ebben az időszakban nagyon sokan elvándoroltak, a természetes szaporulat is jóval alacsonyabb volt, mint a terület keleti részén. Csak 1900–1905 között Kárpátalja négy vármegyéjéből több mint 47 ezer ember kapott kivándorló útlevelet. Ezen kívül 10 700 fő utazott ki útlevel nélkül. A kivándorlók többsége ruszin nemzetiségű volt, akik főként az Egyesült Államokba és Kanadába telepedtek ki.¹²³

Csupán a városok lakosságszáma növekedett nagyobb ütemben, főként a bevándorló zsidó lakosságnak köszönhetően. Így jelentős vándorlási többlet mutatkozott a két népszámlálás között Beregszászon (2 071 fő), Ungváron (1 653 fő), Munkácson (1 155 fő).¹²⁴

¹²² Saját szerkesztés. Az adatok forrása: *Kárpátalja településeinek vallási adatai*, 2000, i. m.

¹²³ Mandrik, 1997, i. m., 47–57.

¹²⁴ Bagdi Róbert: Bereg és Ung vármegye migrációtörténeti összehasonlítása 1899–1913 között. In: Demeter Gábor – Bagdi Róbert (szerk.): *Migráció és asszimiláció Északkelet-Magyarországon és a Partiumban (1715–1992)*. (Studia Historico-Demographica Debrecina I.) Debrecen, 2009. 64.

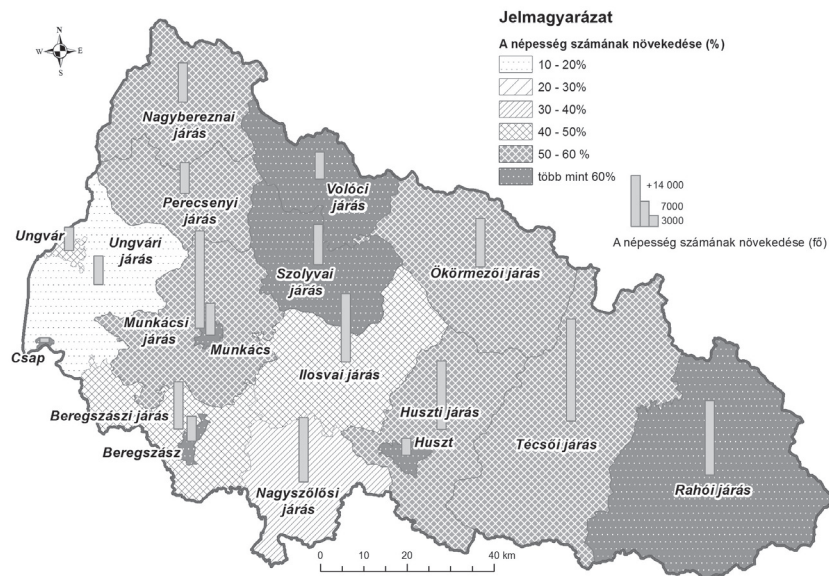

31. ábra. A népesség számának változása Kárpátalja mai közigazgatási egységeinek területén 1900–1910 között¹²⁵

Ha összegezzük az 1880 és 1910 között eltelt időszakot, elmondhatjuk, hogy a terület lakosságának száma folyamatosan növekvő tendenciát mutatott, azonban területileg nem azonos mértékben nőtt a népességszám. A legnagyobb mértékben a síkvidéki városok lakosságszáma nőtt, így Csap a népesség száma 95%-kal, közel megduplázódott, a lakosainak száma 1 187-ről 311-re emelkedett. Jelentős mértékben nőtt Munkács (76%), Beregszász (88%), Huszt (65%) lakosságszáma. Több mint 60%-kal nőtt a Rahói, Szolyvai és Volóci járások lakosságszáma. A tárgyalt időszakban a népesség számának növekedése a hegyvidéki járások mindegyikében meghaladta a 40%-ot. A legkisebb arányú növekedés az Ungvári és a Nagyszőlősi járás területén volt megfigyelhető (32. ábra).

Összeségében az 1880–1910 időszakban a területen élő lakosság száma 201 494 fővel nőtt. A legnagyobb számú növekedés a Técsői járás területén következett be, ahol 24 489 fővel nőtt a lakosság száma a tárgyalt időszakban. A Munkácsi járás területének lakosságszáma is jelentősen, 20 897 fővel nőtt. Az időszakra jellemző volt a pezsgő migrációs aktivitás, míg a terület keleti és hegyvidéki részére, a városokba jelentős számú bevándorló érkezett, addig

¹²⁵ Saját szerkesztés. Az adatok forrása: *Kárpátalja településeinek vallási adatai*, 2000, i. m.

32. ábra. A népesség számának változása Kárpátalja mai közigazgatási egységeinek területén 1880–1910 között¹²⁶

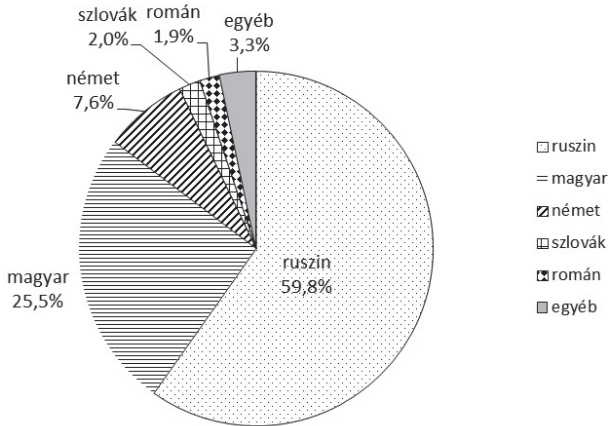
a nyugati, délnyugati területek falvaira a migrációs veszteség volt a jellemző.

Az anyanyelvi összetétel változásait csupán az 1880-as évtől kezdődően tudjuk megvizsgálni, ugyanis csak ettől az időszaktól állnak rendelkezésünkre települési bontású adatok.

Az 1880. december 31-i népszámlálás adatai alapján a mai Kárpátalja területén 401 280 ember élt. A legtöbben a ruszint (ukránt) vallották anyanyelvüknek, ezek száma 239 975 fő volt, ami az összlakosság 59,8%-át jelentette (33. ábra). A magyar anyanyelvűek száma 102 219 volt, azaz az összlakosság 25,5%-a. Jelentős volt a német (30 474), a román (16 713) és a szlovák (7 849) anyanyelvűek jelenléte is. A terület délkeleti részén élő románok a lakosság 1,9%-át alkották.

1880-ban a népesség nagy része a síkvidék és a Máramarosi-medence járásaiban élt, míg a mai megyei alárendeltségű városok a lélekszám szerinti rangsor végén kullogtak. A legtöbb ember, szám szerint 46 103 fő, már akkor is a mai Técsői járás településeinek a lakója volt. Utána a mára hátrébb szorult Munkácsi (41 568) és Nagyszőlősi (38 975) járások következtek. A jelenlegihez hasonlóan alacsony volt a hegyvidéki járások népességszáma.

¹²⁶ Saját szerkesztés. *Kárpátalja településeinek vallási adatai adatai*, 2000, i. m.

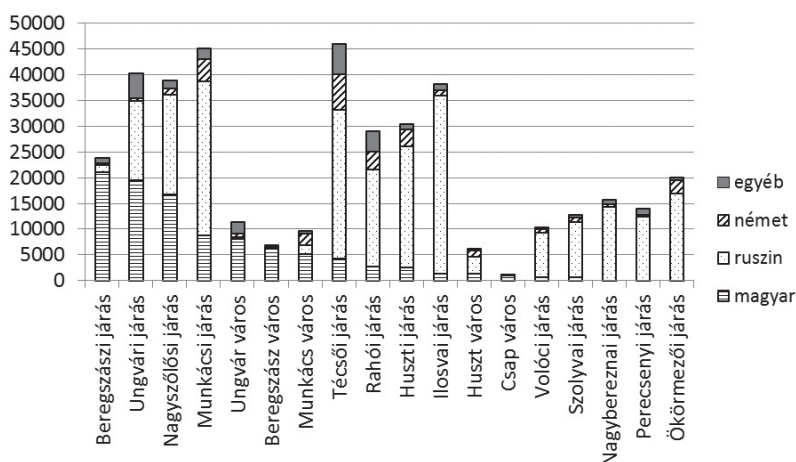
33. ábra. *A Kárpátalja mai területén élő lakosság anyanyelvi összetétele 1880-ban*¹²⁷

Ami az anyanyelvi összetételt illeti, három, minden járás területén jelentős számban beszélt nyelvet említhetünk, nevezetesen a magyart, a ruszint (ukránt) és a németet. A legtöbb magyar, akárcsak napjainkban, a mai Beregszászi járás területén élt; számuk 20 495 fő volt, ezzel a járásban élő lakosság 88,9%-át alkották (34. ábra). Jelentős számú magyarsággal rendelkezett a mára harmadik helyre szorult Ungvári járás is, ahol a lakosság fele (50,1%), szám szerint 18 976 fő a magyart vallotta anyanyelvének. A többi járás területén a ruszín anyanyelvűek voltak többségben, habár jelentős számú magyarság élt a Nagyszőlősi (16 825 fő, 43,2%) és a Munkácsi (8 140 fő, 19,6%) járásban is.

1880-ban a terület három rendezett tanácsú városa magyar többséggel rendelkezett. A városok közül a legtöbb magyar ekkor Ungvár területén élt, melynek lakossága 13 820 fő volt, ebből 8 738 magyar, ami a település össznépességének 63,2%-át tette ki. Még nagyobb volt az aránya a magyaroknak Beregszászon, ahol a lakosság 91%-át alkották, a 7 695 lakosból 7 010 vallotta magát magyarnak. Munkács területén 5 992 fő (45%) volt a magyarok száma.

További népesebb magyar közösségekkel rendelkező települések voltak: Visk (2 485 fő, 68,7%), Nagyszőlős (2 364 fő, 53,9%), Tiszaújlak (2 157 fő,

¹²⁷ Uo.

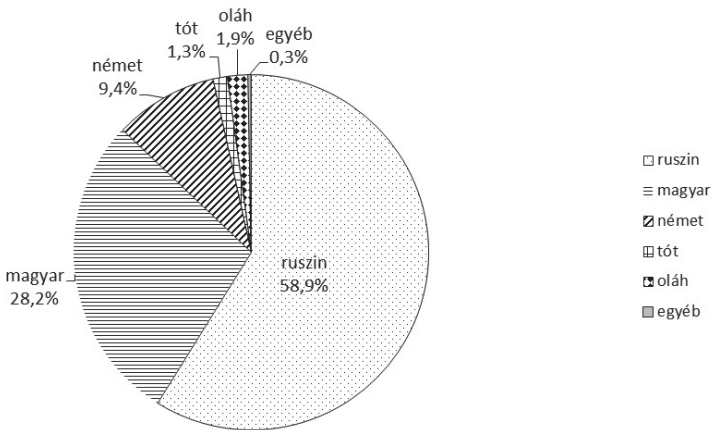
34. ábra. *A Kárpátalja mai járásainak területén élő lakosság anyanyelvi összetétele 1880-ban*¹²⁸

83,3%), Nagydobrony (1 995 fő, 95,6%), Técső (1964 fő, 61,6%) Mezővári (1 875 fő, 96,5%), Eszeny (1 423 fő, 95,1%), Huszt (1 414 fő, 22,7%).

A ruszinok Kárpátalja hegyvidéki járásainak területén, annak északkeleti részén alkottak többséget. Az Ilosvai járás területén 90%, a Nagybereznai járás területén 89% volt az arányuk, de magas arányt képviseltek a Perecsenyi (87%), a Szolyvai (83,6%) és a Volóci járás (81,8%) területén is. Abszolút többséget alkottak a Husztii járás, a Munkácsi járás, a Rahói járás, a Técsői járás területén és Huszt városában. A legkisebb az arányuk Csapon volt, ahol a népszámlálás adatai alapján mindössze 2 ember vallotta anyanyelvének a ruszint. Beregszász városában 2,9% (215 fő), a Beregszászi járás területén 5,8% (1 344 fő) volt a ruszinok aránya 1880-ban. Ungváron 12,2%, Munkácson 24,6% volt a ruszin nyelvű lakosság aránya.

A német anyanyelvű lakosság legnagyobb arányban Munkácson képviselte magát, ahol a lakosság 24,3%-át alkották, szám szerint 3 277 főt. Jelenős arányban voltak német anyanyelvűek Kárpátalja keleti és hegyvidéki területein, így Husztion 19,3%, a Técsői járásban 14,8%, az Ökörmezői járásban 12,5%, a Rahói járásban 11,8%, a Husztii járásban 10,5%. Azonban meg kell említeni, hogy 1900-as és az 1910-es népszámlálás során – akárcsak korábban – az anyanyelvet vették alapul. Az adatfelvételkor követett módszertani

¹²⁸ *Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai, 1996, i. m.*

35. ábra. *A Kárpátalja mai területén élő lakosság anyanyelvi összetétele 1900-ban*¹²⁹

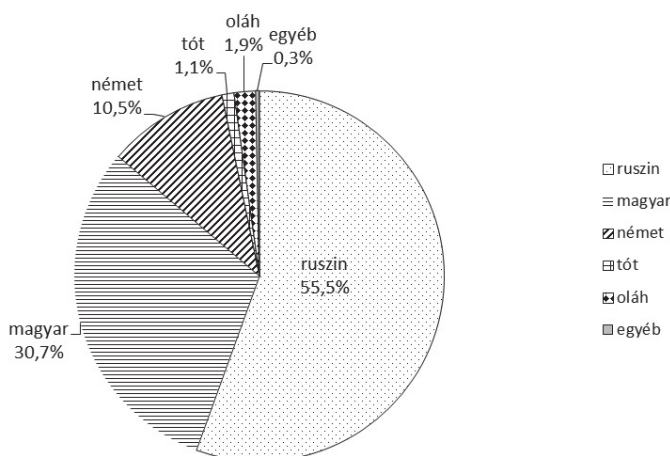
útmutató szerint: „Úgy anyanyelv, valamint más beszélt nyelv gyanánt is mindig csak élő nyelv írható be, ennél fogva a zsidó vagy héber nyelv nem mutatható ki. Az ország némely vidékén található zsidó vallású egyéneknek tehát, akik a héberrel kevert, rontott német nyelvet, az úgynevezett jargont használják, a német nyelvet kell bejegyezni.”¹³⁰ Az 1860-as évek végéig több százezer, zömében Morvaországból és Galíciából bevándorolt zsidó telepedett le Magyarországon, akik számára az első állomás a határ menti területek voltak, így Kárpátalja mai területén is jelentős számú zsidó telepedett le.¹³¹ A németnyelvű lakosság jelentős növekedése részben a zsargont beszélő galíciai zsidó bevándorlással magyarázható. A Rahói, Huszti, Técsői járásek területén jelentős volt a galíciai területekről bevándorolt, jiddist beszélő és a német anyanyelvűekhez besorolt zsidó lakosság száma ebben az időben.

1890-ben a terület lakosság száma 458 227 fő volt. A magyarok és a ruszinok aránya nőtt, csakúgy, mint a németeké. Egyedül a szlovákok aránya csökkent az összlakossághoz képest. A legnépesebb települések a városok

¹²⁹ Uo.

¹³⁰ Varga E. Árpád: *Népszámlálások a jelenkori Erdély területén*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 1992. 15–16.

¹³¹ Konrád Miklós: Demográfiai változások. In: Bányai Viktória – Fedinec Csilla – Komoróczy Szonja Ráhel (szerk.): *Zsidók Kárpátalján. Történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Központ Kisebbségkutató Intézet – Aposztróf Kiadó, 2013. 15.

36. ábra. *A Kárpátalja mai területén élő lakosság anyanyelvi összetétele 1910-ben*¹³²

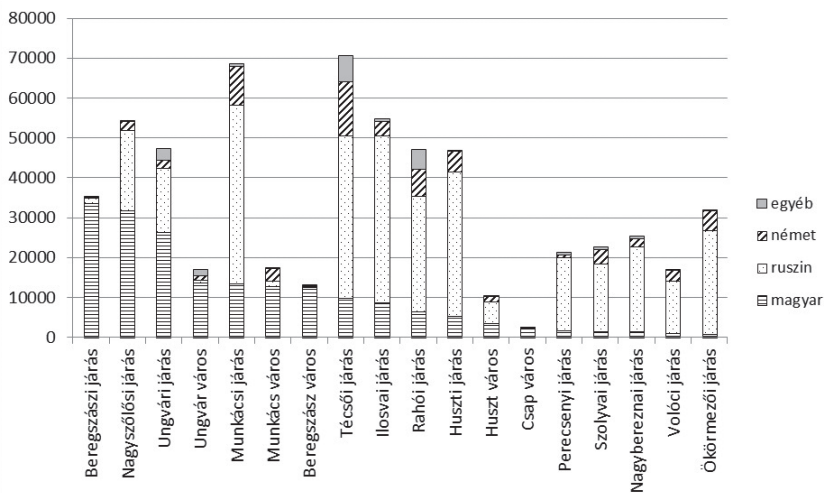
voltak, Ungvár (14 463), Munkács (15 025) és Beregszász (9 028). Sokan éltek Körösmezőn (7 620), Huszton (7 461), Nagyszőlősen (5 187) és Rahón (5 056) is.

1900-ra Kárpátalja népességének a száma elérte az 529 993-at, miközben az 1880-as 25,4%-ról 28,2%-ra nőtt a magyarok aránya.¹³³ Úgyszintén nőtt a németek aránya is, 1900-ra elérte a 9,4%-ot. A ruszinok aránya az össznépesség 58,9%-át tette ki. Jelentős hányadot képviseltek még a román (1,9%) és a szlovák (1,3%) anyanyelvűek (35. ábra).

A magyarok száma 149 377 fő volt. A legnagyobb számban továbbra is síkvidéki területeken éltek. A Beregszászi járás területén 29 510 fő, a Nagyszőlősi járás területén 26 172 fő, az Ungvári járás területén 22 123 fő, a Munkácsi járás területén 11 376 fő volt a számunk. De a nagyobb városokban is jelentős volt mind a magyarok száma, úgy az arányuk is a lakosságon belül. Beregszász lakosságának 97,5%-a magyar anyanyelvű volt, ami 10 524 főt jelent. Ungváron 12 506 fő, a város lakosságának 75%-a, Munkácson 9 550 fő, a lakosság 51%-a volt magyar anyanyelvű. Csap lakosságának 98,2%-a magyar anya-

¹³² Uo.

¹³³ Uo.

37. ábra. A Kárpátalja mai járásainak területén élő lakosság anyanyelvi összetétele 1910-ben¹³⁴

nyelvű volt, 1 781 fő. Az Ilosvai, Volóci, Ökörmezői és Nagybereznai járásek területén a magyar anyanyelvűek aránya nem érte el az 5%-ot sem.

A ruszinok továbbra is a hegyvidéki és a Máramarosi területeken alkotak többséget. Az Ilosvai, Nagybereznai, Ökörmezői, Perecsenyi és Szolyvai járásek területén arányuk meghaladta a 80%-ot. A legkisebb arányban Csapon, Beregszászon és a Beregszászi járás területén voltak a ruszin anyanyelvűek, az arányuk ezeken a területeken jóval 10% alatti volt.

Az 1900-as és 1910-es népszámlálások között Kárpátalja népességének a száma 602 774 főre nőtt. A magyarok és a németek száma és aránya is növekedett, így 1910-re a magyarok 184 789-en (30,7%), a németek, akikhez hozzászámolták a jiddis anyanyelvű zsidókat is, 63 561-en (10,5%) voltak. Az ukránok száma 334 755 volt, így továbbra is nagy arányt, 55,5%-ot képviseltek az össznépességben (36. ábra).

A mai közigazgatási egységek területén élő népesség arányaiban az 1880–1910 közötti 30 év alatt nem történt jelentős eltolódás. A magyarok három járás, a Beregszászi (94,9%), a Nagyszőlősi (58,3%) és az Ungvári (57,7%) területén alkottak abszolút többséget (37. ábra). A legtöbb magyar, a jelenleginek megfelelően, a Beregszászi (33 395), a Nagyszőlősi (31 609) és az Ungvári járásban (28 603) élt.

¹³⁴ Uo.

Kárpátalja három rendezett tanácsú városa szintén magyar többségű volt. E három város közül a legmagasabb magyar aránnyal továbbra is Beregszász rendelkezett (96,4%), de jelentős volt a magyarok aránya a városi zsidó lakosság elmagyarosodása következtében Ungváron (76,8%) és Munkácson is (59,3%). A városok magyarsága számában is jelentős volt: Ungváron 15 781, Munkácson 13 880, Beregszászon 13 953 magyar élt.

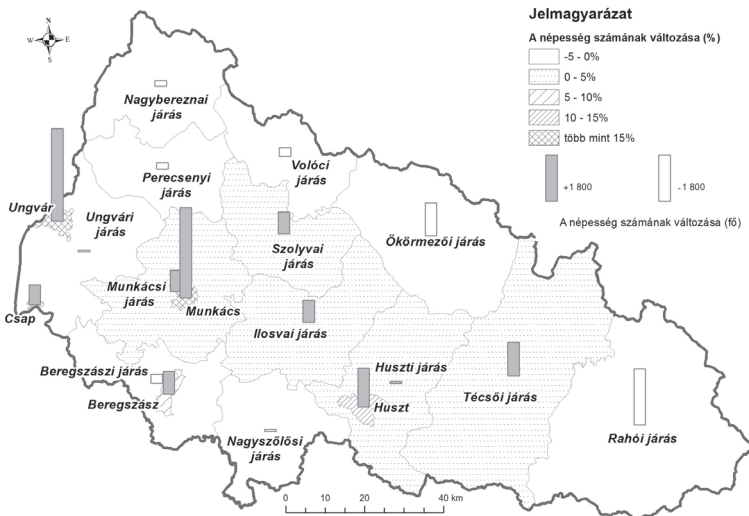
A ruszinok főként a hegyvidéki járásokban alkottak többséget (37. ábra). A lakosság több mint 75%-át tették ki az Ilosvai, a Huszti, a Perecsenyi, a Szolyvai, a Nagybereznai és a Volóci járásban. A német anyanyelvűek főként Munkácson és környékén, illetve Máramarosban, a mai Técsői, Rahói, Huszti és Ilosvai járásokban éltek. 1880 és 1910 között a német anyanyelvű népesség száma – Kárpátalja leggyorsabban növekvő csoportjának számított az újonnan betelepült galíciai, főként a jiddis nyelvet beszélő zsidók számának növekedése következtében – több mint kétszeresére növekedett.¹³⁵

¹³⁵ Uo.

A csehszlovák korszak (1919–1938)

Az 1921. február 15-i, Kárpátalja területét érintő, immár csehszlovák népszámlálás adatai szerint a mai Kárpátalja területének népességszáma elérte a 612 442 főt, ami az 1910-eshez képest enyhe (1,6%-os) növekedést jelentett. Az 1910-es adatokhoz képest nagyon kis értéket (9 668 fő) mutat. Ez számos okkal magyarázható. Folytatódott a század elején megindult kivándorlási hullám, aminek következtében mind a magyarok, mind a ruszin lakosok száma csökkent. Szintén negatív hatást jelentett az első világháború, illetve az azt követő cseh és román területfoglalások következtében a főként síkvidéken élő magyarság elmenekülése a területről. Egyes becslések szerint az 1918 és 1924 közötti időszakban 18 600 magyar nemzetiségű lakos hagyta el a vidéket.¹³⁶ A háborús áldozatok szintén a népességszám csökkenését eredményezték.

A népességszám növekedése egyes területeken a cseh hivatalnokok és katonaság betelepülésével (főként a városokba) és a terület keleti részének magasabb népszorulatával magyarázható.

38. ábra. A népesség számának változása Kárpátalja mai közigazgatási egységeinek területén 1910–1921 között¹³⁷

¹³⁶ Kocsis Károly: *Kárpátalja mai területének etnikai térképe*. Budapest, MTA Földrajz-tudományi Kutató Intézet, 2001.

¹³⁷ *Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai*, 1996, i. m.

Ha a népességszám közigazgatási egységenkénti változását vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a legnagyobb arányban a szlovák területekhez közel eső Csap (34%), Ungvár (20%) és Munkács (15,1%) népességszáma nőtt az előző népszámláláshoz képest (38. ábra).

Nagyberezna, Perecseny és Técső kivételével az összes város lakosság-száma nőtt, főként a csehszlovák betelepítéseknek köszönhetően. Mérsékelt népességnövekedésről beszélhetünk a Munkácsi, Szolyvai, Ilosvai, Huszti és Técsői járásokban is. A többi járásban a népesség száma csökkent.

A klaszterelemzéssel Kárpátalján három területet sikerült elkülöníteni a népességszám arányának változása szerint.

Az első régióban a népesség aránya nem változott jelentősen. Ide tartozik a megye nyugati része, a Nagybereznai, Perecsenyi, Ungvári, Munkácsi, Szolyvai, Ilosvai, Beregszászi és Nagyszőlősi járások területe, ahol a terület falvainak népességcsökkenését ellensúlyozta a városok népességszámának növekedése.

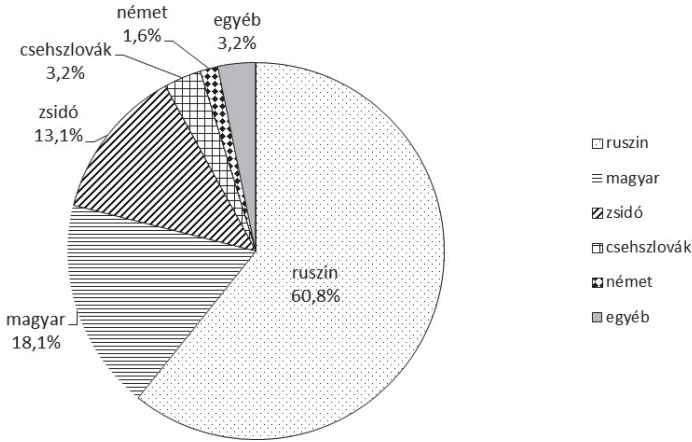
A második kategóriába tartozik a történelmi Máramaros megye nagy része, a Rahói, a Técsői, a Huszti és az Ökörmezői járás keleti része. Itt a települések többségében népességszám csökkenés következett be, főként Técső, Tiszalonka, Terebesfejpatak, Nagybocksó, Gyertyánliget, Tiszbogdány és Körösmező esetében, azonban a környező települések népességszámának a növekedése mérsékelte a vesztséget. Összességében a területen 2%-os népességcsökkenésről beszélhetünk.

A harmadik csoportba a megye északi része, a Volóci járás és az Ökörmezői járás nyugati részének területei tartoznak. Itt a települések többségének lakosságszám csökkenése nagyobb arányú volt. Összességében 4%-os csökkenésről beszélhetünk.

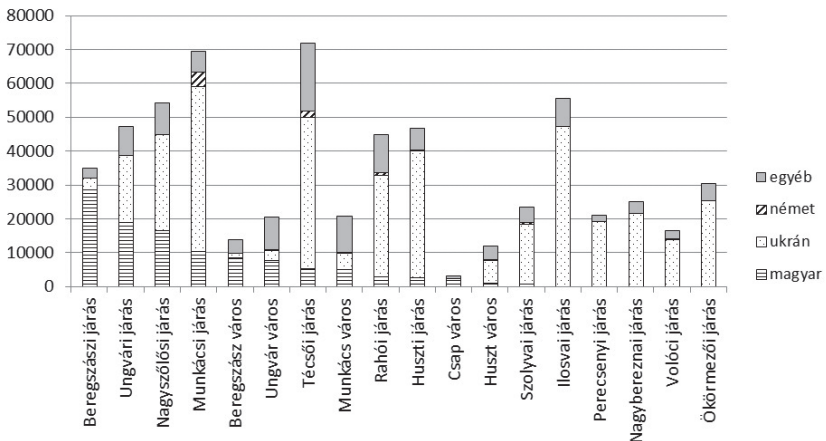
Mindezen adatok ismeretében érthető a terület össznépessége súlypontjának délnyugati irányú elmozdulása.

A nemzetiségi összetétel a két népszámlálás között jelentősen módosult (39. ábra). A népességszám növekedése mellett a magyarok száma drasztikusan csökkent: 111 052 főre, ami az összlakosságnak mindössze 18,1%-a. Ez nagyrészt azzal magyarázható, hogy a magyar anyanyelvű és magát magyarnak valló, de izraelita vagy görög katolikus vallásúak zsidóként vagy ruszinként lettek elkönyvelve.¹³⁸ Jelentős volt Trianon után az anyaországba áttelepültek száma is. Ugyanakkor sok Kárpátalján maradt magyartól meg

¹³⁸ Kocsis Károly: Az etnikai térszerkezet átalakulása Kárpátalja mai területén az elmúlt fél évezredben. In: Boros László (szerk.): *Kárpátalja. Észak- és Kelet-Magyarország Földrajzi Évkönyv* 6. Níregyháza, 1999.

39. ábra. Kárpátalja nemzetiségi összetétele 1921-ben¹³⁹

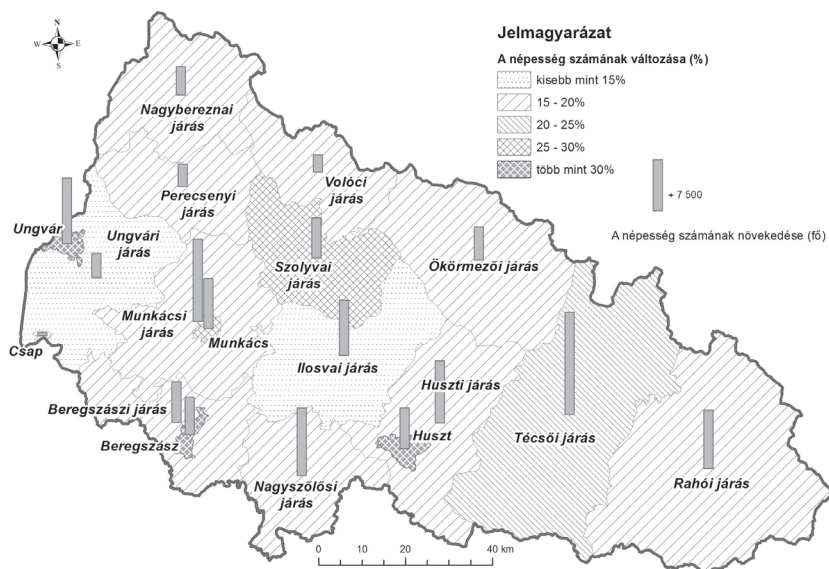

40. ábra. Kárpátalja nemzetiségi összetétele 1921-ben mai közigazgatási egységeinként¹⁴⁰

lett tagadva a csehszlovák állampolgárság, külföldinek lettek nyilvánítva, így nem szerepelhettek a nemzetiségi statisztikában. Az ukránok száma ekkor 372 278 fő volt (60,9%), a zsidóké 80 117 (13,1%). A „csehszlovákok” száma közel a háromszorosára, 19 632 főre (3,1%) nőtt, ami nem a termé-

¹³⁹ Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai, 1996, i. m.

¹⁴⁰ Uo.

41. ábra. A népesség számának változása Kárpátalja mai közigazgatási egységeinek területén 1921–1930 között¹⁴¹

szetes szaporulatnak, hanem elsősorban a cseh nemzetiségű hivatalnoki és vezető réteg betelepülésének az eredménye volt.

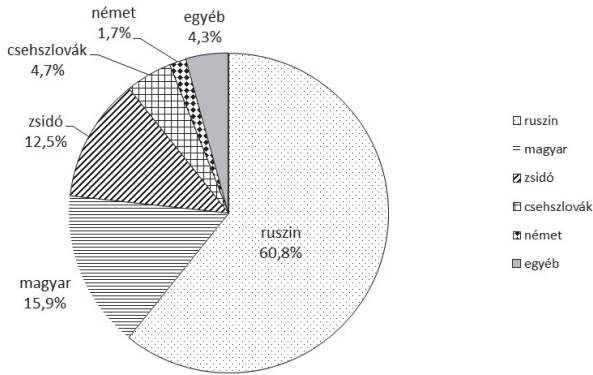
A magyarok az 1910-es hárommal szemben már csak egy járásban, a Beregszásziban alkottak többséget (82,8%). A városok közül is csak Beregszász tudta megőrizni magyar többségét (60,9%). A leglátványosabban azonban a magyarság lélekszáma az Ilosvai járásban csökkent, az 1910-es töredékére (40. ábra).

Szám szerint a legtöbb magyar, 27 583 fő, ugyancsak a Beregszászi járásban élt. Jelentős volt még a számuk az Ungvári (18 309) és a Nagyszőlősi (16 432) járásokban is. Ekkor a mai Beregszász területén 9 371, Ungváron 8 216, Munkácson 5 563, míg Huszton mindössze 906 magyar élt.

A legnagyobb számú ruszin (ukrán) népességgel a Munkácsi (45 450), az Ilosvai (46 094) és a Técsői (45 982) járások rendelkeztek.

Hozzájárult a magyarok számának a csökkenéséhez az a tény is, hogy a csehszlovák statisztikában a nemzeti hovatartozást önbevallás alapján és nem a beszélt nyelv alapján határozták meg, így a magyar anyanyelvű zsidó lakosság, mely a korábbi népszámlálások alkalmával a magyar nemzetiségűek számában szerepelt, immár a csehszlovák lakossággal együtt az egyéb

¹⁴¹ Uo.

42. ábra. Kárpátalja nemzetiösszetétele 1930-ban ¹⁴²

kategóriában kapott helyet. Ezért is olyan magas az egyéb kategóriába tartozó népesség aránya a nemzetiösszetétel térképén.

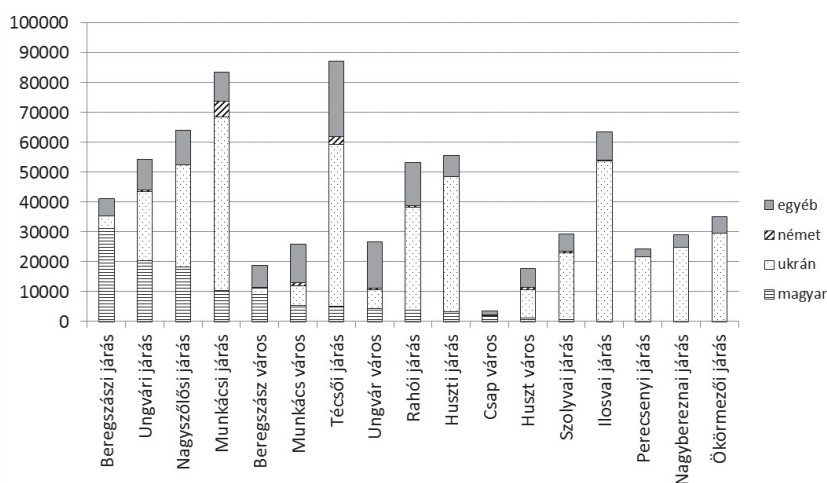
A csehszlovák hatóságok által külön nemzetiségként kezelt izraelita vallású zsidók legnagyobb arányban a Técsői és a Rahói járásban éltek. A területre, főképp Ungvárra és a többi városba, jelentős számú csehszlovák köztisztviselő és katona érkezett.

A következő csehszlovák népszámlálás időpontja 1930. december 1. volt. Az 1921-es népszámlálás 612 442 fős lakosságszámahoz képest az új összeírás 734 249 főt regisztrált a megyében, ami 20%-os népességnövekedést jelentett. A legnagyobb arányú népességnövekedés Huszton 51% (5 998 fő), Ungváron 38% és Beregszászban volt, 36%, ahol 5 521 fővel nőtt a lakosság száma. Több mint 20%-kal nőtt a Szolyvai és a Técsői járás lakosságszáma is. Az Ilosvai járás területén volt a legkisebb népességyarapodás, azonban itt is 14%-kal, 8 061 fővel nőtt a lakosság száma (41. ábra).

1930-ban Kárpátalja lakosságának a többségét (60,8%-át, 446 478 főt) változatlanul a ruszinok (ukránok) alkották (42. ábra). A magyarok száma 116 975 (15,9%), a zsidóké 91 845 (12,5%), a csehszlovákoké 34 700 (4,7%), a németeké 12 778 (1,7%) lett. 1930-ban 16 558 idegen állampolgárt tartottak nyilván.

1930-ra négy mai megyei alárendeltségű város népessége, gyorsabb gyarapodásának köszönhetően, elérte a kisebb hegyvidéki járásokét. Csap népességszáma is 15%-kal gyarapodott. Változatlanul csupán a Beregszászi járásban alkottak többséget a magyarok, ahol arányuk 75,7% volt. Folytatódott

¹⁴² Uo.

43. ábra. Kárpátalja nemzetiségi összetétele 1930-ban mai közigazgatási egységeként ¹⁴³

a városi magyarság arányának az erőteljes visszaesése, amely Beregszászban is 51%-ra csökkent.

Továbbra is a Beregszászi járás területén volt a legmagasabb a magyarok aránya, 75,7%, ami 29 718 főt jelentett. Csap városában is magas volt a magyarok aránya (58,3%), annak ellenére, hogy jelentősen csökkent ez a részesedés, a 3 572 lakosból 2 082 valotta magyar nemzetiségűnek magát. Beregszászban 10 719 magyar élt, ami a lakosságának az 51,3% volt. Az 1930-as csehszlovák népszámlálás adatai alapján az Ungvári járás területén 40,1%, a Nagyszőlősi járás területén 28,5%, a Munkácsi járás területén 12,9% volt a magyarok aránya. A két legnépesebb városban, Ungváron és Munkácson a magyarok aránya a 20%-ot sem érte el (43. ábra).

A ruszinok aránya azonos volt az 1921-es értékekkel, azonban számuk nőtt a két népszámlálás között. A legnagyobb számban a Técsői járásban éltek (54 104 fő), de közel ugyanennyien vallották magukat ruszinnak a Munkácsi járás területén is (54 034). A legnagyobb az arányuk a hegyvidéki területeken volt, a Perecsenyi járás területén 88,2%, a Nagybereznai járás területén 85,4%, az Ilosvai járás területén 84,1%, az Ökörmezői járás területén 83,7%, a Volóci járás területén 82,1% volt az arányuk. A legkisebb arányban Csapon (3%), Beregszászban (10%), a Beregszászi járás területén (10,3%) és Ungváron (28,1%) képviseltették magukat.

¹⁴³ Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai, 1996, i. m.

A németek aránya és száma jelentősen lecsökkent, csupán Munkácson (5,2%) és a Munkácsi járás területén (6,7%) haladta meg az öt százalékot. Jelentősen nőtt a csehszlovákok száma, immár minden közigazgatási egységben meghaladta számuk az ezer főt. A városokban is jelentős számban éltek csehszlovák nemzetiségűek. A legtöbbben Ungváron – 8 030 fő, Munkácson – 2 887 fő, Beregszászban – 2 034 fő.

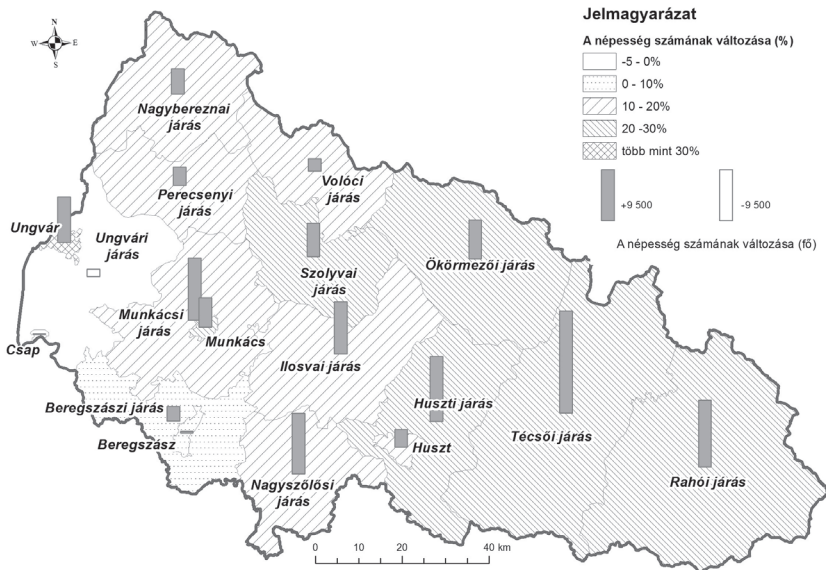
A revízió (1938–1944)

Az 1941. január 3-i népszámlálás már újra Magyarország keretein belül zajlott le. A lakosság száma a két népszámlálás közötti időszakban több mint százezer fővel gyarapodott, így 1941-re elérte a 853 949 főt, ami 119 700 fős gyarapodást jelentett (*44. ábra*). A legnagyobb arányban a keleti járássok területe növekedett. Így a Rahói járás területének népessége 23,4%-kal, a Técsői járás területén 22%-kal. Az 1930-as években a csehszlovákok jelentős fejlesztéseket hajtottak végre a vidéken, különösen annak városaiban. A legnagyobb fejlődésen a Podkarpatszka Rusz székhelyének kijelölt Ungvár ment keresztül. A fejlesztéseknek köszönhetően sok új munkahely jött létre a városban, nőtt a település közigazgatási, közlekedési központi jelentősége. A város lakosság száma 1941-re meghaladta a százezer főt. A legkisebb arányú növekedés a Beregszászi járás területén (6,2%) és Beregszászban volt (3%), az Ungvári járás területén pedig csökkent a lakosság száma 2,1%-kal, ami a városokba történő beköltözéssel magyarázható.

Miután 1938 őszén az első bécsi döntés értelmében Magyarország visszakapta Kárpátalja alföldi területeit, 1939 márciusában pedig egész Kárpátalja visszakerült az anyaországhoz, újabb migrációs hullámok indultak be. Az első bécsi döntés következtében jelentős számú csehszlovák tisztviselő, katona hagyta el a Magyarországnak ítélt területeket és távozott a Cseh-Szlovákiánál maradt kárpátaljai területekre, vagy Cseh-Szlovákia más területeire. Később ezeket a területeket is elhagyták a csehszlovák államapparátus képviselői. Helyükre jelentős számban érkeztek Magyarországról közigazgatási funkciókat ellátó emberek, illetve a katonaság, rendvédelmi szervek megbízottai.

A magyar közigazgatás megszilárdítását követően a katonai behívások elől jelentős számú, főként ruszin nemzetiségű lakos menekült a Szovjetunióba. Sokan elvesztették munkájukat a hatalomváltás következtében, ők is a szomszédos kommunista országban kerestek menedéket. 1939-ben 516 főszele át a szovjet–magyar határt ideológiai megfontolások, vagy a katonai behívók elől. Csak Volócról 50 fő, Rakaszról 8 fő. 1940. január 21. és július 15-e között 2370 fő hagyta el Kárpátalját.¹⁴⁴ A menekültek zöme a hegyvidéki járásokból került ki, de Ungvárról és Munkácsról is sokan szöktek a Szovjetunióba.

¹⁴⁴ Корсун О. М. – Пагіря О. М.: *Закарпатські втікачі в СРСР: через табори ГУЛАГу і Бузулук до рідних Карпат. 1939–1949. Архівні документи і матеріали.* Ужгород, Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», 2011. 18.

44. ábra. A népesség számának változása Kárpátalja mai közigazgatási egységeinek területén 1930–1941 között¹⁴⁵

A második világháború Kárpátalja területét is érintette, és jelentősen hatott a népesség számának alakulására. Így a lakosság száma a területen 1941 és 1946 között 853 949-ről 758 700-ra csökkent, ami több mint 95 ezer fős népesség csökkenést jelentett. Ennek számos oka volt. 1941-ben Máramaros területén arra való hivatkozással, hogy magyar állampolgárságukat nem tudják igazolni, a hatóságok összegyűjtötték a zsidókat és áttoloncolták a határon. A Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság 1941. augusztus 22-én kelt jelentése szerint, a deportálások során mintegy 17 ezer személy kitelepítésére került sor, akik közül 13 ezren kárpátaljaiak voltak.¹⁴⁶

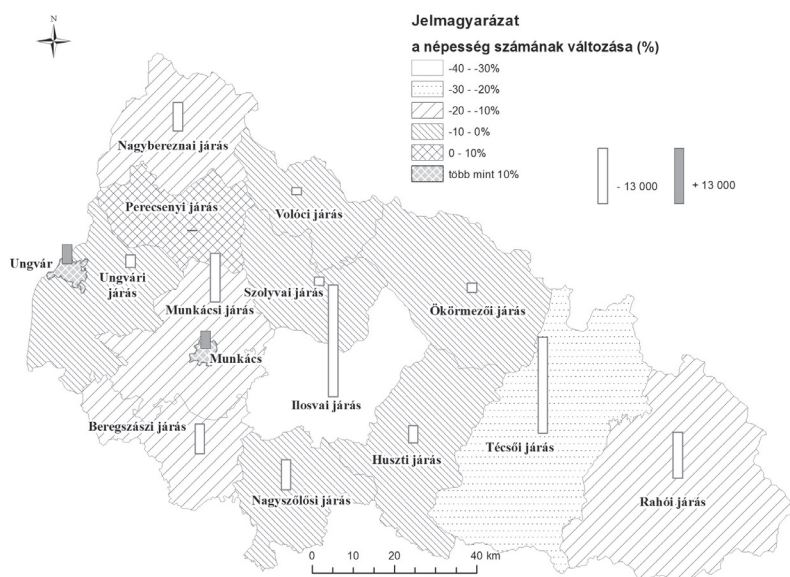
1944. március 19-ét követően, a német megszállás alatt további deportálások következtek, amikor is a teljes zsidó lakosságot elhurcolták a területről.¹⁴⁷ 1944. május 14. és június 6-a között 84 874 zsidó lakost deportáltak.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Uo.

¹⁴⁶ Tóth Gábor: „Az eltávolítás haladéktalanul végrehajtandó” *Deportálások Kárpátalján a második világháború idején.* (Műhelytanulmány 32.) Budapest, EÖKIK, 2008.

¹⁴⁷ Uo.

¹⁴⁸ *Death trains in 1944, the Kassa list.* A Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság honlapja, 2007. <http://www.degob.hu/english/tables/kassa.html> (Letöltve: 2018.02.01.)

45. ábra. A népesség számának változása Kárpátalja mai közigazgatási egységeinek területén 1941–1946 között¹⁴⁹

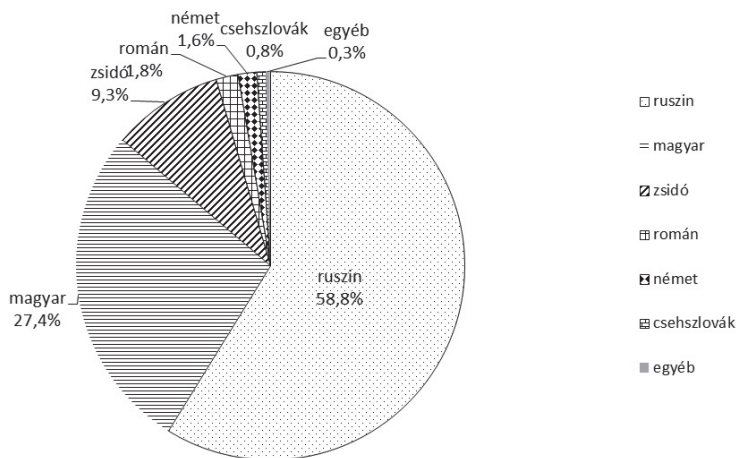
A szovjet csapatok elől 1944-ben 5 104 fő menekült el Magyarországra.¹⁵⁰ A bevonuló szovjet csapatok 1944 őszén több mint 30 ezer főt hurcoltak el a 18 és 50 év közötti életkorú férfiak közül „malenykij robot”-ra, és csak évek múltán térhettek vissza a szerencsésebbek a szülőföldjükre, ugyanis sokan belehaltak az embertelen körülményekbe.¹⁵¹ Egyes források a kényszermunka áldozatainak számát 4 953-ra teszik, mások jóval nagyobb számot emlegetnek. A második világháborút követően Kárpátaljáról 25 ezer fő menekült a jelenlegi magyar államterületre.¹⁵² A szovjetek előrenyomulásának hatására jelentős számú német kisebbség is elhagyta a területet, akik maradtak, azokra szintén a szovjethatalom megtorlásai vártak.

¹⁴⁹ Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai, 1996, i. m.

¹⁵⁰ Kocsis Károly: *Kárpátalja mai területének etnikai térképe*. Budapest, 2001.

¹⁵¹ Molnár D. Erzsébet: A polgári lakosság Magyarországról és a Szovjetunióhoz csatolt Kárpátaljáról történő kényszermunkára hurcolásának összehasonlító elemzése. In: „Így maradok meg hírvivőnek...” In memoriam Soós Kálmán. Tanulmányok Soós Kálmán emlékére. Ungvár, PoliPrint, 2012.

¹⁵² Kocsis Károly – Tátrai Patrik – Agárdi Norbert – Balizs Dániel – Kovács Anikó: *A Kárpát–Pannon-térség változó etnikai arculata a 15. század végétől a 21. század elejéig. Térképmagyarázó*. Budapest, MTA Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, 2015.

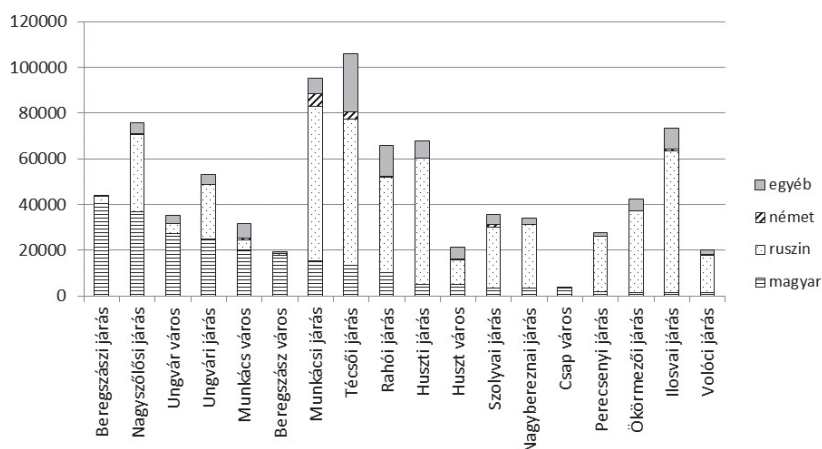
46. ábra. Kárpátalja nemzetiségi összetétele 1941-ben¹⁵³

Az 1946-os összeírás eredményeként azt látjuk, hogy Kárpátalja legnagyobb területén lakosságszökkenés következett be az 1941–1946 időszakban (45. ábra). Sajnos Beregszász, Huszt és Csap adatait illetően nem állnak rendelkezésünkre 1946-ra vonatkozó adatok, így azok népességszáma a járások népességszámával együtt szerepel.

Az 1941–1946 közötti időszakban Kárpátalján a lakosság száma 95 249 fővel csökkent. A legnagyobb arányú csökkenés az Ilosvai járás területén következett be, ahol 35,3%-kal (25 933 fővel) lett kisebb a lakosság aránya, ami az elhurcolt zsidó lakosság hiányával és a jelentős elvándorlással magyarázható. A Técsői járás területén 21%-kal csökkent a lakosság száma, a Nagybereznai járás területén 19%-kal. Csupán a Perecsenyi járás területén nőtt a lakosság száma minimálisan, 47 fővel. Ungvár és Munkács lakosságszáma is nőtt 12-12%-kal, Ungváron 4 349 fővel, Munkácson 3 798 fővel. A városokból jelentős számú zsidó és magyar nemzetiségű lakos hiányzott, helyükre ukránok és oroszok ezreit költöztették be. Azonban a megye nagyobb részén a lakosság száma csökkent.

1941-ben a lakosság több mint fele vallotta magát ukrán (ruszín) nemzetiségűnek, számuk 500 264 fő volt, ezzel a népesség 58,1%-át alkották (46. ábra). A népesség 27,3%-a (233 840 fő) lett magyarként összeírva.

¹⁵³ Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai, 1996, i. m.; Szabó László: Kárpátaljai demográfiai adatok. Ungvár – Budapest, Intermix Kiadó, 1993. 87.

47. ábra. Kárpátalja mai közigazgatási egységeinek anyanyelvi összetétele 1941-ben¹⁵⁴

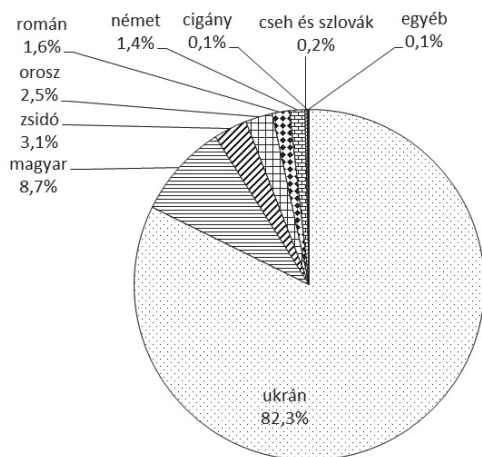
A hatalomváltással a magyarok száma és aránya ugrásszerűen nőtt. Egyrészt a bizonytalan, vagy kettős identitású népesség ekkor inkább a magyart nevezte meg nemzetiségként. Másrészt, újra állampolgárságot kaptak a csehszlovák érában idegen lakosoknak nyilvánított, túlnyomórészt magyar nemzetiségű emberek. Harmadrészt, a csehszlovák időszakban önbevallás alapján zsidó nemzetiségűnek nyilvántartott lakosság jelentős része a beszélt nyelv alapján újra magyarként lett regisztrálva.

Az egyéb nemzetiségek képviselői között legtöbben a zsidók 78 699, (9,2%), a románok 15 599, (1,8%) és a németek 13 222, (1,5%) voltak. A csehszlovák nemzetiségűek száma a hatalomváltással egyidejűleg egyötödére csökkent, ami azok kitelepülésével magyarázható. A cigányok száma mindössze 1 193 fő (0,1%) volt.

A magyar népesség száma leglátványosabban a városokban nőtt: így Munkácson 6 277-ről 22 228-ra, Ungváron pedig 5 777-ről 27 837-re (47. ábra). A nagyobb városokban újra a magyarok alkották a többséget, Beregszászon 91,8%, Ungváron 74,5%, Munkácson 56% lett az arányuk. A Nagyszőlősi járás magyarságának a száma a duplájára nőtt, 18 289-ről 36 654-re. A Beregszászi járásban 92,2%, az Ungváriban 48,4%, a Nagyszőlősiben 48,5% vallotta magát magyar anyanyelvűnek az összlakosságból.

Az 1941-es és 1944-es zsidó elhurcolások, illetve az 1944-es szovjet hatalomváltás következtében jelentősen megváltoztak Kárpátalja népességé-

¹⁵⁴ Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai, 1996, i. m.

48. ábra. Kárpátalja nemzetiségi összetétele 1946-ban ¹⁵⁵

nek nemzetiségi arányai. Az idáig ruszinként vagy ruténként számon tartott népesség ezt követően, főként ideológiai okokból, ukránként került a statisztikákba. Arányuk az összlakosságon belül jelentősen, 58,1%-ról 82,3%-ra nőtt.

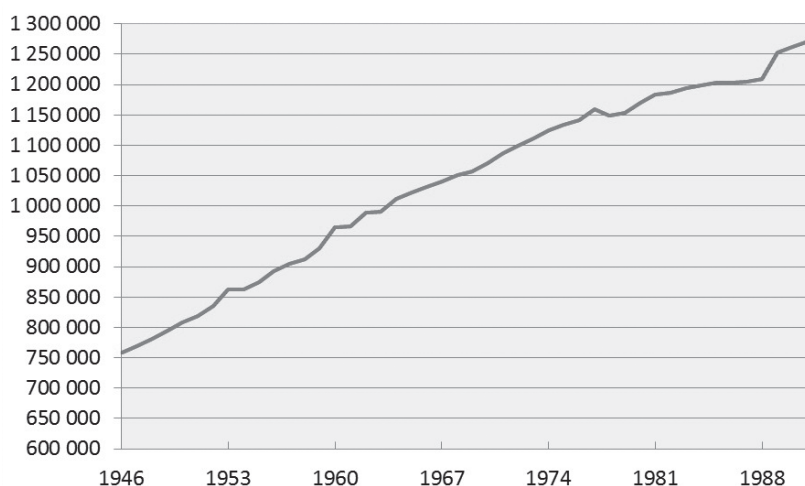
Jelentősen csökkent a magyarok aránya, 27,4%-ról 8,7%-ra (48. ábra). A zsidók aránya 9,2%-ról 3,1%-ra csökkent. A koncentrációs táborok túlélői nemigen tértek vissza szülőföldjükre.

A statisztikában egy új, ezidáig jelentéktelen számmal rendelkező nemzetiség került a negyedik helyre arányait tekintve. Az oroszok magas, 19 ezer fős száma főként az itt állomásozó hadsereg és a városokba nagy számban beköltöző hivatalnokok, köztisztviselők, illetve a bizonytalan identitású vagy a félelemből magát orosznak valló ruszin és szlovák anyanyelvű lakosságnak köszönhető.

¹⁵⁵ Szabó, 1993, i. m., 87.

A vasfüggöny árnyékában (1944–1989)

Miután Kárpátalja hivatalosan is a Szovjetunióhoz került, a népesség száma a területen rohamosan növekedni kezdett. A szovjet erőltetett iparosításnak köszönhetően az újonnan érkezettek többsége a városokba, vagy iparral rendelkező városi típusú településekre költözött. A népesség számának növekedése a szovjet uralom 45 éve alatt töretlennek mondható, csupán 1954-ben nem növekedett a lakosok száma az előző évhez képest, illetve 1978-ban volt egy kis visszaesés az 1977-es adatokhoz képest (49. ábra). A népesség számának ugrásszerű növekedése detektálható az 1953, 1960 és az 1989-es évben.¹⁵⁶

49. ábra. Kárpátalja népességszámának alakulása 1946–1991 között¹⁵⁷

A lakosság száma 1950-re 807 400 főt tett ki. Kárpátalja túlnyomó részén népességszámnövekedés történt, csupán a Volóci járás területén detektálhunk fogyást, ami a munkaerő síkvidéki területekre és a Szovjetunió többi részére történő kiáramlásával magyarázható (50. ábra). A legnagyobb arányú növekedés a Beregszászi járásban, az Ilosvai járásban, a Szolyvai járásban és a Rahói járásban volt. Kárpátalja népessége 48 700 fővel nőtt az 1946-os összeíráshoz képest. Megkezdődött a Szovjetunió többi részéről a főként

¹⁵⁶ Uo.

¹⁵⁷ Uo.

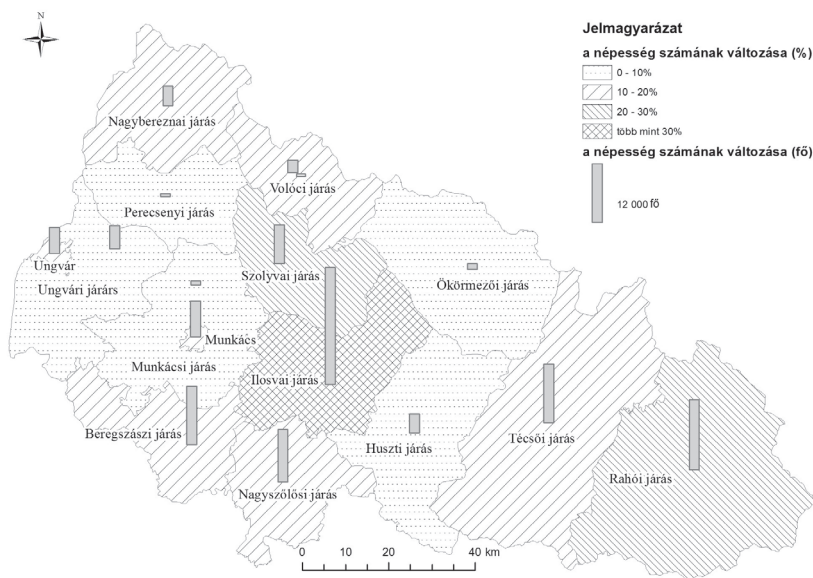
50. ábra. A népességszám térbeli eloszlásának változásai 1946–1950¹⁵⁸

orosz nemzetiségű lakosság beáramlása, ezzel párhuzamosan kitelepítések is folytak Kárpátaljáról. 1947-től a kárpátaljai, főként magyar fiatalokat donbászi munkaszolgálatra vitték, ahol az embertelen körülmények következtében sokan életüket veszítették. Attrocitások érték a történelmi egyházak képviselőit, számos képviselőjüket elítélték, vagy likvidálták. A kolhozosítás következtében kulákpereket indítottak a szovjetellenesnek nyilvánított egyének ellen, számos esetben kitelepítették Kárpátaljáról az elítélteket családtagjaikkal együtt. 1949-ben a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa rendeletben tiltotta, hogy a kényszerkitelepítettek visszatérjenek szülőföldjükre.¹⁵⁹ Ugyanebben az évben megkezdődött a kárpátaljai családok „önkéntes” áttelepítése belső ukrainai területekre.

Az 1950-es években Kárpátalja lakosságának száma jelentős növekedésnek indult. A szovjet gazdasági modell meghonosítása következtében ipari létesítményeket hoztak létre a nagyobb városokban, a közigazgatási központok is ipari fejlesztéseken estek át, ami jelentős munkaerőt igényelt. A közigazgatási átszervezések következtében az állami hivatalok is jelentős munkaerőt szívtak fel. Az állami hivatalokba kinevezés útján lehetett elhe-

¹⁵⁸ Szabó, 1993, i. m.

¹⁵⁹ Kárpátalja évszámokban, 2011, i. m., 308.

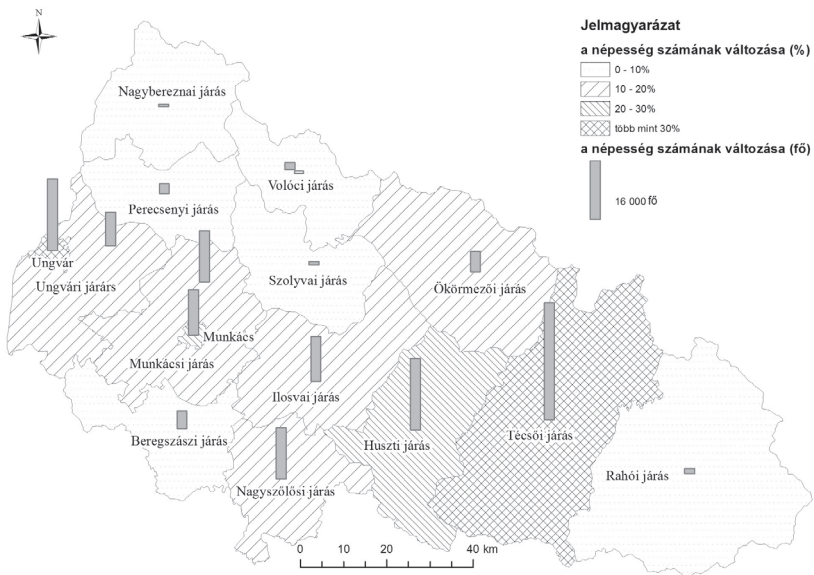
51. ábra. A népességszám változása Kárpátalja közigazgatási egységeiben 1950–1959 között¹⁶⁰

lyezkedni, és a megbízható párttagok kapták meg a vezető pozíciókat, ezért a munkaerő jelentős része a hágón túlról érkezett. Az 1959-es népszámlálás időpontjára Kárpátalja lakossága elérte a 920 200 főt, ami az 1950. évhez képest 112 800 fős, 14%-os népességszám növekedést.

Legnagyobb arányban az Ilosvai járás lakosságszáma növekedett, 44,5%-kal, 54 400 főről 78 600 főre, ami az iparosítással összefüggő betelepüléssel és a magasabb természetes szaporulattal magyarázható (51. ábra). A Rahói járás lakosságszáma 24%-kal, a Szolyvai járásban 21%-kal növekedett. A legtöbb lakosa a Técsői járásnak volt, 102 700 fő, a legkisebb lélekszámmal a Volóci járás rendelkezett (22 300 fő). Ungváron 42 000 fő, Munkácson 46 400 fő élt.

1959 és 1970 között a lakosságszám növekedésének dinamikája még nagyobb mértékű, 16,3%-os volt, így 1970-re Kárpátalja népessége meghaladta az 1 millió főt. Az 1959–1970 időszakban 150 000 fővel nőtt a lakosság száma, és elérte a 1 070 200 főt. A legkisebb, 10% alatti növekedés az északnyugati járásokban, a Beregszászi járásban és a Rahói járásban volt (52. ábra). A városok lakosságszáma továbbra is ütemesebben növekedett,

¹⁶⁰ Uo.

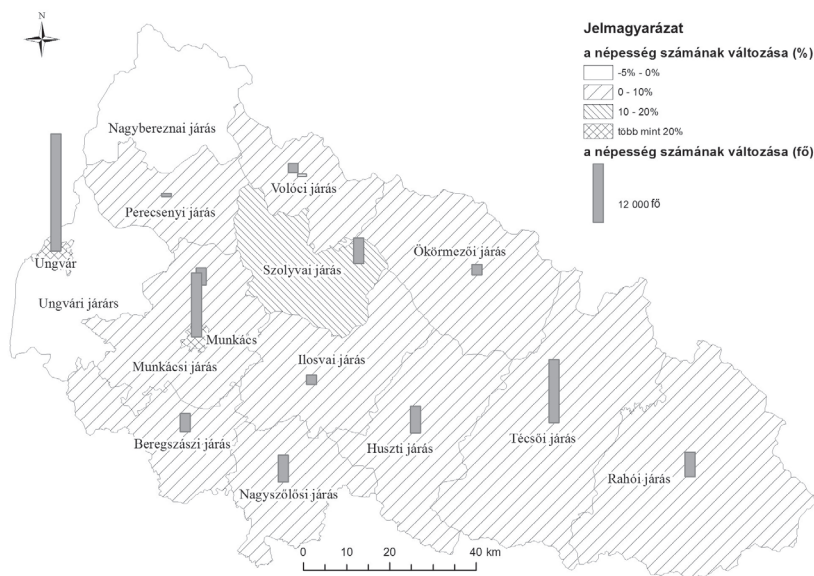
52. ábra. A népességszám változása Kárpátalja közigazgatási egységeiben 1959–1970 között¹⁶¹

mint a falvaké, így Ungváron 40%-kal, Munkácson 26%-kal nőtt a lakosság száma. A legnagyobb arányú növekedés a Técsői járás területén következett be, a lakosság száma 30%-kal nőtt és 1970-re 134 500 főt tett ki. A vele szomszédos Huszti járás területén is jelentősen nőtt a lakosság száma, közel 21%-kal, így 1970-re itt is meghaladta a lakosság száma a 100 ezer főt, 111 600 fő volt.

A következő tíz évben kissé lelassult a népességszám növekedésének üteme, 1970–1979 között csupán 7%-os növekedés történt. A lakosság száma 1979-ben 1 153 900 fő volt Kárpátalján, ami 83 700 fős növekedést jelent 1970-hez képest. A lakosságszám növekedése sem volt területileg azonos, ugyanis ebben az időszakban nem minden területen növekedett a népességszám, a Nagybereznai és az Ungvári járás területén csökkent a lakosok száma, ami az alacsonyabb természetes szaporulattal és a városokba vándorlással magyarázható.

A Nagybereznai járásban 500 fővel, az Ungvári járás területén száz fővel csökkent a lakosság száma, miközben Ungvár lakosságszáma jelentősen 35%-kal nőtt, és 1979-re elérte a 90 500 főt. A vidék másik nagy városá-

¹⁶¹ Uo.

53. ábra. A népességszám változása Kárpátalja közigazgatási egységeiben 1970–1979 között¹⁶²

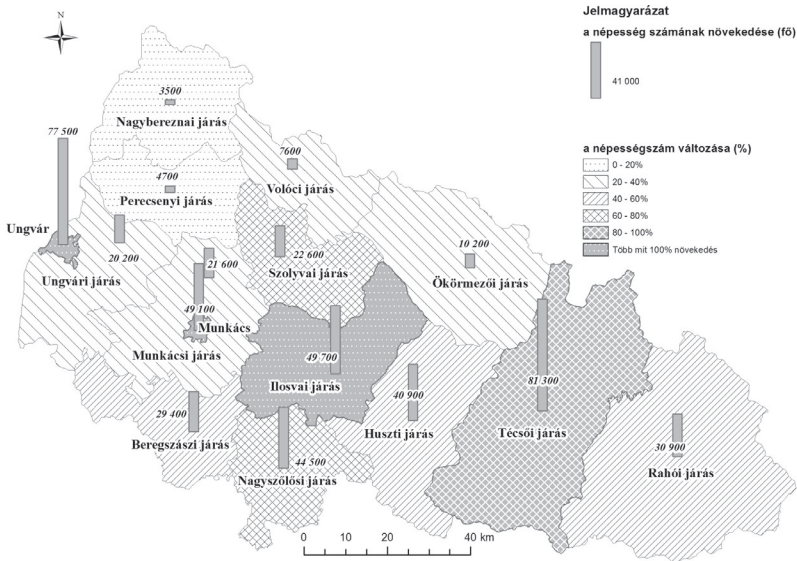
nak, Munkácsnak is jelentősen, 22%-kal nőtt a lakosságszáma, és 1979-re 71 800 főt tett ki (53. ábra). A városok iparosítása továbbra is nagy ütemben zajlott, számos új gyárat hoztak létre Kárpátalja városaiban. Ebben az időszakban alakult az Ungvári villanymotor gyár is. Jelentősen nőtt a városok munkaerőigénye, aminek következtében a jóval elmaradottabb falvakból a fiatal munkaerő a városokba áramlott. Az 1970-es évek elején elkezdődtek az úgynevezett МЖК («молодежный жилой комплекс» – ifjúsági lakókomplexumok) építése, ami lehetőséget adott a fiataloknak, hogy könnyebben lakáshoz jussanak, ez is felgyorsította a városokba való áramlást.¹⁶³

1979-re a Nagyszőlősi és a Munkácsi járások lakossága is elérte a százezer főt, a Nagyszőlősi járás lakossága 105 500 fő, a Munkácsi járás lakossága 103 200 fő volt.

A következő népszámlálást 1989-ben tartották, Kárpátalja lakossága ennek alapján 1 252 400 fő volt. A két census közötti időszakban a lakos-

¹⁶² Szabó, 1993, i. m.

¹⁶³ Горлов В. Н. – Левчик Д. А.: *Жилищное движение и жилищное самоуправление в СССР и России: от писем в ЦК до баррикад в Бутыно*. <http://sd-inform.org/upload/books/Sovremennost/Gilishnoe%20dvijenie.pdf> (Letöltve: 2017.12.15.)

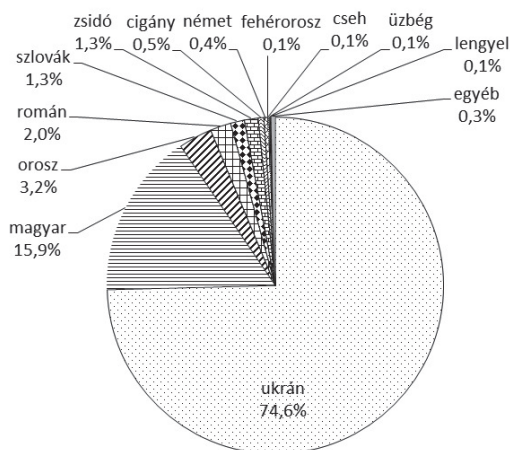
54. ábra. A népesség számának változása Kárpátalja közigazgatási egységeinek területén 1946–1989 között ¹⁶⁴

ság száma 8%-kal, 98 500 fővel nőtt. A legnagyobb mértékben továbbra is Ungvár lakosságszáma növekedett, 1989-re 117 688 volt lakosainak a száma. Munkács lakosságszáma 17,7%-kal nőtt, 1989-re 84 500 fő volt. Csupán a Nagybereznai járás lakosságszáma csökkent 1 100 fővel, ami 3,5% csökkenést jelent.

A járások közül a Técsői járás lakossága növekedett a legnagyobb mértékben, 12%-kal, 1989-re 165 ezer fő volt a lakossága. A többi járás területén egyenletesebben, 0–10% között gyarapodott a lakosság.

Az 1946 és 1989 között eltelt negyvenhárom évben a lakosság száma a megyében 493 700 fővel nőtt, és 1989-re elérte a 1 252 400 főt. A legtöbbben a Técsői járásban éltek, itt a lakosság száma 165 ezer fő volt, 1946-hoz képest 81 300-zal nőtt a lakosság száma. A népességnövekedés aránya 97,1%-os volt, a lakosság száma majdnem a duplájára nőtt, ami meghaladta a megyei átlagot (65%-os népességnövekedés). A lakosság számát tekintve jelentős a Huszti, Munkácsi és Nagyszőlősi járások népességszáma is. A legnagyobb arányú növekedés a városok népességszámában mutatkozott, így Ungvár lakosságszáma az 1946-os 39 600-ról 117 100-ra nőtt, a város népes-

¹⁶⁴ Uo.

55. ábra. Kárpátalja nemzetiségi összetétele 1959-ben ¹⁶⁵

ségszáma a háromszorosára duzzadt. Munkács lakosságszáma is jelentős növekedést mutatott, 35 400-ról 84 500-ra növekedett. Az Ilosvai járásban (204%-os), a Szolyvai járásban (167%-os), a Beregszászi járás területén (152%-os), a Rahói járásban (155%-os) népességszám növekedés következett be (54. ábra). A legkisebb arányú növekedés a Nagybereznai (112%) és a Perecsenyi (116%) járások területén volt. Ez a fiatalság síkvidéki városokba (főként Ungvár és Munkács) való költözésével magyarázható.

Az 1946 és 1989 közötti időszakban Kárpátalja nemzetiségi összetétele is jelentősen megváltozott. A megyében az ukránok és az oroszok arányának folyamatos növekedése mellett a magyarok, a németek és a zsidók arányának csökkenése figyelhető meg.

1959-ben Kárpátalja lakosságának száma 930 200 fő volt. A legnagyobb arányban az ukránok képviseltették magukat a megye nemzetiségei közül, 686 464 fős számukkal a lakosság 74,6%-át alkották (55. ábra). A betelepülő ukránok, továbbá a túlnyomó részt ukránok által lakott máramarosi részek magasabb népszaporulata következtében számuk nőtt 1946-hoz képest.

A magyarok arányukat tekintve a második helyen álltak, arányuk 15,8% volt. A számuk ekkor 146 247 fő volt (12. táblázat). Hozzá kell tenni, hogy számos magyar esett áldozatul a „málenkij robot”-nak, a donbászi munkaszolgálatoknak, a nemzetiségük miatt a szovjet hatóságok atrocitásainak, ezért még az 1959-es népszámlálás idején is sokan voltak, akik ukrán vagy

¹⁶⁵ Uo.

más nemzetiségűnek vallották magukat. A görög katolikus vallású magyarokat a szovjet hatóságok automatikusan ukránnak vagy szlováknak írták be.

12. táblázat

Kárpátalja nemzetiségi összetétele 1959-ben az 1959-es össz-szövetségi népszámlálás adatai alapján¹⁶⁶

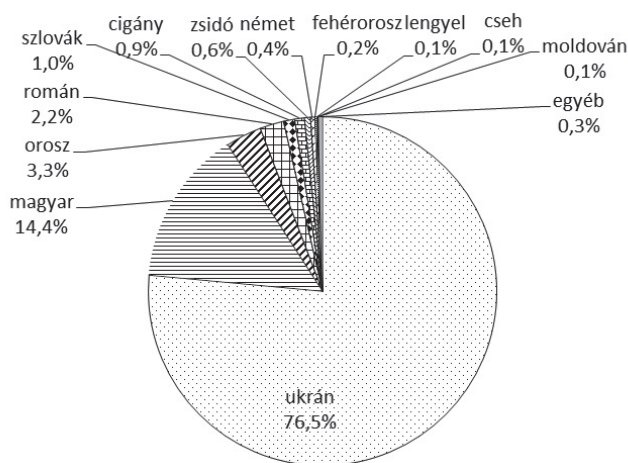
Nemzetiség	Össznépesség			Városi népesség			Falusi népesség		
	Mindkét	Férfiak	Nők	Mindkét	Férfiak	Nők	Mindkét	Férfiak	Nők
	nem			nem			nem		
ukránok	686 464	327 299	359 165	162 490	77 230	85 260	523 974	250 069	273 905
magyarok	146 247	68 376	77 871	47 989	21 704	26 285	98 258	46 672	51 586
oroszok	29 599	13 708	15 891	25 280	10 990	14 290	4 319	2 718	1 601
románok	18 346	8 893	9 453	2 781	1 400	1 381	15 565	7 493	8 072
szlovákok	12 289	5 788	6 501	8 412	3 922	4 490	3 877	1 866	2 011
zsidók	12 169	6 217	5 952	9 226	4 686	4 540	2 943	1 531	1 412
cigányok	4 970	2 262	2 708	2 887	1 307	1 580	2 083	955	1 128
németek	3 504	1 625	1 879	1 497	701	796	2 007	924	1 083
fehéroroszok	1 102	520	582	857	373	484	245	147	98
csehek	964	399	565	731	292	439	233	107	126
üzbégek	919	915	4	199	196	3	720	719	1
lengyelek	638	236	402	521	177	344	117	59	58
egyéb	2 962	2 107	855	1 989	1 398	591	973	709	264
<i>összesen</i>	<i>920 173</i>	<i>438 345</i>	<i>481 828</i>	<i>264 859</i>	<i>124 376</i>	<i>140 483</i>	<i>655 314</i>	<i>313 969</i>	<i>341 345</i>

Az oroszok száma is jelentősen megnőtt 1959-re, arányuk 3,2% volt. Számuk a bevándorlásnak köszönhetően ekkorára már meghaladta a 29 ezer főt. Főként a vidék városaiban koncentráálódtak, ezek közül is kiemelkedik Ungvár és Munkács.

A németek és a zsidók aránya tovább csökkent a megyében, a cigány és a román lakosság száma a magasabb természetes szaporulatnak köszönhetően viszont nőtt. A Szovjetunióból számos tagköztársaság nemzetiségei költöztek Kárpátaljára, köztük is a legnagyobb számban a belaruszok (fehéroroszok), akik száma 1959-re meghaladta a 900 főt.

A következő szovjet népszámlálást 1970-ben tartották. A megye lakosságszáma ekkor 1 056 799 fő volt, melynek túlnyomó többségét, 76,5%-át

¹⁶⁶ Forrás: Всесоюзная перепись населения 1959 года. Таблица 3, 4. Распределение населения по национальности и родному языку. РГАЭ. Ф. 1562, Оп. 336, Д. 1566 г, 1566 д. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/resp_nac_59.php?reg=4 (Letöltve: 2017.12.15.)

56. ábra. Kárpátalja nemzetiségi összetétele 1970-ben ¹⁶⁷

ukrán nemzetiségűek alkották (56. ábra). Számuk ekkor Kárpátalján 808 131 fő volt, mellyel mind számukat, mind pedig arányukat növelni tudták az 1959-es népszámláláshoz képest (13. táblázat).

Habár a magyarok száma nőtt ötezer fővel, az arányuk mégis csökkent az eltelt tizenegy évben, mivel a számbeli növekedésük (3%) alul maradt a megyei átlagénak, ami 13%-ot tett ki. A magyarok száma Kárpátalján 1970-ben 151 949 fő volt. Az oroszok aránya az össznépesség arányán belül ugyan csak 0,1%-kal nőtt, azonban számuk 18%-kal, 29 766-ról 35 189-re nőtt. Jelentős volt a megyében a románok, a cigányok és a szlovákok aránya is.

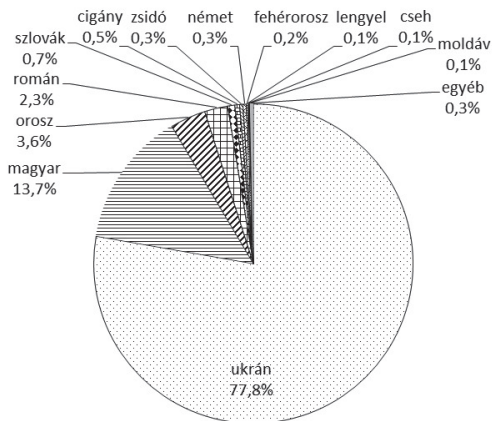
A következő népszámlálást kilenc év múlva, 1979-ben tartották Kárpátalján. A lakosság száma ekkorra elérte a 1 155 759 főt. A népesség növekedésének üteme lelassult, 9%-os volt az eltelt időszakban. Az ukránok száma 11%-kal nőtt, a megyei átlagot meghaladó növekedéssel az arányuk is nőtt az összlakosságon belül, 77,8%-ra, számuk elérte a 898 606 főt (57. ábra).

¹⁶⁷ Szabó, 1993, i. m.

13. táblázat

*Népesebb nemzetiségek Kárpátalján 1970-ben*¹⁶⁸

Nemzetiség	Össznépesség			Városi népesség			Falusi népesség		
	Mindkét	Férfiak	Nők	Mindkét	Férfiak	Nők	Mindkét	Férfiak	Nők
	nem			nem			nem		
ukránok	808131	386863	421268	203408	96983	106425	604723	289880	314843
magyarok	151949	71028	80921	49943	22620	27323	102006	48408	53598
oroszek	35189	17009	18180	29852	14232	15620	5337	2777	2560
románok	23454	11490	11964	3553	1763	1790	19901	9727	10174
zsidók	10856	5496	5360	9041	4526	4515	1815	970	845
szlovákok	9573	4558	5015	6940	3237	3703	2633	1321	1312
cigányok	5902	2753	3149	3976	1843	2133	1926	910	1016
németek	4230	1972	2258	1794	832	962	2436	1140	1296
fehéroroszek	2186	1302	884	1660	1028	632	526	274	252
lengyelek	764	342	422	620	260	360	144	82	62
csehek	721	308	413	614	269	345	107	39	68
azerbajdzsánok	635	357	278	463	265	198	172	92	80
egyéb	3209	2270	939	2154	1549	605	1055	721	334
<i>összesen</i>	<i>1056799</i>	<i>505748</i>	<i>551051</i>	<i>314018</i>	<i>149407</i>	<i>164611</i>	<i>742781</i>	<i>356341</i>	<i>386440</i>

57. ábra. Kárpátalja nemzetiségi összetétele 1979-ben¹⁶⁹

¹⁶⁸ Всесоюзная перепись населения 1970 года. Таблица 7с. Распределение населения по национальности, родному и второму языку. РГАСЗ. Ф. 1562, Оп. 336, Д. 4014-4101. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/resp_nac_70.php?reg=6 (Letöltve: 2017.12.15)

¹⁶⁹ Szabó, 1993, i. m.

A románok száma Kárpátalján 16%-ra, az egyéb nemzetiségűeké 14%-ra nőtt. A cigányok, a szlovákok, a németek és a zsidók száma csökkent a két census között (14. táblázat).

14. táblázat

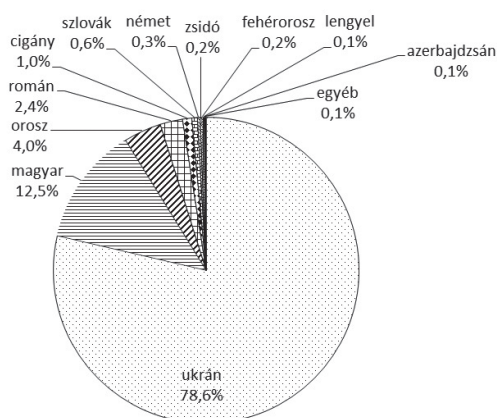
Nemzetiség	<i>Népesebb nemzetiségek 1979-ben</i> ¹⁷⁰								
	Össznépesség			Városi népesség			Falusi népesség		
	Mindkét nem	Férfiak	Nők	Mindkét nem	Férfiak	Nők	Mindkét nem	Férfiak	Nők
ukránok	898 606	434 798	463 808	302 270	144 498	157 772	596 336	290 300	306 036
magyarok	158 446	75 373	83 073	58 624	27 334	31 290	99 822	48 039	51 783
oroszok	41 713	20 002	21 711	36 980	17 807	19 173	4 733	2 195	2 538
románok	27 155	13 403	13 752	4 347	2 147	2 200	22 808	11 256	11 552
szlovákok	8 245	3 943	4 302	6 852	3 255	3 597	1 393	688	705
cigányok	5 586	2 657	2 929	3 791	1 803	1 988	1 795	854	941
zsidók	3 848	1 959	1 889	3 544	1 791	1 753	304	168	136
németek	3 746	1 752	1 994	1 385	668	717	2 361	1 084	1 277
fehéroroszok	2 314	1 273	1 041	1 978	1 122	856	336	151	185
lengyelek	841	364	477	663	275	388	178	89	89
csehek	669	308	361	597	283	314	72	25	47
moldovának	645	421	224	444	327	117	201	94	107
egyéb	3 945	2 766	1 179	3 147	2 346	801	798	420	378
<i>összesen</i>	<i>1 155 759</i>	<i>559 019</i>	<i>596 740</i>	<i>424 622</i>	<i>203 656</i>	<i>220 966</i>	<i>731 137</i>	<i>355 363</i>	<i>375 774</i>

Ha csak kis mértékben is, de nőtt a magyarok száma is 158 446-ra, ám az arányuk továbbra is csökkent, immár a lakosságnak csak a 13,7%-át tették ki. Ez főként a szórányletelepüléseken végbemenő asszimilációnak és a síkvidéki magyarok alacsonyabb népszaporulatának következménye.

Az oroszok száma nőtt a legnagyobb mértékben. Az 1970-es számukhoz képest a kilenc év alatt 18%-os növekedést produkáltak, így 1979-re arányuk az össznépességen belül 3,6%-ra, számuk 35 189-ről 41 713-ra nőtt.

1989-ben 1 245 618 fő élt Kárpátalján a népszámlálási adatok alapján. Az 1979–1989-es időszakban a megye lakossága közel 8%-kal nőtt. Az ukránok, a belaruszok és a románok száma 8%-kal, az oroszoké 18%-kal nőtt, a cigányok száma megduplázódott az említett időszakban. Csökkenés következett be a magyarok (-2%), a szlovákok (-11%), a németek (-7%) és a zsidó

¹⁷⁰ Forrás: Всесоюзная перепись населения 1979 года. Таблица 9с. Распределение населения по национальности и родному языку. РГАЭ. Ф. 1562, Оп. 336, Д. 6209-6237. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/resp_nac_79.php?reg=6 (Letöltve: 2017.12.15.)

58. ábra. Kárpátalja nemzetiösszetétele 1989-ben ¹⁷¹

lakosság (-31%) körében. A kisebb nemzetiségek számának csökkenése a szovjet rendszer és a vasfüggöny lazulásával, ezzel párhuzamosan az anyaországba történő kivándorlás kezdetével magyarázható. Az ukránok száma 976 749 fő volt, a lakosság 78,9%-át alkották (58. ábra). A magyarok aránya csökkent 2%-kal, arányuk így is 12,5% volt a lakosságon belül, ez 1,2%-kal kevesebb, mint 1979-ben. ¹⁷¹

Az oroszok száma Kárpátalján 49 458 fő volt, ezzel a lakosság 4%-át alkották (15. táblázat). Főként a városokban alkottak nagyobb közösségeket, legnagyobb részük (43 143 fő) városokban élt, két legnagyobb közösségüket Ungváron és Munkácson találjuk.

A románok száma is tovább nőtt, számuk 1989-re elérte a 29 458 főt. Döntő többségük a Rahói és a Técsői járás területén élt.

A cigányok száma több mint a duplájára nőtt 1979 és 1989 között, 5 586 főről 12 131 főre. Nagyobb részük a városokban élt.

A szlovákok száma 4 329, a németeké 3 478, a zsidóké 2 639, a fehéroroszeké 2 521 fő volt. A moldovánok, lengyelek, azerbajdzsánok és csehek száma nem érte el az ezer főt sem Kárpátalján.

¹⁷¹ Forrás: Всесоюзная перепись населения 1989 года. Распределение городского и сельского населения областей республик СССР по полу и национальности. Таблица 9с. Распределение населения по национальности и родному языку. РГАЭ. Ф. 1562, Оп. 69, Д. 233-294. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/resp_nac_89.php?reg=5 (Letöltve: 2017.12.15.)

15. táblázat

*Népesebb nemzetiségek Kárpátalján 1989-ben*¹⁷²

Nemzetiség	Össznépesség			Városi népesség			Falusi népesség		
	Mind- két nem	Férfiak	Nők	Mind- két nem	Férfiak	Nők	Mind- két nem	Férfiak	Nők
ukránok	976 749	472 982	503 767	374 760	179 566	195 194	601 989	293 416	308 573
magyarok	155 711	74 000	81 711	58 756	27 629	31 127	96 955	46 371	50 584
oroszek	49 458	23 178	26 280	43 143	20 231	22 912	6 315	2 947	3 368
románok	29 485	14 607	14 878	5 233	2 580	2 653	24 252	12 027	12 225
cigányok	12 131	5 857	6 274	7 551	3 610	3 941	4 580	2 247	2 333
szlovákok	7 329	3 466	3 863	6 301	2 938	3 363	1 028	528	500
németek	3 478	1 606	1 872	1 549	742	807	1 929	864	1 065
zsidók	2 639	1 308	1 331	2 471	1 228	1 243	168	80	88
fehéroroszek	2 521	1 191	1 330	2 092	987	1 105	429	204	225
moldovánok	963	640	323	686	494	192	277	146	131
lengyelek	690	275	415	600	233	367	90	42	48
azerbajdzsánok	577	346	231	410	232	178	167	114	53
csehek	516	239	277	460	217	243	56	22	34
egyéb	3 371	1 845	1 526	2 452	1 361	1 091	919	484	435
<i>összesen</i>	<i>1 245 618</i>	<i>601 540</i>	<i>644 078</i>	<i>506 464</i>	<i>242 048</i>	<i>264 416</i>	<i>739 154</i>	<i>359 492</i>	<i>379 662</i>

¹⁷² Forrás: uo.

A mai Kárpátalja, 1989–2017

A mai Ukrajna története az 1991. augusztus 24-i függetlenségi nyilatkozattal veszi kezdetét. A nyilatkozat megerősítése az 1991. december 1-i összukrajnai referendumon történt meg. A szavazáson részt vett állampolgárok 90,3%-a voksolt a függetlenné válás mellett, miközben a függetlenséget óhajtók aránya minden régióban meghaladta az 50%-ot, a megyék döntő többségében 90% feletti volt.

Az 1991-es referendum eredményei elegendő alapot szolgáltatottak az ország függetlenségének elismeréséhez. Ukrajna függetlenségét legelőször néhány kelet-közép-európai ország ismerte el (Lengyelország – 1991. december 2., Magyarország – december 3., Lettország és Litvánia – december 4., Oroszország, Horvátország, Bulgária – december 5.), illetve néhány jelentős ukrán diaszpórával rendelkező ország (Kanada – december 2., Argentína – december 5.). A szomszédos országok közül Románia volt az, amely ezt a legkésőbb tette meg – 1992. január 8-án. 2004. január 1-re a 191 ENSZ tagállam közül 173 elismerte Ukrajna szuverenitását.¹⁷⁴

Ukrajna új Alkotmányát 1996. június 28-án fogadták el. Ukrajna területét az Ukrán SZSZK-tól örökölte, mely terület részben az etnikai szempontok alapján, részben politikai vagy egyéb szubjektív döntések eredményeként lett kijelölve. A határokat a szomszédos államok az ország szuverenitásának elismerésével elfogadták, habár az oroszországi határszakasz másik oldalán viszonylag nagy ukrán nyelvterület maradt (Kubány és vidéke), ezen határ megváltoztatását az orosz fél alaptalannak tartotta és kategorikusan elutasította.

Ha az ukrán állam területének kialakulását vizsgáljuk a 20. század folyamán, akkor megállapítható, hogy abban a történelmi régiók egyesítése volt a fő szempont, az ukrán nemzet saját etnikai területén történő önrendelkezésének az óhaja játszotta a fő szerepet. Ez alól csak Kárpátalja és a Krím-félsziget képez kivételt.

A függetlenség kikiáltása után az országban azonnal elkezdődött az állami apparátus kialakítása, ezzel egy időben az ország határainak pontos kijelölése. 1991-ben az Ukrán Legfelső Tanács elfogadta az „Ukrajna államhatáráról” szóló törvényt, 1998-ban az „Ukrajna tengeri gazdasági zónájáról”

¹⁷⁴ Дністрянський М. С.: *Етногеографія України. Навчальний посібник*. Львів, Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008.

szóló törvényt. 1993. december 16. óta van hatályban „Az államhatár kiépítésének komplex programja” c. elnöki rendelet.¹⁷⁵

Ugyanekkor elkezdődött a hivatalos államközi szerződések megfogalmazása az ország határainak rögzítésére, mely mind a napig nem ért véget. Így 1993 januárjában a Lengyel Köztársasággal, októberben pedig a Szlovák Köztársasággal írták alá a határok jogi helyzetéről és a határ menti kérdésekben történő együttműködésről szóló megállapodást. Magyarországgal 1995. május 19-én írták alá az ukrán–magyar határ jogi helyzetéről és a határ menti kérdésekben történő együttműködésről és kölcsönös segítségnyújtásról szóló megállapodást, melyet Ukrajna 1995. október 21-én ratifikált és 1996. április 19-én lépett hatályba.¹⁷⁶ 1997-ben a Belarusz Köztársasággal született megállapodás az államhatárokról (melyet mind a mai napig nem ratifikált a Belarusz Legfelsőbb Tanács). Ugyanebben az évben Romániával aláírták a jószomszédi viszonyról és együttműködésről szóló megállapodást. 1997. május 31-én Kijevben az Oroszország és Ukrajna elnökei aláírták a „barátságról, partnerségről és az Ukrajna és az Orosz Föderáció közötti együttműködésről” szóló megállapodást, melyben a felek kijelentették, hogy nincsenek területi követeléseik a másik országgal szemben. Ezt a megállapodást Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa 1998 januárjában, míg az Orosz Föderáció Állami Dumája 1998 decemberében ratifikálta.

Ám a delimitációs és demarkációs folyamatok kezdettől fogva vontatottan és akadozva haladtak, ugyanis a szomszédos országok befolyásos politikai erői sokáig nem akarták belátni a politikai realitást. Így Oroszország a szovjet birodalom valamilyen formában történő feltámasztásának reményében sokáig ragaszkodott az ún. Független Államok Közösségének belső és külső határa kialakításának koncepciójához, mely szerint csupán a FÁK külső határai bizonyultak volna valódi határoknak, a tagállamok egymás közötti határai csak képletek lennének, a delimitációs és demarkációs folyamatok nem érintenék őket. Mivel Ukrajna határozottan elutasította ezt a kezdeményezést, Oroszország felől egyre nagyobb politikai nyomásnak volt kitéve, ami abban csúcsosodott ki, hogy 1993 júliusában Oroszország kihirdette Szevasztopol orosz státuszát. Romániával is viták alakultak ki a Kígyó-sziget státuszát és

¹⁷⁵ Указ Президента України «Про Комплексну програму розбудови державного кордону України» № 596/93, 16 грудня 1993 року. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/596/93> (Letöltve: 2017.12.15.)

¹⁷⁶ Договір між Україною і Угорською Республікою про режим українсько-угорського державного кордону, співробітництво та взаємодопомогу з прикордонних питань, 19 травня 1995 року. http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/348_636 (Letöltve: 2017.12.15.)

a hozzá tartozó tengeri kereskedelmi övezetet illetően. Az 1991–96 közötti időszakban Ukrajna számára a legnagyobb nemzetpolitikai fenyegetést ezek a követelések jelentették.¹⁷⁷

Ukrajna Oroszországgal az Azovi-tenger és a Kercsi szoros, Romániával a Kígyó-sziget körüli közös tengeri határok kijelölése kapcsán vitázott. A tárgyalások során egyre jobban kikristályosodott az az orosz álláspont, hogy az Azovi-tenger közös beltengere kell hogy legyen Ukrajnának és Oroszországnak, bármiféleféle határok kijelölése nélkül. A hivatalos ukrán álláspont viszont az volt, hogy a nemzetközi jogi formáknak megfelelően jelöljék ki a pontos tengeri határvonalakat. Erre válaszul orosz politikai erők konfliktust provokáltak 2003. szeptemberében-októberében, mely abból állt, hogy töltést kezdtek kiépíteni a Tamány-félszigettől Tuzla-szigetéig, mely ukrán fennhatóság alatt állt.¹⁷⁸

Több mint húsz sikertelen megbeszélést folytatott Ukrajna Romániával a Duna-deltájának természeti hasznosítása és a Kígyó-sziget minősítése kapcsán, melynek eredményeként 2008-ban Románia a nemzetközi bírósághoz fordult a sziget körüli határvonalak kijelölése érdekében.

A Keleti Partnerség kiteljesedésével az EU és Ukrajna között egyre szorosabbá váltak a kapcsolatok, különösen a 2004-es ukrajnai elnökválasztás és az annak nyomán kibontakozó „narancsos forradalom” következtében. 2007-től az Európai Unió egyrészt tárgyalásokat folytatott egy társulási megállapodás előkészítéséről, másrészt annak részeként egy szabadkereskedelmi egyezmény megvalósításáról. A 2013 novemberére tervezett aláírás elmaradása, majd az ezt politikai válság sokáig hátráltatta a szerződések aláírását. 2014. június 27-én írták alá az Európai Tanács ülésének alkalmával. 2014. szeptember 1-jétől kezdve ideiglenesen alkalmazzák számos politikai és ágazati részét, 2016. január 1-je óta pedig a kereskedelemre – a mélyreható és átfogó szabadkereskedelmi térségre – vonatkozó rendelkezéseit is. A társulási megállapodás 2017. szeptember 1-jén lépett teljes körűen hatályba.¹⁷⁹ 2014 óta a legnagyobb nehézségeket Ukrajna számára a kelet-ukrajnai konfliktus és a Krím orosz megszállása jelenti.

¹⁷⁷ Дністрянський, 2008, i. m.

¹⁷⁸ Трохимчук С. В. – Федунь О. В.: *Політична географія світу. Навчальний посібник*. Київ, Видавництво «Знання», 2007.

¹⁷⁹ Gálik Zoltán: Az Európai Unió szerepének értékelése az ukrajnai konfliktusban. *Regio*, 24. évf., 2016, 1. sz. 6–19.

Ukrajna népessége

Ukrajnában az eddigi egyetlen népszámlálás 2001 decemberében zajlott. Azelőtt 1989-ben tartottak akkor még össz-szövetséginek nevezett szovjet összeírást. A nemzetközi gyakorlatnak megfelelően, amely tízévente ír elő ilyen jellegű felmérést egy adott országban, 1999-ben az ukrán kormány meghirdette a soros népszámlálást. Ám, a szükséges anyagi háttér hiányában, az akkor elmaradt. Később volt még egy elvetélt népszámlálási kezdemény, mielőtt 2001-ben sikerült lebonyolítani az összeírást.

A népszámlálás eszmei időpontjául (ez az az időpont, amelyre a kapott adatok vonatkoznak) a 2001. december 5-i dátumot jelölték meg.¹⁸⁰ Mivel az adatok összesítése és feldolgozása hosszabb időt vett igénybe, a népszámlálás eredményeit csak valamivel több mint egy év múlva tették közvé.

Mielőtt rátérnénk az eredmények ismertetésére, szeretnénk még előre-bocsátani néhány észrevételt. Nincs ugyan alapunk feltételezni, hogy tudatos hamisítások történtek, de a népszámlálás lebonyolítása során számos szabálytalanságról értesültünk. Így, például, több helyen a számlálóbiztosok nem a hivatalos kérdőívben rögzítették a közölt adatokat, hanem egy piszkozatként használt füzetben. Másutt előfordult, hogy a biztosok nem is jártak az összeírándó családoknál. Egyes elemzők szerint a census során sokakat automatikusan soroltak az ukránok közé, ha nem voltak elérhetők az adatfelvétel idején, s ezért emelkedett jelentősen az ukránok, és csökkent az oroszok aránya. A független Ukrajna által szervezett első népszámlálás során egyesek az ukrán identitás választására érezhettek társadalmi nyomást, hiszen 2001 decemberében az egész ország az Ukrajna függetlenségéről szóló 1991. december 1-i népszavazás első kerek évfordulóját ünnepelte, a sajtó tele volt a szuverén ukrán államot életető hazafias anyagokkal. Ám ezzel együtt, még mindig a hivatalos népszámlálás eredményeit tekinthetjük a népesség összetételét jellemző legpontosabb adatforrásnak.¹⁸¹

A 2001-es népszámlálás Ukrajna állandó lakosainak a számát 48 millió 241 ezerben állapította meg.¹⁸² Ez az 1989-es szovjet összeírás eredményénél (51 millió 452 ezer fő) több mint 3 millióval kevesebb, annak csupán 93,8%-

¹⁸⁰ Закарпатське обласне управління статистики: *Національний склад населення та його мовні ознаки (статистичний бюлетень)*. Ужгород, 2003.

¹⁸¹ Csernikskó István – Molnár József: Valós és/vagy konstruált valóság az ukrainai népszámlálásokon. *Regio*, 23. évf., 2015, 3. sz. 46–79.

¹⁸² Державний комітет статистики України: Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. *Урядовий кур'єр*, 2002, № 244. 11–12.

a. A jelentős fogyás a demográfiában csak némileg is járatos körökben nem okozott meglepetést. A születésszám erőteljes visszaesése a halálozásszám növekedésével párhuzamosan ugyanis évek óta közismert volt.¹⁸³

Ennek illusztrálására álljanak itt a 2001-es népmozgalmi adatok, amikor is az országban 376 ezer élveszületésre 746 ezer halálozás jutott, ami 370 ezres fogyást eredményezett.¹⁸⁴ A születési 7,8, a halálozási ráta 15,4, a fogyás 7,6 ezrelék volt, ami világviszonylatban a legrosszabb mutatók közé tartozott. A demográfiai krízis okozta veszteségeket fokozta az 50 ezer fő körüli évi migrációs veszteség. Összességében Ukrajna lakossága évente kb. 400 ezer fővel csökkent.

A lakosság szám változása nem egyenletesen ment végbe. A maximális értéket Ukrajna népessége 1992-ben érte el, meghaladva az 52 milliót. Ettől kezdve a fogyás gyorsuló ütemben tartott egészen 2005-ig.

A városi népesség aránya országos szinten nem sokat változott. 1989-ben Ukrajna lakosságának 66,7%-a volt városi lakos, 2001-ben 66,9%. Az ún. városi típusú települések lakosságát a városi lakosság között tartották számon. Az 1990-es években a korábbi intenzív beáramlás a városokba az állami lakásépítések drasztikus visszaesésével párhuzamosan leállt.

Jelentős változások kerültek felszínre a etnikai összetételben úgy országos, mint megyei szinten.

Ukrajna legszámosabb nemzetének mindkét népszámlálás alkalmával természetesen az államalkotó ukrán bizonyult (*16. táblázat*). Az összlakosság drasztikus fogyásának tükrében meglepetés az ukránság számának enyhe (0,3%-os) emelkedése. Ennek fő okát abban látjuk, hogy a demográfiai krízis okozta számottevő veszteséget kompenzálta a kelet-ukrajnai városokban nagy számban élő bizonytalan (orosz–ukrán) etnikai identitású népesség államalkotó irányba való orientálódásából származó asszimilációs nyereség (ukrán elemzők szerint ez csak a szovjet idők veszteségének részleges visszanyerése). A fogyó népességű országon belül a mégoly szerény mértékű gyarapodás is jelentős arányeltolódáshoz vezetett az ukránok javára: az 1989-es 72,7%-ról 2001-re 77,8%-ra nőtt az arányuk.

Az ország másik nagy lélekszámú népét, az oroszokat nevezik a 2001-es ukrainai népszámlálás egyik fő vesztesének. Számuk a 12 év alatt 11 mil-

¹⁸³ Molnár József – Molnár D. István: Kárpátalja népessége és magyarsága a 2001. évi ukrainai népszámlálás hozzáférhető eredményeinek a tükrében. In: Gyurgyik László – Sebők László (szerk.): *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989–2002*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2003. 62–79.

¹⁸⁴ Закарпатське обласне управління статистики: *Демографічні процеси Закарпаття у цифрах статистики* (статистичний бюлетень). Ужгород, 2002.

lió 356 ezerről 8 millió 334 ezerre csökkent. A fogyás ennél is jelentősebb volt a nyugat- és közép-ukrajnai régiókban, ahol az oroszok az összlakosság kisebb arányát alkotják. A tetemes csökkenés fő okát a fentiekben említettük. Hozzájárult ehhez a természetes fogyás és az Oroszországba való kitelepülés is. 2001-ben az oroszok Ukrajna lakosságának a 17,3%-át alkották, szemben az 1989-es 22,1%-kal.

Még jelentősebb, a harmadik helyen álló belaruszok vesztesége, közel 40%. A fogyás okai az oroszokéhoz hasonlóak, azzal a különbséggel, hogy a főként nagyvárosi szórványt alkotó fehéroroszk körében fokozottabb volt a beolvadás. Közel egyötöddel csökkent a sorban következő moldovaiak¹⁸⁵ száma, akik 2001-ben több mint negyedmilliónyan voltak. A zömében etnikailag vegyes összetételű területeken (Odessza és Csernyivci megyékben) élő moldovaiak fogyása is nagyobbbrészt asszimilációs eredetű, elemzők szerint sok, magát korábban moldáv/moldovai identitásúnak valló a 2001-es census idején már románként vallotta magát. Több mint ötszöröse nőtt viszont a két népszámlálás között a krími tatárok száma. Ezt a népet Sztálin parancsára 1944-ben kitelepítették a Krimről Közép-Ázsiába a németekkel való háborús együttműködés miatt. Tömeges visszatelepülésük a félszigetre csak az utóbbi bő évtizedben vált lehetővé, és ennek eredménye a lélekszámuk megtöbbszörződése. A hatodik nemzet, amely Ukrajnában a magyarságnál számosabbnak bizonyult, a bolgár, többségében Odessza megyében él. Számuk meghaladta a kétszázezret, ám csökken a természetes fogyás és a beolvadás miatt.

A magyarság a legutóbbi ukrajnai népszámlálás adatai alapján az ország hetedik legnagyobb nemzetisége volt. Az 1989-es összeíráshoz képest ez egy helyezésnyi előrelépést jelent. Időközben ugyanis „mögénk fogytak” a zsidók és a lengyelek, viszont megelőzték a fentebb tárgyalt krími tatárok. Nem ad azonban okot az öröme a lélekszám 4%-os csökkenése a 12 év alatt (6,5 ezer fő), ami ugyan az országosnál kisebb arányú, de mégiscsak veszteségként jelentkezett. Az ukrajnai magyarság 96,7%-a Kárpátalján élt, és a Kárpátokon túli szórvány is túlnyomó részben innen rajzott ki. A magyarok fogyásában a fő szerepet az alacsony szaporulat és a kivándorlás játszotta, a beolvadás kevésbé járult hozzá a folyamathoz (részletesebben a kárpátaljai eredmények tárgyalásánál foglalkozunk az okokkal).

¹⁸⁵ A moldovaiak (moldovánok) tulajdonképpen románok, akiket a szovjet időkben különítettek el, hogy megideologizálják Moldova (a régi Moldvai Fejedelemség Pruttól keletre eső része, más néven Besszarábia) Szovjetunióhoz való tartozását. Az eltelt évtizedek alatt kialakult egy bizonyos különálló nemzeti öntudatuk, így többségük jelenleg is moldovainak vallja magát.

Létszám szerint szorosan a magyarok után következtek az ukrainai románok, akik átlépték a 150 ezres határt. Többségük Csernyivci megye és Kárpátalja lakója. Gyarapodásuk a természetes szaporulat és a moldovaiakkal szembeni asszimilációs nyereség eredőjeként értelmezhető. Jelentősen visszaesett ellenben a lengyelek száma, akik elszórtan élnek Nyugat-Ukrajna több megyéjében. Soraikat legnagyobb mértékben a Lengyelországba való kivándorlás ritkította, de a beolvadás és az alacsony szaporulat is hozzájárult a fogyásukhoz. Még drasztikusabb volt a zsidók lélekszámának a csökkenése: 2001-ben az 1989-esnek csak egyötöde, alig több mint százezer ember vallotta magát zsidónak. A visszaesés döntő tényezője a tömeges kivándorlás volt Izraelbe és az Egyesült Államokba. Az ukrainai zsidóság főleg a nagyvárosokban él, Kijevben és Odesszában vannak a legnagyobb közösségeik.

16. táblázat.

*A népesebb nemzetiségek lélekszáma Ukrajnában a 2001-es népszámlálás adatai alapján, összehasonlítva az 1989-es népszámlálási eredményekkel*¹⁸⁶

Nemzetiség	Lélekszám 2001-ben, ezer fő	Százalékarány az összlakossá- gon belül		A 2001-es lélekszám az 1989-es száza- lékában
		2001	1989	
ukránok	37 541,7	77,8	72,7	100,3
oroszkok	8334,1	17,3	22,1	73,4
belaruszok	275,8	0,6	0,9	62,7
moldovaiak	258,6	0,5	0,6	79,7
krími tatárok	248,2	0,5	0,0	530,3
bolgárok	204,6	0,4	0,5	87,5
magyarok	156,6	0,3	0,3	96,0
románok	151,0	0,3	0,3	112,0
lengyelek	144,1	0,3	0,4	65,8
zsidók	103,6	0,2	0,9	21,3
örmények	99,9	0,2	0,1	184,3
görögök	91,5	0,2	0,2	92,9
tatárok (volgai)	73,3	0,2	0,2	84,4
egyebek	369,3	0,8	0,8	94,6

¹⁸⁶ Forrás: Державний комітет статистики України: *Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року.* <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/> (Letöltve: 2017.12.15.)

A lakosságszám vátozása 1989–2017 között

2001-ben Kárpátalja állandó lakossága 1 millió 254,6 ezer fő volt. 1989-hez képest a megye népessége 0,7%-kal nőtt, az Ukrajna népességén belüli aránya pedig 2,42%-ról 2,60%-ra emelkedett. A két összeírás között eltelt időszak alatt azonban, akárcsak az egész országban, itt is megfordultak a népesedési tendenciák. A lakosság száma 1995-ig emelkedett, amikor elérte az 1 millió 288,1 ezret. Ezt követően a népesség száma csökkenni kezdett, annak ellenére, hogy a természetes szaporulat értéke egészen 1998-ig pozitív maradt. A fogyást eleinte az Ukrajna függetlenné válása óta veszteséges migrációs egyenleg okozta. A természetes szaporulat 2001-es adatai már Kárpátalján is enyhe fogyást mutatnak: 13 699 élveszületésre 14 262 elhalálozás jutott, ami 563 fővel csökkentette a népességet.¹⁸⁷ Ezer lakosra vetítve a születésszám 10,9, a halálozásszám 11,4, a fogyás 0,5 volt.

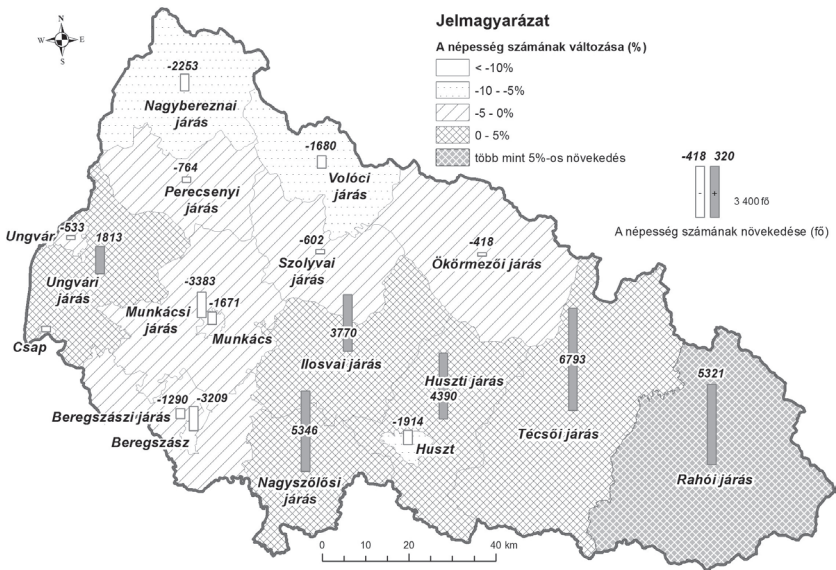
A városi népesség aránya Kárpátalján a két legutóbbi népszámlálás közötti idő alatt 41,1%-ról 37,0%-ra csökkent. A visszaesésnek a városba áramlás leállásának egész Ukrajnát érintő jelenségén kívül volt két helyi jellegű oka is. Az egyik, hogy az országossal ellentétben, Kárpátalján a születésszám a falvakban volt magasabb. A másik, hogy az elmúlt évtizedben 8 városi típusú település visszaminősította magát faluvá. Az ok prózai: falun Ukrajnában valamivel olcsóbb a villanyáram.

A lakosság számának módosulása a két népszámlálás között Kárpátalján belül jelentős területi eltéréseket mutatott. A megyét alkotó 18 közigazgatási egységből (13 járás és 5 ún. megyei alárendeltségű város) az állandó lakosság száma hatban nőtt, a többiben csökkent (59. ábra).

Fogyott az állandó lakosság minden járási jogú városban (Ungváron, a megyeszékhelyen, csak minimális, 0,4%-os mértékben). A lakosságszám elsősorban az öt keleti járásban (az egykori Máramaros és Ugocsa vármegyék területén) nőtt. Ez jó egyezést mutat a természetes szaporulat megyén belüli eloszlásával: az említett járásokban még 2001-ben is meghaladta a születésszám a halálozást. A sorból kilóg az Ungvári járás, amely a megye nyugati részén ért el népességgyarapodást. Az Ungvári járás természetes szaporulata már 1993 óta a negatív tartományban van. A lakosságszám növekedése a megyeszékhely agglomerációs hatásának tulajdonítható.¹⁸⁸

¹⁸⁷ *Демографічні процеси*, 2002, i. m.

¹⁸⁸ Molnár D. István – Molnár József: A kárpátaljai magyarság népességföldrajzi viszonyai a 2001-es ukrainai népszámlálás eredményeinek tükrében. *Pro Minoritate*, 2003/ősz. 165.

59. ábra. A népesség számának változása Kárpátalja közigazgatási egységeinek területén 1989–2001 között¹⁸⁹

A 2001 és 2014-es időszakban, főként az ország demográfiai politikájának a megváltozása, a gyerek születése után járó támogatás bevezetésének köszönhetően a lakosság számának csökkenése megállt, sőt ezt követően enyhe növekedés volt tapasztalható. A gyermekvállaláshoz szükséges megfelelő anyagi körülmények megteremtésének elősegítése érdekében az állam a szülőket vagy az eltartókat többek között a „A gyermekes családok állami támogatásáról” szóló törvény által előírt támogatásban részesíti.

A gyermekes családok az Ukrajna Miniszteri Kabinetje által meghatározott kedvezményes kölcsönöket kaphatnak lakásvásárlásra, lakásépítésre és tartós használati cikkek vásárlására.

„A gyermekes családok állami támogatásáról” szóló törvény az állam által garantált szintű anyagi támogatást határoz meg a gyermekes családoknak, pénzügyi támogatás révén, figyelembe véve a család összetételét, bevételeit, a gyermekek korát. A törvény értelmében a következő támogatásra jogosultak a gyermekes családok 2018. január 1-re vonatkozólag (1 USD = 26 UAH):

- terhességi és szülési támogatás (2017 UAH);

¹⁸⁹ Saját szerkesztés. Az adatok forrása: Molnár – Molnár D., 2005, i. m., 120.

60. ábra. A népesség számának változása Kárpátalja közigazgatási egységeinek területén 2001–2012 között¹⁹⁰

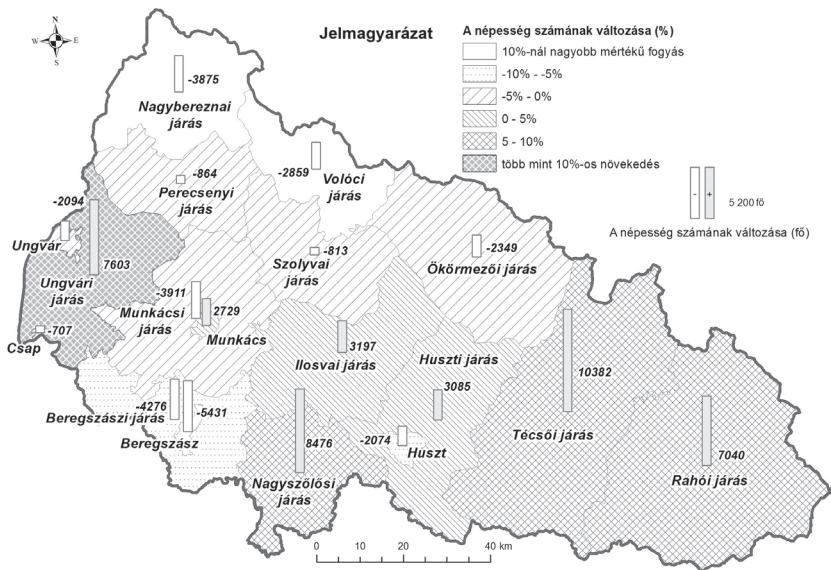
- egyszeri gyermekszületési támogatás (41 280 UAH); a gyermek születésekor kifizetésre kerül a 10 320 UAH, míg a támogatás további részének folyósítása egyenlő részletekben történik az elkövetkezendő 36 hónapban;
- gondozás alatt, gyámság alatt lévő gyermekek támogatása (3720 UAH/hó);
- rokkant gyerekeknek járó támogatás (1452–3384 UAH);
- egyedülálló anyák gyermekeinek járó támogatás a gyermek korától függően (1626 és 2027 UAH között).¹⁹¹

A megye lakosságszáma 2012-ben 1 250 759 fő volt, ami a 2001-es adatokhoz képest 3800 fős fogyást jelent.

2001–2012 között legnagyobb arányú csökkenés továbbra is a hegyvidéki járásokban, főként a Nagybereznai és Volóci járásban következett be, ahol a lakosság 5–6%-os csökkenése detektálható. Beregszász lakosság-

¹⁹⁰ Saját szerkesztés. Az adatok forrása: Molnár – Molnár D., 2005, i. m., 120.; Тимоніна, 2017, i. m.

¹⁹¹ Грошові виплати на дитину в 2018 році: розмір допомоги. Юридический портал, 03.03.2018. <http://www.lawportal.com.ua/groshovi-vyplaty-dity-rozmir-dopomogy.html> (Letöltve: 2018.04.01.)

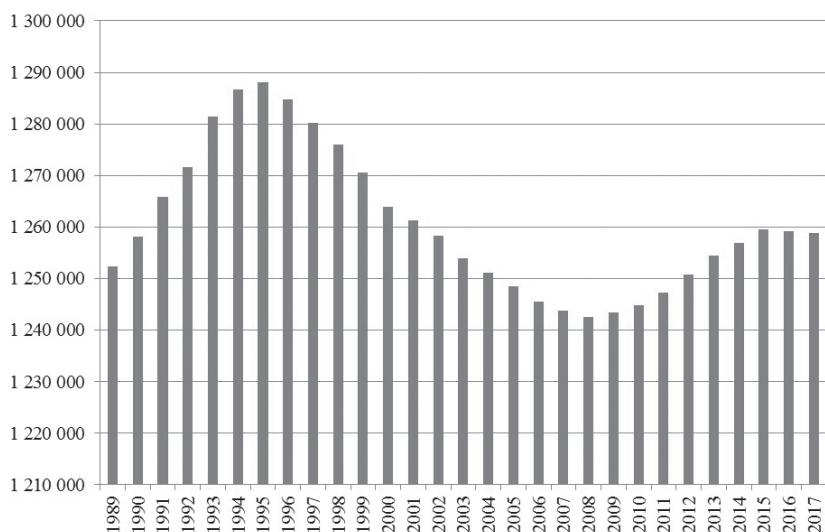
61. ábra. A népesség számának változása Kárpátalja közigazgatási egységeinek területén 1989–2017 között¹⁹²

száma is csökkent 6%-kal, 26 554-ről 24 824 főre. A megye keleti részén továbbra is a népesség számának növekedő tendenciája volt megfigyelhető, továbbá a Nagyszőlősi és az Ungvári járásban is nőtt a lakosság száma (61. ábra). Sőt, az Ungvári járásban volt a legnagyobb arányú, több mint 5%-os növekedés, ami az ungvári agglomerációs falvak növekvő népességszámával magyarázható.¹⁹²

Összességében az 1989 és 2012 között eltelt időszakban a megye lakosságszáma 5 141 fővel nőtt. A legnagyobb arányú növekedés a Rahóci és Técsői járásokban, illetve az Ungvári járásban következett be. Több mint 5%-os növekedés volt a Nagyszőlősi járásban is.

A legnagyobb arányú csökkenés Beregszászban következett be, ahol a lakosság száma 29 763-ról 24 824-re csökkent, ami több mint 16%-os csökkenést jelent. A Beregszászi járás, Csap és Huszt lakossága közel azonos arányban (6–6,5%) csökkent. Szintén jelentős népességszökkenés volt megfigyelhető az északi hegyvidéki járásokban. Főként a Nagybereznai és a Volóci járások területén állapítható meg jelentős csökkenés a lakosság számában (61. ábra).

¹⁹² Saját szerkesztés. Az adatok forrása: uo.

62. ábra. Kárpátalja lakosságának változása 1989–2017 között (fő)¹⁹³

Az 1989–2017 időszakot vizsgálva azt láthatjuk, hogy Kárpátalja lakossága 1995-ig növekedett, amikor elérte maximumát, az 1 288 100 főt. Ezt követően csökkenni kezdett a népesség száma. 2008-ig csökkent a lakosság száma, amikor elérte minimumát, az 1 242 606 főt. Ezt követően újra növekedni kezdett Kárpátalja népességének száma, egészen 2015-ig, ekkor 1 259 570 fő volt a jelenlévő lakosság száma. Az utóbbi két évben újra csökkenést tapasztalhatunk, 2016-ban 1 259 158 fő, 2017-ben 1 258 777 fő élt Kárpátalján (62. ábra). A továbbiakban megvizsgáljuk az egyes tényezők népeszsámszámra gyakorolt hatását.

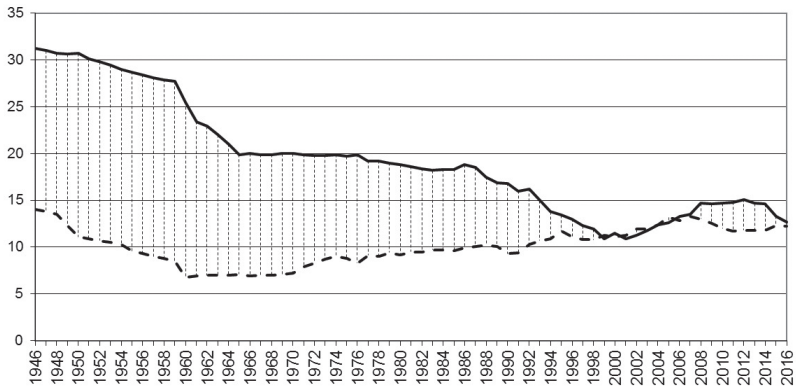
¹⁹³ Az adott év január 1-re vonatkozó népességszámadatokkal. Az 1989-es érték az 1989. január 12-i, a 2002-es érték a 2001. december 5-i népszámlálások által regisztrált adatokat tartalmazza. Статистика населення України. http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/statfile_c.asp (Letöltve: 2017.12.15.)

Népmozgalmi jellemzők

Születési ráta

Ukrajna függetlenné válása után Kárpátalján a demográfiai helyzet, az országos tendenciákkal összhangban, bár azok mértékétől elmaradva, jelentősen romlott. Ez egyrészt a születésszám csökkenésében, másfelől a halálozásszám emelkedésében jelentkezett (63. ábra).

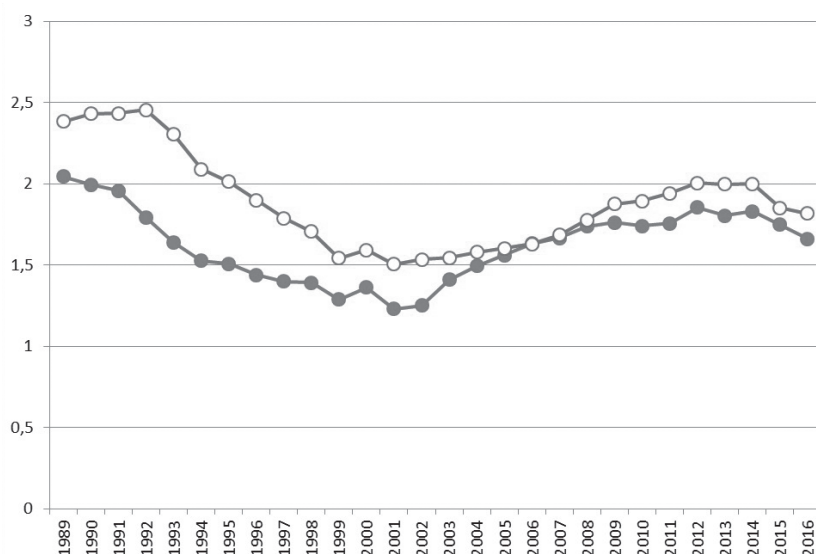
Az ezredforduló körüli mélypont után, amikor is a születési ráta Kárpátalján 11‰ közelébe süllyedt, enyhe emelkedés következett, és 2008-tól újra meghaladta a 14‰-et, ami az 1990-es évek óta nem fordult elő. A fordulat okai között a gazdasági válságból való kilábalás, valamint az ukrán kormány 2004 utáni gyermekvállalást ösztönző intézkedései játszhatták a fő szerepet.¹⁹⁴ A születések száma 2012-ben érte el a maximumát, 15,1‰-kel. A természetes szaporulat 3,3‰ volt. Ezt követően 2013-ban (14,7‰) és

63. ábra. A születési ráta (folyamatos görbe), a halálozási ráta (szaggatott görbe) és a természetes szaporulat (a görbék közötti távolság) alakulása Kárpátalján 1946 és 2016 között (ezrelékben)¹⁹⁵

¹⁹⁴ Молнар Й. Й. – Молнар Д. С. С.: Народжуваність на Закарпатті за останні роки: тенденції покращення та географічні особливості. In: *Соціально-географічні виклики у Східно-Центральній Європі на початку XXI століття*. Том 1. Берегово, Поліграфцентр «Ліра», 2012. 324–332.

¹⁹⁵ Forrás: Szabó, 1993, i. m.; Державна служба статистики України, 2017. <http://database.ukrcensus.gov.ua> (Letöltve: 2017.12.15.)

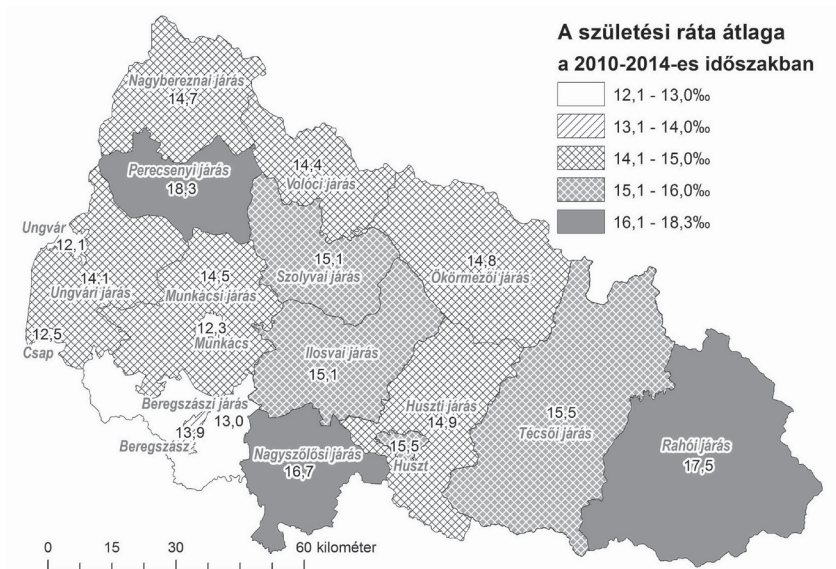

64. ábra. A teljes termékenységi arányszám (TFR) alakulása Kárpátalja városi (kitöltött körökkel jelölt görbe) és falusi (üres körökkel jelölt görbe) lakossága körében az 1989–2016-ös időszakban¹⁹⁶

2014-ben (14,6%) enyhe csökkenés következett be, míg 2015-ben jelentősen visszaesett a születések száma és a 2006-os értékeknek megfelelő 13,3% volt, 2016-ra pedig 12,7%-re csökkent. A halálozási ráta 2016-ban 12,2%, így a természetes szaporulat 0,5%-re csökkent.

A teljes termékenységi arányszám (TFR, total fertility rate) alakulása a rendszerváltás óta eltelt két évtizedben követte a születési ráta alakulását: az 1990-es évek visszaesését és az ezredforduló körüli mélypontot, amikor az értéke Kárpátalján 1,4–1,5 körülire süllyedt, az utóbbi évek fellendülése követte (64. ábra). A falvak termékenysége ebben az időszakban szinte végig magasabb volt, csupán 2006 körül egyenlítődték ki rövid időre a rurális és az urbánus térségek mutatói. A változások valamivel előbb következtek be a városi népesség körében, a falusi lakosság TFR-értékeinek a mozgása néhány éves fáziskéséssel követte a városi megfelelőket. A 2010-es évtized elején a megyében 1,9 körül stabilizálódott az egy nő által az élete folyamán szült gyerekek átlagos száma, a falu–város különbség pedig megint 0,1 fölé emelkedett, a falvak javára. 2015 születési rátában megmutatkozó vissza-

¹⁹⁶ Молнар – Молнар Д., 2012, i. m., 324–332.

65. ábra. A teljes termékenységi arányszám (TFR) Kárpátalja közigazgatási egységeiben a 2010–2014-es időszakban¹⁹⁷

esése kimutatható a TFR értékeiben is, amelynek megyei átlaga 1,8 közelebe csökkent.¹⁹⁸

Elemelve a TFR megyén belüli eloszlásának a földrajzat, jelentős eltérések kerülnek felszínre a járási és megyei alárendeltségű városok viszonylatában. A járási zömében a megyei átlaghoz közeli 14–15‰-es értékek domináltak, de háromban közülük – a Perecsenyiben, a Rahóiban és a Nagyszőlősiiben – a natalitás azt jelentősen felülmúlta (65. ábra). A túlnyomórészt magyarok által lakott Beregszászi járásban viszont a vizsgált 2010–2014-es időszakban 1000 főre számítva évente csak 13 gyerek született. Hasonlóan alacsony születési ráták jellemezték Kárpátalja nyugati részének a megyei alárendeltségű városait, Ungvárt, Munkácsot, Beregszászt és Csapot.

Ha a termékenység egy másik mérőszámát, a teljes termékenységi arányszámot vizsgáljuk, hasonló összképet kapunk, azzal az eltéréssel, hogy a Nagybereznai, Volóci és Ökörmezői járási TFR értékei ugyancsak kiemel-

¹⁹⁷ Molnár – Molnár D., 2017, i. m.

¹⁹⁸ Molnár József – Molnár D. István: A születésszámok alakulása Kárpátalján térben és időben. In: Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk.): *Magyarok a Kárpát-medencében 2.* Szeged, 2017.

kedőnek (2010-ben 2 fölöttinek) adódtak. Az egy nő által az élete folyamán szült gyerekek magas átlagos száma a három járásban azért nem jelentkezett a születési ráta értékeiben, mert az aprófalvas, elvándorlás által kiemelten érintett hegyvidéken alacsonyabb a szülőképes korú nők össznépességen belüli aránya.

A járási szintű áttekintés után térjünk át a polgármesteri hivatalok, vagy másképpen a városi, városi típusú települési és községi tanácsok szintjére. Ezek igazgatása alá Kárpátalján egy-hat település tartozik, összességében a 609 kárpátaljai helység 337 polgármesteri hivatalnak van alárendelve. A születéseket első fokon a polgármesteri hivatalok regisztrálják, így a tanácsi szintű bontásnál részletesebb születési adatokat nehéz is találni Ukrajnában.

Az Ukrajna, sőt az egész közép-európai térség viszonylatában kedvező általános születési mutatók mellett tanácsi szinten jelentős szórás figyelhető meg Kárpátalján. A 2008–2010-es időszak alatt a születési ráta átlaga a Nagybereznai járási Ungbükkösön (Bukivcevo) érte el a minimumát 1,4%-os értékkel. Az alacsony értéket a félreeső hegyvidéki aprófaluból való intenzív elvándorlás, és az ennek következtében kialakult előregedő korszerkezet magyarázza. A legmagasabb születési rátát, 35,4%-ot ugyanakkor a Nagyszőlősi járásban levő Szőlősvégardó (Pidvinohragyiv) produkálta. Az afrikai szintű értéket a közismerten magas születési mutatókkal jellemezhető cigány (roma)¹⁹⁹ népesség magas (becslések szerint 24%-os) aránya magyarázza a településen, ami tovább fokozódott az utóbbi években az ukrán kormány jelentős gyerekvállalást ösztönző anyagi támogatásának eredményeként.

Megvizsgáltuk, van-e jelentős eltérés az egyes településtípusok születési mutatói között. A vizsgálatokhoz a *t*-próbát alkalmaztuk, ami szignifikánsnak találta a városi települések 15,8 és a falvak 13,8%-os születési rátája közötti eltérést.

A következő lépésben a települések lakosságszáma és a születési ráta közötti összefüggést elemeztük. Erre a célra korrelációs vizsgálat tűnt alkalmasnak, de tekintve, hogy a népességi adatok nem normális eloszlásúak, a nemparaméteres Spearman-korrelációt választottuk, amelynek ez nem feltétele. Az egyes tanácsokhoz tartozó települések népességszámukkal súlyozott átlagos népességszámát vontuk a vizsgálatba. A vizsgálat gyenge (0,273), ám a nagy elemszámnak köszönhetően (*n*=337) 99%-os valószínűségi szinten szignifikáns egyenes összefüggést állapított meg a települések népességszáma és születési rátája között. A számítást elvégeztük csak a fal-

¹⁹⁹ A roma kifejezés sem a szovjet időszakban, sem a független Ukrajnában nem volt elterjedt.

vakra vonatkozóan is, ellenőrizendő, hogy nem a város–falu különbségekből adódik-e csupán az összefüggés, ám ebben az esetben is hasonló szinten szignifikánsnak bizonyult az összefüggés.²⁰⁰

Ezután a lakosság nemzetiségi összetételének a függvényében elemeztük a születési ráta eloszlását. Tekintve, hogy Ukrajnában az újszülöttek nemzetiségi regisztrálását az utóbbi évtizedben megszüntették, csak közvetve, a települési tanácsok nemzetiségi összetétele alapján tudtuk vizsgálni a kérdést. Első közelítésben összevetettük az ukrán, a magyar és a román többségű tanácsai szintű közigazgatási egységek születési rátáit. Ezek meghatározására a népességszámmal súlyozott átlagok alkalmasak. Ezek az ukrán többségű önkormányzatok területén 14,8, a magyaroknál 12,9, a románok esetében 12,3%-nek adódtak.

Az ukrán és a magyar közösség születési rátájának az önkormányzatokra vonatkozó adatokból való becslését azonban jelentős mértékben torzíthatja az együtt élő cigányság közismerten magas natalitása, amely becsléseink szerint jelenleg a 40–50%-ot is elérheti. A realisabb kép érdekében érdemes csak azokat az önkormányzatokat figyelembe venni, ahol a romák aránya nem éri el az 5%-ot. Ez esetben az ukránok születési rátája 14,4, a magyaroké 11,2%-re becsülhető.

A születési ráta alapján elvégeztük Kárpátalja regionalizálását. A módszer segítségével az alábbi régiókat sikerült elkülöníteni Kárpátalján a születési ráta eltérései alapján:

- Elszórta elhelyezkedő kiemelkedő születési rátájú önkormányzatok a síkvidéken. 9 önkormányzat tartozik ide (pl. Szerednye, Szernye, Csongor), amelyek születési rátája szignifikánsan kiemelkedik a környezetükből, ami többségük esetében a kiugró születési mutatókkal jellemezhető cigány népesség magas arányával függ össze.²⁰¹
- Síkvidék. A Beregszászi és Munkácsi járások nagyobb, valamint az Ungvári és a Nagyszőlősi járások kisebb részét foglalja magába Munkács és Beregszász városokkal. A térség születési rátája alacsony, mindössze 12,3%-es.
- Huszt–Nagyszőlős–Ilosva vidéke. A három nevezett járás nagy részét magába foglaló kiterjedt régió, amelyet a megyei átlagot meghaladó natalitás jellemez.

²⁰⁰ Молнар – Молнар Д., 2012, i. m., 324–332.

²⁰¹ Braun László – Csernicskó István – Molnár József: *Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján*. Ungvár, PoliPrint Kft., 2010.

- Ung-vidék. Az Ung- és a Turja-völgy túlnyomó részére, továbbá a kárpátaljai alföld nyugati részének demográfiailag élénkebb településeire terjed ki. A születési ráta a régióban némileg meghaladja a síkvidékit, és alig marad el a megyei átlagtól.
- Máramarosi-medence. A Técsői és a Rahói járások alacsonyabban fekvő részei tartoznak ide, amelyek átlagos születési rátája közel megegyezik a kárpátaljai átlaggal.
- Elszórtan elhelyezkedő alacsony születési rátájú önkormányzatok Máramarosban. A csoportba sorolt 8 önkormányzat natalitása (a csoport átlaga 8,6‰) messze elmarad a környező települések magasabb értékeitől.
- Szolyva–Volóc–Ökörmező vidéke. A három hegyvidéki járással területileg közel megegyező térség, születési mutatói a megyei átlag körül vannak.
- Ungbükksős. Félreeső hegyvidéki törpefalu a Nagybereznai járásban; szélsőségesen alacsony 1,4‰-es rátája a kedvezőtlen korszerkezettel függ össze.
- Az Ung forrásvidéke. A hegyvidéki aprófalvas régió alacsony születési mutatói – az előzőhöz hasonlóan – az élénk elvándorlással összefüggő kedvezőtlen korszerkezettel magyarázhatók, bár a nevezett jelenségek itt nem öltöttek olyan szélsőséges mértékeket.
- Nagyberezna. A következő három önkormányzathoz hasonlóan, a környezeténél kiugróan magasabb, a fejlődő országok szintjét elérő natalitású település. A magas értékek – ugyancsak a következő hárommal összehangban – a roma népesség magas arányával függenek össze.²⁰²
- Királyháza.
- Szőlősvégardó.
- Poroskő.
- A Tisza és a Tarac forrásvidéke. A Técsői és Rahói járások legmagasabban fekvő, havasalji települései alkotják Kárpátalja legmagasabb születési rátájú (közel 20‰) összefüggő régióját. A magas értékek kialakításában két tényezőnek lehetett döntő szerepe: a hagyományos családmoddal továbbélésének, valamint a kormány gyerekvállalást ösztönző anyagi támogatásainak.
- Láz–Irhócláz. Az előzőhöz okokban és natalitási értékekben hasonló kistérség a Técsői járásban.

²⁰² Uo. 120.

Halálozási ráta

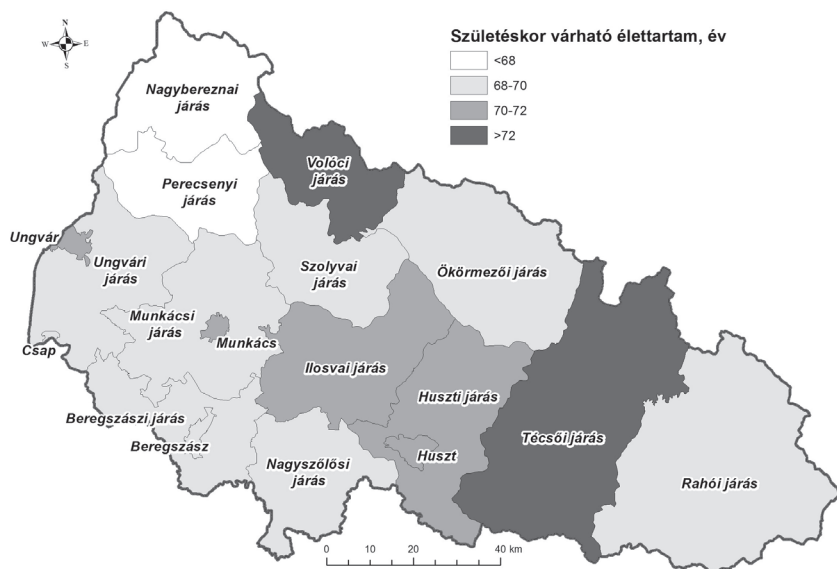
A halálozási ráta a megyében az 1970-es évektől lassan, de – kisebb hullámtól eltekintve – folyamatosan emelkedett. Az ezredfordulón a megyében 11‰ közeli értékkel elérte a születési rátát, majd tovább emelkedett, a 2005–2008-as időszakban 13‰ körüli szinten tetőzve. A halálozási ráta emelkedését – a születésiéhez hasonlóan – szintén két tényező együttes hatása magyarázza:

- A népesség átlagéletkorának évtizedek óta tartó emelkedése volt az egyik. (Az idősebb korszerkezetű lakosságon belül gyakoribbak a halálesetek.)
- Az életszínvonalnak a rendszerváltással járó csökkenése éreztette a hatását a halandóság növekedésében is – ez a másik.

Az utóbbi három évben a kárpátjai mortalitás csökkenni kezdett, jelenleg 12‰ körüli szinten van. A halálozás értékei a megyén belül jelentős eltéréseket mutatnak. Közülük a fontosabbakat az alábbiakban foglaltuk össze:

- A halálozás – szemben a születési rátával, amely, mint fentebb említettük, az utóbbi két évtizedben magasabb volt a keleti, máramarosi járásokban – Kárpátalja idősebb korszerkezetű nyugati részein ért el magasabb értékeket.
- A legmagasabb halandóságot az aprófalvas hegyvidéki Nagybereznai járásban regisztrálták, ami az intenzív elvándorlással, valamint az ezzel összefüggő idősödő korszerkezettel magyarázható. Itt volt a legalacsonyabb a születéskor várható élettartam is, viszont itt érte el a maximumát a két érték közötti különbség (10 év).
- A magyarokat reprezentáló Beregszászi járás halálozási rátái a megyei átlagot rendre meghaladták, ami az idősebb korszerkezettel függhetett össze.
- A születéskor várható élettartam viszont a Beregszászi járásban a megyei átlag körül alakult (65,8 év volt a férfiaké, 73,4 év a nők 2010-ben), ami arra enged következtetni, hogy a kárpátaljai magyarság megfelelő mutatója nem tér el jelentősen a többségi nemzetétől.

Mit mutat a magyar többségű önkormányzatok halálozási rátájának az elemzése? Ezek átlaga a 2008–2010-es időszakban 13,5‰ volt, ami meghaladta mind az ukrán, mind a román többségű önkormányzatok megfelelő értékeit (12,3 és 10,2‰). Az eltéréseket a nevezett etnikai csoportok korszerkezetének az eltérései jól magyarázzák. Az együtt élő cigányság hatása a halálozási rátára nem olyan jelentős, mint a születési esetében: a feltehetően rövidebb születéskor várható élettartam ugyanis a fiatalabb korszerkezet

66. ábra. A születéskor várható élettartam Kárpátalja közigazgatási egységeiben (év)²⁰³

miatt nem jelenik meg markánsan a halálozási rátában. Ezt igazolja, hogy ha csak az 5%-nál kisebb arányú roma népességgel rendelkező magyar többségű önkormányzatokat vonjuk a vizsgálatba, a halálozási ráta alig csökken, 13,1%-re módosul. A Beregszászi járásra vonatkozó értékek tehát a halálozási ráta esetében is jó közelítésnek bizonyultak a teljes kárpátaljai magyar népességre.

A halandóság bizonyos területi eltéréseit is megfigyelhetjük a magyar nyelvterületen belül: a mutató általánosan északnyugatról délkelet felé csökken (66. ábra). Különösen magas, több mint 16%-os volt a halandóság a vizsgált 2008–2010-es időszakban az ungi apró- és kisfalvas térségben. A Nagyszőlősi és a Munkácsi járás magyarlakta falvait viszont mérsékeltabb értékek jellemezték (12,6 és 13,0%).

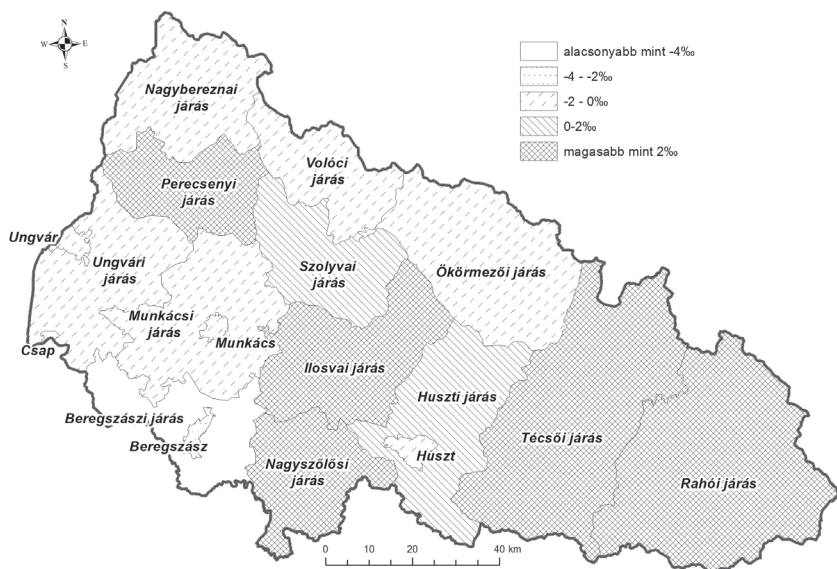
²⁰³ Molnár József számításai a Kárpátaljai Megyei Statisztikai Főhivatal (2010, 2011) adatai alapján. <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/> (Letöltve: 2017.12.15.)

Természetes szaporulat

A természetes szaporulat visszaesése Kárpátalján a rendszerváltás utáni években – a születési rátának a gazdasági válsággal összefüggő esése és a halálozási ráta emelkedése következtében – felgyorsult. Az ezredfordulón a születésszám és a halálozási szám közel kiegyenlítette egymást (megjegyezzük, hogy a születésszám Ukrajna megyéi közül utolsóként Kárpátalján csökkent a halálozások szintjére), és ezután egészen 2007-ig bezárólag a szaporulat nulla közeli stagnálása jellemezte a megye demográfiai viszonyait. 2008 óta Kárpátalja természetes szaporulata újra a pozitív tartományban stabilizálódott 2–3‰ körüli értéken. Ez részben a natalitás emelkedésének, részben a mortalitás csökkenésének volt köszönhető.

A természetes szaporulat értékei a megyén belül jelentős eltéréseket mutatnak. Közülük a fontosabbakat az alábbiakban foglaltuk össze:

- Az utóbbi évtizedekben konzerválódott a természetes szaporulat kelet–nyugati irányú általános csökkenése Kárpátalja területén (67. ábra).
- Az ezredforduló után a természetes szaporulat Kárpátalja nyugati járásaiban, az egykori Ung és Bereg vármegyék területén a negatív tartományban stabilizálódott, azaz az Ukrajna túlnyomó részét jellemző demográfiai krízis ide is kiterjedt. Azonban az utóbbi három év demográfiai vizsgálata itt is érezte a hatását, melynek eredményeként a nevezett közigazgatási egységek egy részének a szaporulata visszerült a pozitív tartományba.
- A legjelentősebb természetes fogyást a Beregszászi járásban és Beregszászban regisztráltuk 2016-ban.
- A máramarosi és az ugocsai részekben a születések száma az ezredforduló körüli mélypont idején sem csökkent az elhalálozásoké alá. Az ukrain viszonylatban ritka jelenség magyarázatát a térségben jellemző népes, hagyományőrző falvakban máig élő erős, két-, illetve többgyermekes családmóddal, valamint a viszonylag fiatal korszerkezettel összefüggő alacsonyabb halálozásban látjuk.
- A magyar többségű Beregszászi járás mutatóit a teljes kárpátaljai magyarságra extrapolálva megállapíthatjuk, hogy a közösség demográfiai mutatói rosszabbak a többségi nemzeténél: alacsonyabb termékenység, magasabb halandóság, az utóbbi másfél évtizedben demográfiai krízis jellemzi, ám a megye teljes népességére jellemző javuló tendenciák itt is jelentkeztek.

67. ábra. A természetes szaporulat Kárpátalja közigazgatási egységeiben 2016-ban²⁰⁴

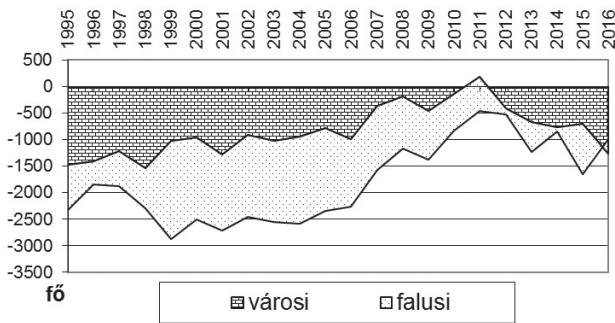
A természetes szaporulat önkormányzati szintű elemzése felszínre hozta az eltéréseket a három, nyelvterülettel rendelkező kárpátaljai etnikum között: a magyar többségű területeken 2008–2010-ben éves átlagban $-0,6\text{‰}$ -es érték adódott, azaz enyhe népességfogyás következett be. Ugyanakkor az ukrán többségű önkormányzatok területén $2,5\text{‰}$ -es, a románokén pedig $2,1\text{‰}$ -es gyarapodás következett be. Ha a magyar többségű tanácsok átlagának a meghatározásánál figyelmen kívül hagyjuk a jelentős arányú cigány népességgel rendelkezőket, $1,9\text{‰}$ -es fogyás adódik.

²⁰⁴ Головне управління статистики у Закарпатській області. <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/> (Letöltve: 2017.12.15.)

Migráció

Ukrajna függetlenné válását követően a szociális-gazdasági állapotok romlása következtében jelentősen aktivizálódtak a migrációs folyamatok az országban. Különösen igaz ez a határ menti régiókra, hiszen ezekben reálisabb lehetőség adódott a külföldi munkavállalásra. Ezen területek egyike Kárpátalja is, mely négy országgal is határos. A lakosság nagyobb része falvakban él, ahol a munkanélküliség az 1990-es évektől nagyobb mértékeket öltött, mint a városokban és csak a mezőgazdaság révén juthatott a lakosság jövedelemhez. Kárpátalja többnemzetiségű megye, az ukrán lakosságon kívül magyarok, románok, oroszok, szlovákok, németek is élnek a területen. Családegyesítés céljából már az 1990-es évek előtt is sokan települtek ki közülük az anyaországba, a rendszerváltást követően pedig ezeknek a kisebbségeknek jóval könnyebb volt munkavállalás céljából elhelyezkedni az anyaországokban, hiszen sem nyelvi, sem kulturális akadály nem gátolta a munkavégzést. Később a kettős állampolgársági törvények elfogadásával, a kárpátaljai magyarok és románok számára EU-s állampolgárként jóval könnyebbé vált a legális munkavállalás.

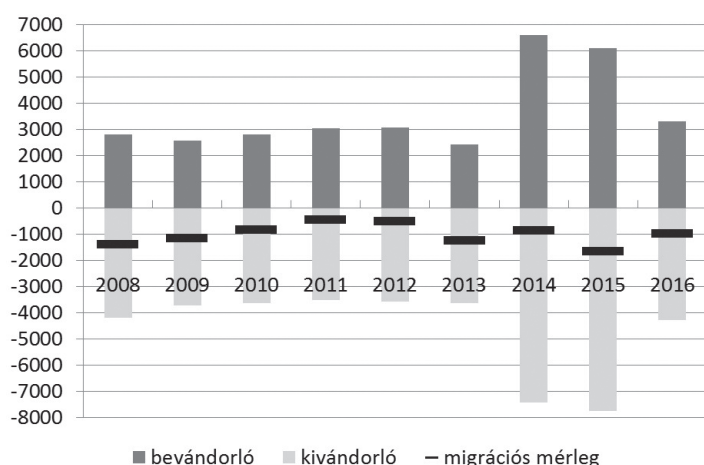
Ezen okoknál fogva Kárpátalja az elsők között volt Ukrajna megyéi közül, ahonnan nagy számban vándorolt ki a munkaképes lakosság külföldi munkavállalás céljából. Egyes felmérések szerint a megye területéről 125–250 ezer ember dolgozott külföldön.²⁰⁵

68. ábra. A migrációs veszteség alakulása Kárpátalja városi és falusi népessége körében az 1995–2017-es időszakban²⁰⁶

²⁰⁵ Ігнатюла Н. І.: Трудова міграція Закарпатців: напрямки та тенденції змін. Вісник Львівського університету. Серія соціологія. 2012. Випуск 6. 88–95.

²⁰⁶ Державна служба статистики України: Формування приросту чисельності наявного населення за типом поселень. Банк даних, 2017. http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/statfile_c.asp (Letöltve: 2018.01.15.)

69. ábra. A migrációs aktivitás alakulása Kárpátalján 2008–2016 között (fő)²⁰⁷

Kárpátalja migrációs mérlege Ukrajna függetlenné válását követően veszteségesé vált. Évente átlagosan 2,5 ezer fővel többen hagyták el a megyét, mint ahányan érkeztek. Az 1990-es években a migráció mint folyamat, és a vándorlási veszteség is erőteljesebben érintették a mobilibb városi népességet. 1999 óta azonban, az össznépességbeli arányokhoz hasonlóan, a migrációs veszteségekben is a falusi népesség került túlsúlyba (68. ábra).

Az utóbbi évek migrációs adatait vizsgálva azt látjuk, hogy a 2008–2012 közötti időszakban a migrációs aktivitásban kiugró változás nem mutatkozott, azonban a kivándorlók száma minden évben meghaladta a betelepülteket, így a vizsgált időszakban a migrációs mérleg folyamatosan negatív volt. A bevándorlók száma 2008-ban 2 814 fő volt, 4 194-en pedig elköltöztek Kárpátaljáról, így az elvándorlásból adódó veszteség 1 380 fő volt (69. ábra).

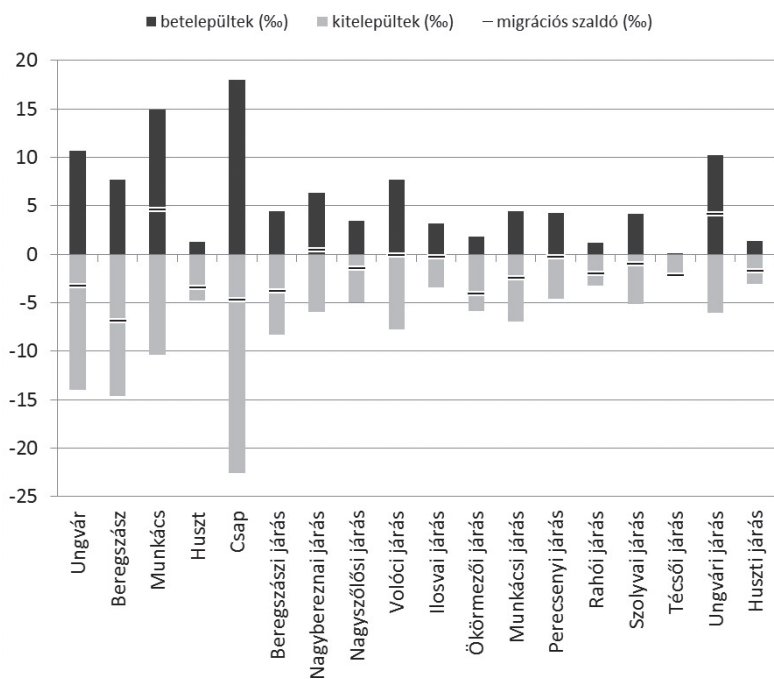
2009 és 2013 között a bevándorlók száma évi 2 400 és 3 100 fő között mozgott, míg a kivándorlás mértéke 2011-ig csökkent, majd ezután 2013-ig enyhe növekedést mutatott. Ennek eredményeként a megye migrációs vesztesége 2009-ben 1 167, 2010-ben 832, 2011-ben 463, 2012-ben 523, 2013-ban a kevesebb betelepülőnek köszönhetően 1 233 fő volt. A 2014-es évtől kezdve jelentősen aktívabb migrációs mozgás vette kezdetét, így ebben az

²⁰⁷ Державна служба статистики України: Міграційний рух населення у 2016 році. http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/dem/2016/mrn_01-12_2016.pdf (Letöltve: 2017.12.15.)

évben a bevándorlók (6 592 fő) és a kivándorlók (7 441 fő) száma is jóval magasabb volt, mint az előző évek átlaga. A két érték különbözeteként a migrációból adódó veszteség 849 fő volt. 2015-ben a kivándorlók száma tovább növekedett (7 754 fő), míg a betelepültek száma csökkent az előző évhez képest (6 103 fő), így a magasabb számú elvándorlásnak köszönhetően 1 651 fővel csökkent a megye lakosság száma. A 2008–2015-ös időszakban a negatív migrációs mérlegnek köszönhetően 9 078 fővel csökkent Kárpátalja lakossága. 2016-ban 3 311-en települtek be Kárpátaljára, míg a kivándorlók száma 4 293 volt, így a migrációs veszteség -982 fő volt. Megváltozott a településtípus szerinti migráció jellege is. Az utóbbi öt évben, 2012-től kezdve a városi lakosság migrációs vesztesége meghaladta a falvakét, sőt 2016-ban a falvakra vonatkozólag pozitív migrációs mérleget detektálhatunk, míg a városi lakosság migrációs vesztesége egyre nagyobb.

A megye közigazgatási egységeinek migrációs aktivitását vizsgálva azt látjuk, hogy ezer főre vonatkozólag a legnagyobb migrációs aktivitás Csap városát jellemezte. Magas volt a betelepültek aránya, közel 18% (161 fő), de a kitelepültek aránya is a megye legmagasabb értékét mutatta 22,5% (203 fő). Igaz, abszolút számokat tekintve ezek a migrációs mutatók jóval alul maradnak Ungvár, vagy Munkács mutatóihoz képest, de a lakosság számához képest messze a legmagasabb mobilitást mutatják (70. ábra). A megyei átlag ezzel szemben 4,8% és 6,2% volt. A városokban jóval mobilabb a lakosság és ez megmutatkozott a többi kárpátaljai nagyobb város migrációs aktivitásán is. Magas volt a betelepültek aránya Munkácson (14,9%, 1 288 fő) és Ungváron is (10,6%, 1 231 fő). Beregszász esetében a megyei átlagot meghaladó 7,7%-os (188 fő) betelepülésről beszélhetünk, míg Huszt értékei elmaradtak a megyei átlagtól, csupán 40 ember (1,2%) költözött a városba 2015-ben. Kárpátalja járásainak többségében a migrációs aktivitás jóval alacsonyabb volt, mint a városokban, kivételek ez alól az Ungvári, Volóci és Nagybereznai járások, melyekben a betelepültek aránya meghaladta a megyei átlagot. A legkisebb arányban a Técsői (0,1%), a Rahói (1,2%), a Huszti (1,3%) járásokba és Huszt városába (1,2%) költöztek be.

A kitelepültek száma a legtöbb közigazgatási egységben jóval magasabb volt, mint a betelepülteké. Csapon kívül magas volt a kitelepültek aránya a megye városaiban, Beregszászban (14,6%, 357 fő), Ungváron (13,9%, 1 606 fő), Munkácson (10,3%, 892 fő). A megyei átlagnál többen települtek ki még a Beregszászi (428 fő), a Volóci (189 fő) és a Munkácsi (702 fő) járás területéről. A legkisebb arányban a Técsői (2,3%), a Huszti (3,0%) és a Rahói (3,2%) járásokból költöztek el.

70. ábra. A migrációs aktivitás Kárpátalja közigazgatási egységeiben 2015-ben (%)²⁰⁸

A fentebb leírtakból következően a migrációs mérleg a legtöbb közigazgatási egységben negatív előjelű volt. A legnagyobb arányú elvándorlásból adódó népességfogyást Beregszász városa szenvedte el, a migrációs vesztesége 6,9% volt, ami több mint ötszöröse a megyei átlag -1,3%-nek. A városból 2015-ben 169 fővel többen költöztek el, mint ahányan beköltöztek. De jelentős migrációs veszteség érte Csapot (-4,6%), a Beregszászi járást (-3,8%), Husztot (-3,5%) és Ungvárt (-3,3%) is. Csupán három közigazgatási egységben volt pozitív a migrációs mérleg: Munkácson (4,6%), az Ungvári járásban (4,1%) és a Nagybereznai járásban (0,6%).

A migráció túlnyomó hányadát a belső migráció alkotta, mely nem befolyásolta Kárpátalja összlakosságának számát. A belső migráció eredményeként jelentősen nőtt az Ungvári és a Munkácsi járás, illetve Munkács népessége.

²⁰⁸ Головне управління статистики у Закарпатській області. <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/> (Letöltve: 2017.12.15.)

Az Ukrajna más megyéiből beköltözők többsége Ungvárra, Munkácsra az Ungvári, Munkácsi és Nagyszőlősi járásokba települt be. A külföldről Kárpátaljára települők aránya elenyésző volt, főként Ungvárra, Munkácsra és Beregszászba települtek.

A legnagyobb számban Ungvárról települtek ki 2015-ben, 1606 fő, akiknek többsége a megyén belül telepedett le, többnyire Ungvár agglomerációs falvaiban. De sokan települtek ki a városból Ukrajna más megyéibe, és külföldre is jelentős számban (173 fő) vándoroltak ki a városból. Nagy számban vándoroltak ki Munkács, a Munkácsi járás, a Nagyszőlősi járás, a Beregszászi járás és Beregszász lakosai is.

Szembetűnő, hogy a magyarok lakta síkvidéki közigazgatási egységekből a kivándorlók nagyobb arányban költöznek külföldre. Beregszászból és a Beregszászi járásból 2015-ben a kivándorlók közel 60%-a külföldre költözött, míg az Ungvári és Nagyszőlősi járásokból közel 45%, Csapról az elköltözők 1/3-a települt más országba.

A belső migráció megyei átlaga 3‰. A legnagyobb belső migrációs aktivitással Munkács, Csap, Ungvár, az Ungvári és a Munkácsi járás rendelkezik. A legnagyobb arányban 2015-ben Munkácsra (10,2‰), az Ungvári járásba (8,4‰) és Csapra (9,8‰) költöztek be. A kitelepültek 1000 főre jutó aránya Ungváron volt a legmagasabb, 9,3‰, de Csap és Munkács esetében is nagy arányban költöztek ki az összlakossághoz képest. A legnagyobb belső migrációs veszteség Ungvárt sújtja, -3,7‰, a többi közigazgatási egységben a -2‰-et sem éri el.

A nemzetközi migráció tekintetében jóval nagyobb különbségek figyelhetők meg Kárpátalja közigazgatási egységei között, mint a belső vagy a régióközi migráció esetében. A külső migráció átlaga 2015-ben a betelepülők esetében 0,2‰, a kitelepülők esetében 1,2‰, a migrációs egyenleg -1‰ volt. Azonban jelentős eltérések voltak az egyes közigazgatási egységek tekintetében. A migrációs mérleg minden járás és város esetében negatív előjelű volt, csupán a Nagybereznai járás rendelkezik 0‰ migrációs szaldóval: ide a 2015-ös évben 4 fő települt be más országból, és ugyancsak 4 fő települt ki külföldre.²⁰⁹

Huszt, Csap, az Ökörmezői, Munkácsi, Rahói, és Técsői járások esetében senki sem települt be külföldről az adott évben. A legtöbben más országokból Ungvárra (141 fő), Munkácsra (60 fő), Beregszászba (18 fő) és

²⁰⁹ Molnár D. István – Molnár József: *Állandó és ideiglenes migráció a kárpátaljai magyarok körében az utóbbi években*. Beregszász, 2017. (Kézirat. Készült a Domus Ösztöndíj támogatásával.)

a Beregszászi járás területére (17 fő) települtek be. A nemzetközi migráció esetében a migrációs veszteség a legszembetűnőbb. A legnagyobb arányban a síkvidéki közigazgatási egységekből települtek ki. Beregszászból 232-en költöztek el 2015-ben, ami 9,5%-os fogyást jelent. De hasonlóan magas arányú volt a kivándoroltak aránya 1000 főre vetítve Csapon (6,7%), a Beregszászi járásban (5,7%). A Nagyszőlősi (2,3%) és az Ungvári járásból (2,6%) is sokan költöztek külföldre, többnyire Magyarországra. A kis arányú betelepülésnek köszönhetően a migrációs veszteség is ezeken a helyeken volt a legjelentősebb: Beregszászon -8,8%, Csapon -6,7%, a Beregszászi járásban -5,3%. A legkevesebben az Ilosvai, Ökörmezői, Perecsenyi és Volóci járásokból költöztek külföldre, csupán 1–2 fő.

Akárcsak egész Ukrajnában, a migrációnál is jóval nagyobb tömegeket érintett Kárpátalján a rendszerváltás után a szezonális munkaerő migráció. Ennek hagyományai a szovjet korszakra nyúlnak vissza: a munkaerő felesleggel rendelkező máramarosi járásokból a nyári félévben tömegek indultak Oroszországba, valamint Kelet-Ukrajnába mezőgazdasági, illetve építőipari szezonmunkára. Ukrajna függetlenné válása után, a munkahelyek megszűnése, a kiutazási könnyítések és a jobb kereseti lehetőségek sokakat csábítottak külföldi vendégmunkára.

A kárpátaljai vendégmunkások többsége az 1990-es években valamelyik közeli országban, többnyire Magyarországon, Szlovákiában és Csehországban próbált szerencsét. Az ezredforduló után az oroszországi és az ukrainai gazdaság fellendülésével párhuzamosan egyre több kárpátaljai (főleg az építőmunkások) talált munkát ezen országok intenzíven épülő nagyvárosaiban. Ma azonban, az ukrainai rossz gazdasági helyzet és az Oroszországgal fennálló rossz kapcsolatok következtében, újra a közép- és nyugat-európai országok kerültek a munkavállalók célpontjába.

A statisztika a munkaerő migrációt, annak jelentős részben illegális jellege miatt, nem tudja megfelelően nyilvántartani, így csak becsléseink lehetnek az érintettek létszámáról. Ezek értelmében, az ezredforduló után, amikor a jelenség a legnagyobb tömegeket mozgatta meg, a kárpátaljai vendégmunkások száma meghaladta a százezer főt, a kétezres évek csökkenését követően ma újra nő azon kárpátaljaiak száma, akik külföldi munkavállalásra vállalkoznak.

Azt, hogy a migráció hogyan érintette Kárpátalja egyes nemzetiségeit, pontosan megállapítani hivatalos források alapján nem tudjuk, mivel a megyei statisztikai hivatal nem készít ilyen jellegű felmérést. Esetleg az egyes etnikumok számának változásából vonhatunk le bizonyos következtetéseket.

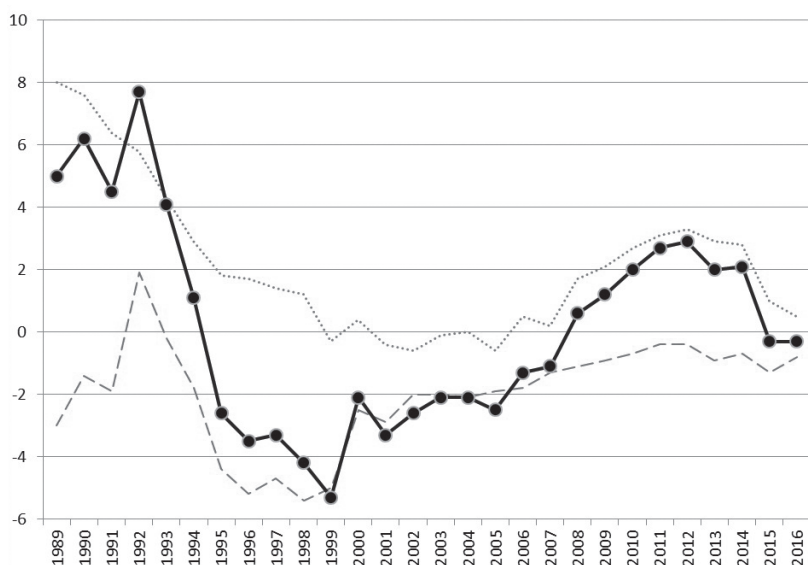
Jelentősen csökkent a két utolsó népszámlálás között (1989 és 2001) a Kárpátalján élő kisebb nemzetiségek száma, kivéve a román és a cigány etnikumot. Így, jelentősen csökkent az oroszok száma, és ehhez a csökkenéshez nagymértékben hozzájárult az orosz nemzetiségű hivatalnokok, katonaság, orosz érzelmű emberek Oroszországba vándorlása is.

A Szovjetunió felbomlásával megszűnt a vasfüggöny és az itt élő nemzetiségek képviselői könnyebben áttelepülhettek az anyaországukba, így a németek és a magyarok is. A kettős állampolgárság intézményének bevezetésével pedig még többen és könnyebben tudnak Magyarországon munkát vállalni, házat vásárolni, sok nyugdíjas a magasabb nyugdíj reményében elhagyja szülőföldjét és Magyarországra költözik.

A fiatalok gyakran nem találnak a végzettségüknek megfelelő munkát, de ha mégis, akkor a fizetés nagyon alacsony. Akik családalapítást terveznek, elgondolkodnak azon, hogy miből is fogják nevelni gyermeküket, meg tudnak-e mindent adni nekik az ukrainai fizetésekre alapozva. Sokan pénzgűjtés céljából néhány évre tervezik a külföldi munkavállalást, szüleikkel, testvéreikkel, a már egy ideje ott dolgozókkal kelnek útra a jobb kereset reményében.²¹⁰

Az 1989–2016 időszakban a migrációs mérleg, az 1992-es évet kivéve, minden évben negatív volt, így a lakosságszám alakulását negatívan befolyásolta. A természetes szaporulat egészen 1998-ig pozitív előjelű volt, az 1998–2007 időszakban hol pozitív, hol negatív tartományba váltott, de nem haladta meg 0,6‰-es évi változást. A természetes szaporulat az 1998-as évtől kezdődően csökkenő tendenciát mutatott, a migrációs veszteség 1993-tól egyre nagyobb mértékű volt, így a két mutató negatív értékei 1999-ben adták a legnagyobb népességcsökkenést, amikor Kárpátalja lakosság -5,3‰-kel csökkent (71. ábra). 2000-től kezdve a migrációs veszteség egyre kisebb volt, és a természetes szaporulat csökkenése is leállt, így a lakosság fogyása nem volt olyan mértékű, mint az azt megelőző években, -2‰ körül mozgott 2006-ig. A kormány népességgyarapodást serkentő intézkedéseinek köszönhetően a természetes szaporulat 2006-tól kezdve folyamatosan pozitív előjelű, 2008-ban jelentősen megugrott, és 2012-re elérte a 3,3‰-et. A migrációs veszteség párhuzamos csökkenésével újra nőtt a lakosság száma Kárpátalján, 2001-ben 2,7‰-kel, 2012-ben 2,9‰-kel. Az utóbbi években a migrációs veszteség csökkent és -1‰ körül mozog, viszont 2014 után újra csökkent a természetes

²¹⁰ Кичак, Оксана: *Трудова міграція українців Закарпаття на початку XXI століття та її культурно-побутові наслідки*. Ужгород, Гражда, 2012. 368.

71. ábra. A migrációs mérleg (szaggatott vonal) a természetes szaporulat (pontozott vonal) és a népességszám változásának alakulása Kárpátalján 1989–2016 között (%)²¹¹

szaporulat mértéke, ezért a lakosságszám növekedése is leállt, sőt az utóbbi két évben csökkenésről beszélhetünk, 2015-ben és 2016-ban is -0,3‰ volt.

Az utóbbi évek migrációs veszteségének az okai között szerepel az ukrán átlagtól 20%-kal elmaradó fizetések, a hrivnya devalválódása és az utóbbi időben az ukrán média által gerjesztett, a magyarokat negatív színben beállító propaganda is. Az alacsony bérek, a megélhetés nehézsége, a kilátástalanság, valamint a határ közelsége miatt egyre többen vállalnak munkát külföldön. Az elvándorlás következtében súlyos munkaerő-piaci helyzet alakult ki, elsősorban a határhoz közeli magyarlakta térségekben. A korábban magas munkanélküliséggel sújtott területen a folyamatok megfordultak, komoly munkaerőhiány alakult ki egyes szakmákban.²¹²

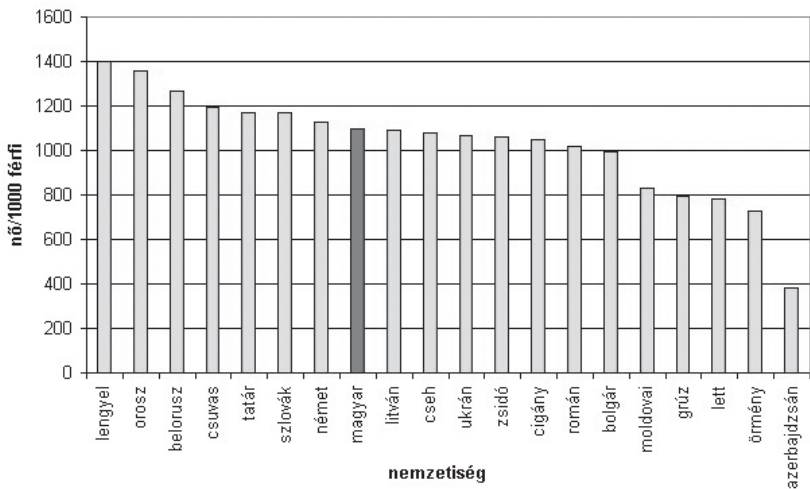
²¹¹ Державна служба статистики України, 2017. <http://database.ukrcensus.gov.ua> (Letöltve 2018.01.05.)

²¹² Tátrai Patrik – Erőss Ágnes – Kovály Katalin: Migráció és versengő nemzetpolitikák Kárpátalján az Euromajdan után. *Regio*, 24. évf., 2016, 3. sz. 85.

Nemek szerinti összetétel

2001-ben a férfiak Kárpátalja lakosságának a 48,2%-át alkották, vagyis ezer férfira 1077 nő jutott.²¹³ Ez a legkedvezőbb mutató volt Ukrajna megyéi között, ahol az országos átlag 46,3% volt, ami 1000 férfira számítva 1159 nőt jelent (Ukrajna lakosságának számáról és összetételéről a 2001-es összehasonlítható népszámlálás eredményei alapján). A kiegyenlítettebb nemi arány az országosnál magasabb születési rátával, és a jelentős nőtöbbletű idősebb korosztályok kisebb arányával függött össze. 2008-ra a megyében a férfiak aránya 47,9%-ra csökkent.²¹⁴

A nem szerinti összetétel különbségei a megye közigazgatási egységei között szintén a születési arányszámok és a korösszetétel függvényei. Ennek megfelelően, a férfi–nő arány legkiegyenlítettebbnek az Ökörmezői és a Técsői járásokban adódott (a férfiak az elsőben 2008-ban a lakosság 49,2%-át, a másodikban 49,1%-át alkották), míg a maximális nőtöbbletet

72. ábra. Az ezer férfira eső nők száma Kárpátalja száz főnél népesebb nemzetiségei körében²¹⁵

²¹³ Головне управління статистики у Закарпатській області. <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/> (Letöltve 2017.12.15.)

²¹⁴ Головне управління статистики у Закарпатській області: *Закарпаття у демографічному вимірі (статистичний збірник)*. Ужгород, 2008. 114.

²¹⁵ Molnár, 2009, i. m., 75–107.

a városokban regisztrálták: Beregszászban a férfiak aránya ugyanekkor 46,3, Ungváron 46,7% volt.²¹⁶

Jelentős eltérések adódtak Kárpátalján az egyes nemzetek között is a nemi arányban (72. ábra). A legaránytalanabb nemi összetétel a kis létszámú, betelepült nemzetiségek jellemzője volt. A maximális nőtöbbséget a 100 főnél népesebb kárpátaljai nemzetiségek között a lengyelek, az oroszok és a belaruszok körében regisztrálták: náluk több mint 1 200 nő jutott 1 000 férfira (a lengyeleknél 1 400). Ezek a szovjet korszakban bevándorolt népek, alacsony születési mutatókkal, előregedett korszerkezettel, ami a jelentős nőtöbbséget fő magyarázata.²¹⁷

Kedvezőbb volt a nagyobb lélekszámú őshonos népek nemi összetétele. A közöttük jelentkező különbségek döntően szintén a korösszetétellel magyarázhatók. A megyei átlagnál nagyobb volt a nőtöbbség a magyarok között (1 099 nő/1 000 férfi), annál kisebb az ukránok (1 068), a cigányok (1 047) és a románok (1 016) esetében.

Férfitöbbség Kárpátalján azoknál a kis létszámú betelepült etnikumoknál figyelhető meg, amelyek mobilitása elsősorban a nőtlen férfiakra jellemző, illetve bevándorlásuk az utóbbi évtizedben is folytatódott. Ez főleg a kaukázusi népekre vonatkozik, így az azerbajdzsánokra, a grúzokra és az örményekre. A legrosszabb arányt az azerbajdzsánoknál regisztrálták, náluk ezer férfira mindössze 383 nő jutott.

²¹⁶ Molnár, 2009, i. m., 75–107.

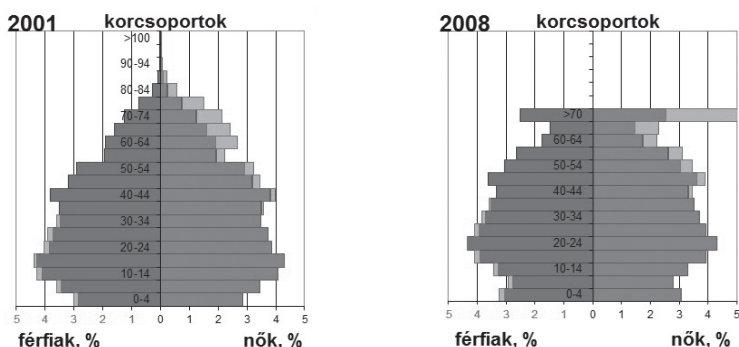
²¹⁷ Uo.

Korösszetétel

Kárpátalja korfája az elöregedésre utal (73. ábra). A függetlenedés utáni majd két évtized születésszám-csökkenésének következtében szűkült, az utóbbi években tapasztalható csak növekedés. Ám a 2008-as korfa érzékelteti, hogy a születésszám visszaesése az ezredforduló körül megállt, sőt, azóta bekövetkezett kisebb fellendülés is jelentkezik egy enyhén szélesedő talp formájában. Az 1980-as évek demográfiai pezsgését tükrözi a korfa kiszélesedése a most húszéves korosztályok magasságában, ami az 1960 körül született nagy létszámú korosztály szülőképes korba lépésével függött össze. Ez a csoport szintén jól kivehető hullámként jelenik meg az ábrán a negyvenes korosztály szintjén.²¹⁸

A harmincas korcsoportra eső és a két hullámhegyet elválasztó kisebb völgy a második világháború idején született kis létszámú korosztály gyerekeit tartalmazza. Az 1990-es évek születésszám-csökkenésének egyik, ha nem is a legfontosabb összetevője, hogy ez a kisebb létszámú csoport került szülőképes korba.

Hirtelen szűkülés figyelhető meg a 60 év fölötti korosztály számában. Ez a születésszámok második világháború alatti visszaesésének máig jelentkező hatása, amely megtöri az idősebb korcsoportok lélekszámának a kor előrehaladtával való lassú természetes fogyását, azaz a korfa fokozatos szűkülését. A fokozatos szűkülés a háború előtt született nemzedéknél is folyta-

73. ábra. Kárpátalja összlakosságának öt éves bontású korfája 2001-ben (bal oldalt) és 2008-ban (jobb oldalt)²¹⁹

²¹⁸ Molnár, 2009, i. m., 75–107.

²¹⁹ A 2008-as korfán a 70 év fölötti korosztály egy sávban van ábrázolva. Az adott nem többletét eltérő árnyalat jelzi. Uo.

tódik, bár a 2008-as korfán a megfelelő bontású adatok hiányában nem tudtuk azt szemléltetni.²²⁰

A korfa feltárja a lakosság összetételében meglévő nemek szerinti aszimmetriákat is. A fiatal korosztályokban a férfiak vannak többségben. Ez azzal magyarázható, hogy valamivel több kisfiú születik, mint kislány. Később, 40 év körül, a férfiak magasabb halandósága miatt a nemek aránya kiegyenlítődik, és az idősebb korosztályok már nőtöbbslettel jellemezhetők. Ez 65 év fölött válik különösen erőteljessé.

A magasabb halandóságot egyesek a férfiak által végzett nehezebb fizikai munkával, és a körükben gyakrabban előforduló közúti, illetve munkahelyi balesetekkel magyarázzák. Mások szerint az önpusztító életmódjuk, káros szenvedélyeik a felelősek ezért. Elterjedt az a nézet is, mely szerint a férfiak „biológiai programja” eleve rövidebb átlagélettartamot feltételez. Valószínűnek tartjuk, hogy a várható élettartam jelentős nemi eltéréseiben Kárpátalján a felsoroltak mindegyike szerepet játszik. A háborús férfiveszteségek ma már nem járulnak hozzá érzékelhetően a nőtöbbslethez a megyében.²²¹

Kárpátalja korösszetételének nemzetiségi sajátosságait érzékelteti a 75. ábra, amelyre a többségi nemzet és a magyarság 2001-es korfája mellett, érdekessége miatt, az oroszoké és a cigányoké került rá. A korfák az alábbi jellegzetességeket mutatják:

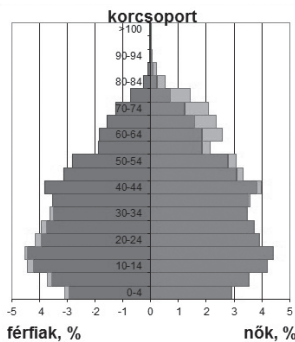
- Az ukrán és a magyar korfa alakja hasonló, az orosz és a roma népeségé viszont markánsan különbözik tőlük.
- A legfiatalabb korosztály aránya, ami a születésszámmal van szoros összefüggésben, 2001-ben a magyarok körében valamivel alacsonyabb volt az ukránokénál. Kiemelkedően magas volt ez a cigányságnál, míg az oroszoké csupán az átlag töredéke.
- A 25 év alatti korcsoportok mindegyike kisebb arányt képviselt a magyarok között, mint az ukránoknál. A 25 és 45 év közötti kohorszok a két nemzet körében közel azonos százaléokban voltak jelen, míg az idősebbek aránya nagyobb volt a magyaroknál.
- Az időskori nőtöbbslet a magyarság körében számottevőbbnek bizonyult, mint az ukránoknál.
- Sajátos „búgócsiga” alakja van a kárpátaljai oroszok 2001-es korfájának, melynek legszélesebb részét az 50–54 éves korosztály alkotja. Feljebb hirtelen szűkül, tükrözve a második világháború hatását a születésszámmra. A fiatalabb korcsoportokban a fokozatos szűkülést

²²⁰ Molnár – Molnár D., 2010, i. m.

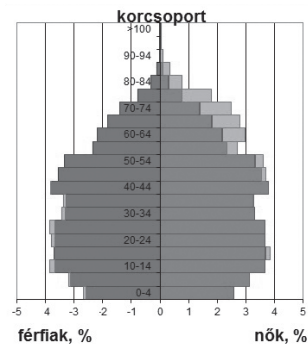
²²¹ Molnár – Molnár D., 2005, i. m., 120.

az alacsony születésszám magyarázza, illetve az elterjedt ukrán–orosz vegyes házasságokban születettek nagyobbbrészt ukránként való szám-bavétele.²²²

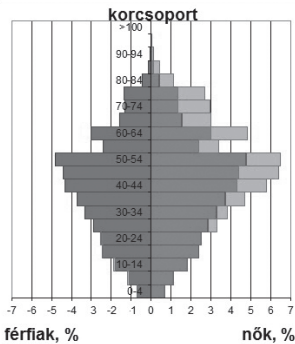
- A cigányok korfája a szakirodalom által jól ismert piramidális alakú, ami szinte ellentéte az oroszokénak, és a magas születésszámú nép-csoportokat jellemzi. A korfa egyenes alapja a születésszám mérséklő-dését tükrözi a 20. század végén a romák körében is. (A 2004 után az ukrán kormány által bevezetett gyerekvállalást ösztönző intézkedések hatására a cigányságnál jelentkező bébibumm természetesen a 2001-es korfán nem tükröződik.)

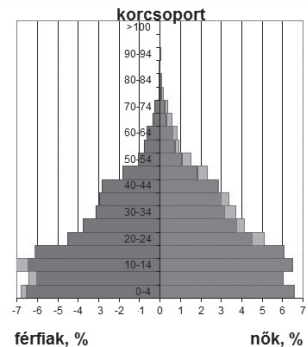
a) ukránok

b) magyarok

c) oroszok

d) cigányok

75. ábra. A kárpátaljai ukránok (a), magyarok (b), oroszok (c) és cigányok (d) ötéves bontású korfája (2001)²²³

²²² Molnár, 2009, i. m., 75–107.

²²³ Az egyes korcsoportokban a nemek szerinti többletet eltérő szín jelzi. Molnár, 2009, i. m., 75–107.

Nemzetiségi összetétel

A legutóbbi, 2001-es ukrainai népszámlálás megerősítette, hogy Kárpátalja népességének egyik alapvető vonása a soknemzetiségűség. A megyében az említett népszámlálás alkalmával több mint száz nemzetiség képviseltette magát.²²⁴ Am közülük csak nyolc aránya haladta meg az össznépességen belül a 0,1%-ot (17. táblázat).

17. táblázat.

*A népesebb nemzetiségek lélekszáma és aránya Kárpátalján az 1989-es és a 2001-es népszámlálások adatai alapján*²²⁵

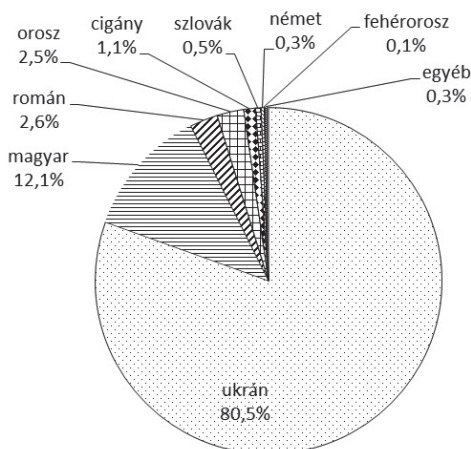
Nemzetiség	Lélekszám		Százalékarány a megye lakosságán belül		A 2001-es lélekszám az 1989-es százalékában
	1989	2001	1989	2001	
ukránok	976 749	1 010 127	78,4	80,5	103,4
magyarok	155 711	151 516	12,5	12,1	97,3
románok	29 485	32 152	2,4	2,6	109,0
oroszek	49 458	30 993	4,0	2,5	62,7
cigányok	12 131	14 004	1,0	1,1	115,4
szlovákok	7 329	5 695	0,6	0,5	77,7
németek	3 478	3 582	0,3	0,3	103,0
belaruszok	2 521	1 540	0,2	0,1	61,1
egyebek	8 756	5 005	0,6	0,4	64,0
<i>össznépesség</i>	<i>1 245 618</i>	<i>1 254 614</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,7</i>

Kárpátalja összlakossága a két utolsó népszámlálás között eltelt években enyhén, 0,7%-kal emelkedett. Ez alatt a megye legszámosabb nemzete, az ukrán, gyarapodása meghaladta az összlakosságét, ami jelentkezett az azon belüli arányának az emelkedésében is (78,4%-ról 80,5%-ra (75. ábra)). Az ukránok gyarapodásában a természetes szaporulat volt az első számú tényező, de hozzájárult ehhez némi asszimilációs nyereség is, elsősorban az oroszoktól (reasszimiláció), míg a negatív migrációs mérleg a lélekszám növekedése ellen hatott.²²⁶

²²⁴ Головне управління статистики у Закарпатській області: *Природний рух населення у 2016 році*. http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/dem/2016/prn_01-12_2016.pdf (Letöltve 2017.12.15.)

²²⁵ Forrás: *Національний склад населення*, 2003, i. m., 84.; Лавер О. – Зилгалов В.: *Хто живе на Закарпатті? Карпатський край*, 1991, № 38. 3–16.

²²⁶ Molnár József – Molnár D. István: *Demográfia, Kárpátalja népességének etnikai arculata; népesedéspolitikai, vándormozgalom, munkaerő migráció*. In: Fedinec – Vehes

75. ábra. Kárpátalja lakosságának nemzetiségi összetétele 2001-ben ²²⁷

2001-ben Kárpátalján 151,5 ezer magyar élt, ami az ukrainai magyarság (156,6 ezer fő) 96,8%-át tette ki. A Kárpátokon túli magyarság a nagyobb városokban él szóróványként, és túlnyomórészt kárpátaljai gyökerű. Az utolsó két népszámlálás között a kárpátaljai magyarság lélekszáma 4,2 ezerrel (2,7%-kal) csökkent, a megye összlakosságán belüli aránya pedig 12,5%-ról 12,1%-ra módosult, de elemzők szerint ez a változás az optimista forgatókönyvnek megfelelően zajlott. A nagyobb csökkenést előrejelző becslések a következő megfontolásokon alapultak:

- A természetes szaporulat a két népszámlálás közötti bő évtizedben a kárpátaljai magyarság körében huzamosan negatív előjelű volt. Ennek átlagos becsült értéke évi -3%. Ez önmagában közel félezres évi fogyást, vagyis a két összeírás között kb. 5 ezer fős csökkenést kellett, hogy eredményezzen. ²²⁸
- Egyértelmű volt a kivándorlási többlet is a bevándorlással szemben. Mértékadó becslések alapján az 1990-es években közel 5 ezer kárpátaljai magyar települt át végleg az anyaországba, míg a magyarság Kárpátaljára települése gyakorlatilag nulla volt.

(szerk.), 2010, i. m., 422–440.

²²⁷ Національний склад населення, 2003, i. m.,

²²⁸ Molnár József – Molnár D. István: A kárpátaljai magyarság népességföldrajzi viszonyai a 21. század elején. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Budapest, MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, 2008. 313.

- Összességében tehát, még ha jelentős asszimilációs veszteséggel nem is számoltunk, a magyarság számának kb. 10 ezerrel való csökkenése volt prognosztizálható. Milyen folyamatok hatottak ez ellen?
- A kedvezménytörvény megszületésével „érdemes” lett magyarnak lenni, ennek következtében a bizonytalan, vagy kettős etnikai identitású népesség nagyobb részben vallotta magát magyarnak.
- A cigányság egy része már a korábbi népszámlálások alkalmával is a magyart nevezte meg nemzetiségéként. Ezek aránya a kedvezménytörvény hatására szintén emelkedett. Ennek tulajdonítható, például, a magyarság gyarapodása Munkácson, ahol ezzel párhuzamosan a cigányok száma az összeírás alapján csökkent, miközben közismert a magas természetes szaporulat a körükben.
- A korábban nyomás hatására magukat ukránnak, vagy szlováknak vallók közül is többen újra magyarként lettek számba véve. Ez a jelenség a Nagyszőlősi járásban, illetve Ungváron volt számottevő.

A kárpátaljai nemzetiségek lélekszám szerinti rangsorában a legújabb népszámlálás alapján a románok léptek elő a harmadik helyre (76. ábra), megelőzve az 1989-ben még magasán előttük álló oroszokat. A románok száma a 13 év alatt 9%-kal nőtt, és meghaladta a 32 ezret (17. táblázat). Ez a gyarapodás szinte teljesen a természetes szaporulat számlájára írható, mert a kárpátaljai románoknak mind a migrációs (az ideiglenes munkavállalásit leszámítva), mind az asszimilációs mobilitása alacsony szinten volt.

Az oroszok számának és arányának csökkenése várható volt, ám ennek mértéke meglepte a szakértőket is. Kárpátalján, az ugyancsak váratlanul nagymértékű országosat is meghaladó mértékben, több mint egyharmadával lettek kevesebben a két népszámlálás között kisebbséggé átmínősült korábbi államalkotók. Az 1989-ben kevés híján félszázezres orosz közösségből 31 ezer fő maradt, amivel a románok mögé kerültek. A fogyás hatótényezői a megyében azonosak az összukrajnaiakkal: az asszimiláció (illetve reasszimiláció), kisebb mértékben az alacsony születésszám és a kitelepülés.²²⁹

A cigányok száma 14 ezerre nőtt, és a 13 évre jutó 15%-os gyarapodás csak alsó hangon tükrözi a természetes szaporulatuk ütemét. A lélekszámuk ugyanazt a bizonytalanságot tartalmazza, amit a más országok népszámlálásainak cigányságra vonatkozó eredményei: az önbevalláson alapuló felmérések alkalmával a romák egy jelentős része más nemzetiségűnek mondja magát. Álljon itt tájékoztatásul egy Kárpátalján közvetlenül az 1989-es népszámlálás után a statisztikai hivatal által végzett átfogó felmérés eredménye:

²²⁹ Molnár – Molnár D., 2005, i. m., 120.

ez 20 ezer cigány származású lakost talált a megyében, ugyanakkor a népszámlálás 12,1 ezret írt össze.²³⁰ Az iskolákban tanuló roma gyerekek létszáma és egyéb források alapján készített becslés 32 ezerre teszi a kárpátaljai cigányság 2001-es lélekszámát.²³¹ De természetesen nincs sem alapunk, sem szándékunk kétségbe vonni senkinek a nemzeti identitás megválasztásához való jogát.

Jelentősen, majdnem negyedével csökkent a két népszámlálás között a kárpátaljai szlovákok száma (17. táblázat). Ebben a döntő szerepet a kivándorlás játszotta, bár hozzájárult a fogyáshoz az asszimiláció és az alacsony születésszám is. A kis létszámú német közösség viszont, dacára a Németországba irányuló tömeges kivándorlásnak, meglepő módon némi gyarapodást könyvelhetett el. Ennek forrása abban az asszimilációs, illetve reasszimilációs nyereségben keresendő, amely az után következett be, hogy a németek Ukrajnában már nem számítanak bűnös nemzetnek, és a németországi támogatások, esetleges bevándorlási lehetőségek miatt „érdemes” lett németnek lenni. Végül a belaruszok nagymértékű fogyásával kapcsolatban jegyezzük meg, hogy annak a mértéke, akárcsak az okai, az oroszokéhoz hasonlóak voltak.²³²

2001-ben Kárpátalja közigazgatási egységeinek majdnem mindegyike ukrán többségű volt (18. táblázat, 76. ábra). Öt járás tekinthető egynemzetiségűnek, ahol az ukránok aránya meghaladta a 95%-ot: az Ökörmezői, a Volóci, az Ilosvai, a Nagybereznai és a Perecsenyi. Közel egynemzetiségű volt (ukránok alkották a lakosság 80–95%-át) Huszt megyei jelentőségű város, továbbá a Huszti, a Szolyvai, a Munkácsi, a Rahói és a Técsői járás. Többnemzetiségű ukrán többségű (az ukránok aránya 50–80% volt) Ungvár és Munkács, valamint a Nagyszőlősi és az Ungvári járás. Relatív többséget alkottak az ukránok Csap megyei jelentőségű városban, ahol a lakosság 40%-át tették ki. Beregszászban és a Beregszászi járásban az ukránok kisebbségben voltak.

A megyében a magyarság csak egy közigazgatási egységben volt abszolút többségben, a Beregszászi járásban (18. táblázat, 77. ábra). A járás majdnem teljesen a magyar nyelvterülethez tartozott (78. ábra), bár számos 20. századi ukrán telepésfalu képezett a területén nyelvszigetet. Beregszász megyei jelentőségű városban a két utolsó népszámlálás között 50% alá süllyedt

²³⁰ Смець, Григорій – Дяченко, Борис: *Циганське населення Закарпаття*. Ужгород, Видавництво «Карпати», 1993.

²³¹ Braun – Cserniczkó – Molnár, 2010, i. m., 120.

²³² Molnár D. – Molnár, 2003, i. m., 165.

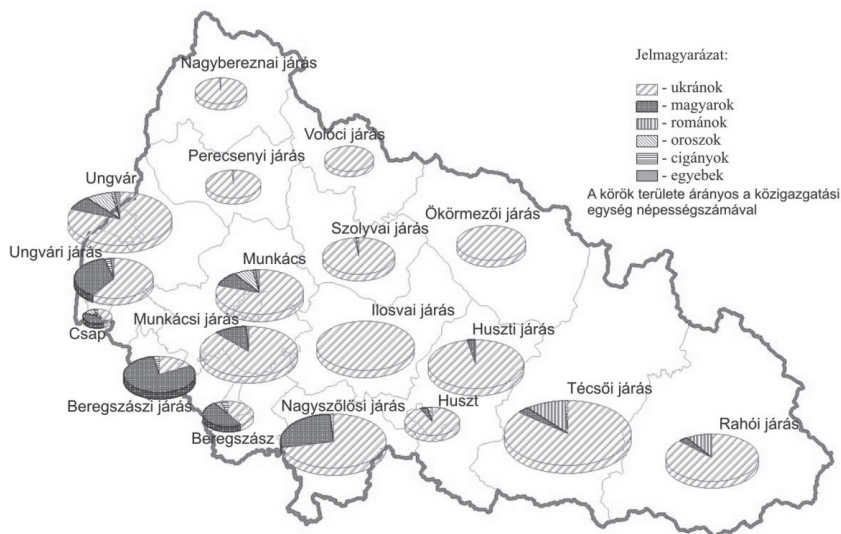
a magyarok aránya, ám a relatív többség megmaradt. Az ukrán–magyar határ mentén húzódó magyar nyelvterület további három járást érint, az Ungvárit, a Munkácsit és a Nagyszőlősit, továbbá Csap várost. Ezekben a magyarság kisebbségben volt ugyan, de jelentős arányt képviselt. A nyelvterületen kívül jelentős számú szóránymagyarság élt Kárpátalja nyelvhatár közeli két nagy városában, Ungváron és Munkácson. A kárpátaljai magyarság egy része nyelvszigeteken és szórányként a magyar–ukrán nyelvhatártól távolabb élt. Ez a Felső-Tisza-vidékre volt jellemző, az egykori Máramaros vármegye területére. Az itteni Huszti, Técsői és Rahói járásokban, illetve Huszt városában a magyarság aránya 3–5% körül alakult.

18. táblázat

*A számosabb nemzetiségek lélekszáma Kárpátalja közigazgatási egységeiben a 2001-es népszámlálás eredményei alapján*²³³

Közigazgatási egység	A népesség száma	Az adott nemzetiség száma						
		ukrán	magyar	román	orosz	cigány	szlovák	német
Beregszász v.	26 554	10 321	12 785	16	1 445	1 695	64	16
Huszt város	31 864	28 446	1 726	9	1 165	122	45	83
Munkács város	81 637	62 965	6 975	31	7 326	1 130	303	1 592
Ungvár város	115 568	89 942	7 972	88	11 106	1 705	2 523	176
Beregszászi j.	54 062	10 185	41 163	8	361	2 211	12	13
Huszt járás	96 960	92 146	3 785	10	846	1	10	16
Ilosvai járás	100 905	99 498	114	8	642	167	263	47
Munkácsi járás	101 443	85 168	12 871	43	721	1 314	215	846
Nagybereznai j.	28 211	27 182	15	5	210	452	270	2
Nagyszőlősi j.	117 957	84 263	30 874	22	1 425	920	60	34
Ökörmezői j.	49 890	49 453	8	2	245	118	2	6
Perecsenyi j.	32 026	30 857	78	87	430	138	306	15
Rahói járás	90 945	76 184	2 929	10 514	774	163	30	36
Szolyvai járás	54 869	51 868	383	4	848	800	354	366
Técsői járás	171 850	142 978	4 991	21 298	1 799	45	22	286
Ungvári járás	74 399	43 489	24 822	6	1 485	3 022	1 191	26
Volóci járás	25 474	25 182	25	1	165	1	25	22

²³³ Національний склад населення, 2003, i. m., 84.

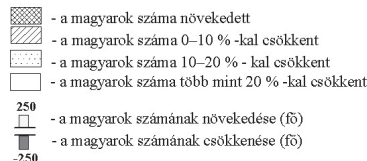

76. ábra. A népesség nemzetiségi összetétele Kárpátalján közigazgatási egységenként a 2001-es népszámlálás adatai alapján ²³⁴

A magyarság lélekszámának és arányának változását a két utolsó népszámlálás között az alábbi pontokban foglalhatjuk össze:

- a közigazgatási egységek többségében, két kivételtől eltekintve (a Nagyszőlősi járás és Munkács város), a magyarok lélekszáma csökkenésének a megyei tendenciája érvényesült (78. ábra);
- a magyarság lélekszámának a Nagyszőlősi járásban regisztrált 10%-ot meghaladó gyarapodása részben az ottani magasabb természetes szaporulatnak, részben a korábban nyomás hatására magukat ukránnak vallók visszatérésének, részben a magyar anyanyelvű cigányság egy része magyar nemzetiségüként való számbavételének köszönhető;
- a munkácsi magyarság számának a gyarapodásában a döntő szerepet a magát 1989-ben cigánynak, míg 2001-ben magyarnak valló kb. ezer fős tömeg játszotta (ennyivel csökkent a cigányság száma a városban a két népszámlálás adatai alapján);
- a többen élő magyarság nagy része (az Ungvári, a Munkácsi és a Beregszászi járásokban) kismértékű, néhány százalékos, a negatív szapo-

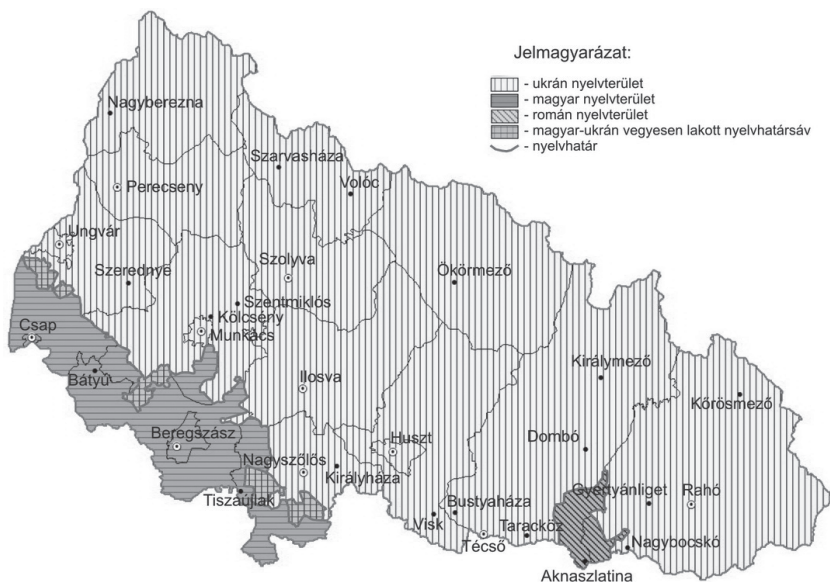
²³⁴ Uo.

*tási egységenként 1989 és 2001 között*²³⁵

rulat és a kivándorlás által kiváltott fogyást mutatott, ami meghatározta a közösség egészének a lélekszámváltozását is;

- ugyancsak kismértékű volt a magyarok számának a csökkenése Huszt város és a Huszti járás esetében;
- jelentős, 15% körüli, döntően a kivándorlás következményeként jelentkező fogyást regisztráltak 1989 és 2001 között Beregszászon és Ungváron, a két legnagyobb magyar közösségben;
- arányaiban hasonló, 10–20% közötti volt a magyarság lélekszámának a csökkenése a nagyobb nyelvszigeteknek, szórványoknak otthont adó Técsői, Rahói és Szolyvai járásokban, ahol az asszimiláció lehetett annak a fő forrása;
- a kisszámú szórványmagyarság száma a gyors ütemű beolvadás miatt töredékére csökkent;
- néhány közigazgatási egységben, így a Beregszászi és a Munkácsi járásban, illetve Huszton a magyar népesség aránya a lélekszámának

²³⁵ Forrás: *Національний склад населення*, 2003, і. м., 84. és Лавер – Зилгалов, 1991, і. м., 3–16.

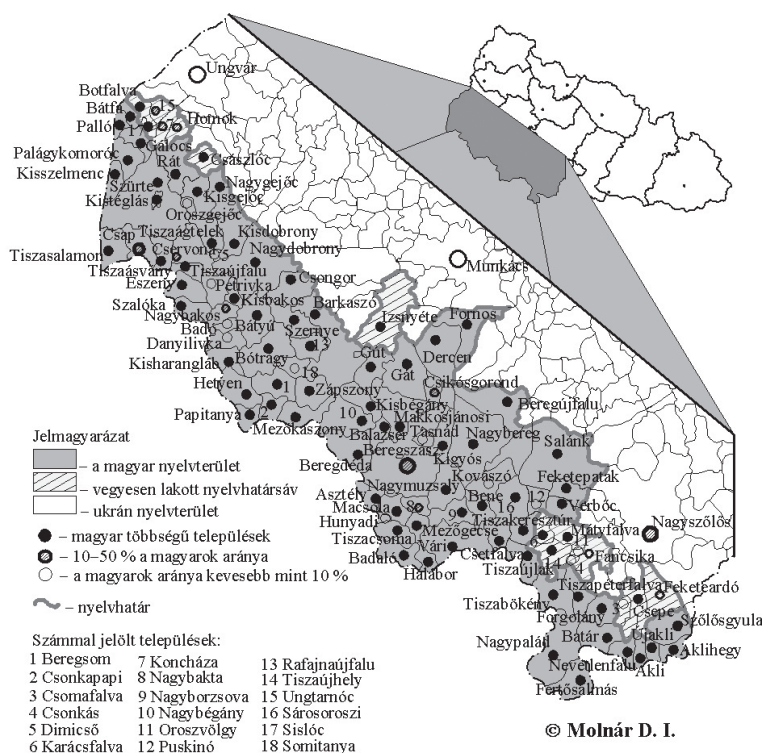
78. ábra. Kárpátalja nyelvterületi térképe ²³⁶

a csökkenése ellenére is nőtt, mert az összlakosság fogyása gyorsabb ütemű volt.

Kárpátalján három nemzet rendelkezik nyelvterülettel: az ukrán, a magyar és a román. A megye túlnyomó része evidensen a többségi nemzet nyelvterületéhez tartozik (78. ábra). Az egységes ukrán nyelvterületet csak egy román (Plajuc, Rahói járás), valamint néhány vegyes ukrán–magyar lakosságú nyelvsziget tarkítja. Ez utóbbiak zöme a Máramarosi-medencében (Visk, Tecső), valamint az ukrán–magyar nyelvhatár közelében (Beregrákos, Gödényháza) helyezkedik el.

A magyar nyelvterület Kárpátalja délnyugati részén húzódik az ukrán–magyar határral párhuzamosan, 15–20 km szélesen (79. ábra). A magyar–ukrán nyelvhatár egyes szakaszain vegyes lakosságú településekből álló sávot alkotva kiszélesedik (így, Ungvártól délre, vagy Nagyszőlőstől nyugatra és délre), máshol vonallá zsugorodik. A magyar nyelvterületbe vegyesen lakott városok (Beregszász, Csap) és zömmel ukrán népességű 20. századi telepítésű telepesfalvak (például, Cservona és Dimicső az Ungvári, Nagybakos,

²³⁶ Szerkesztette Molnár D. István és Molnár József. Az adatok forrása: *Національний склад населення, 2003, i. m., 84.*

79. ábra. A kárpátaljai magyar nyelvterület²³⁷

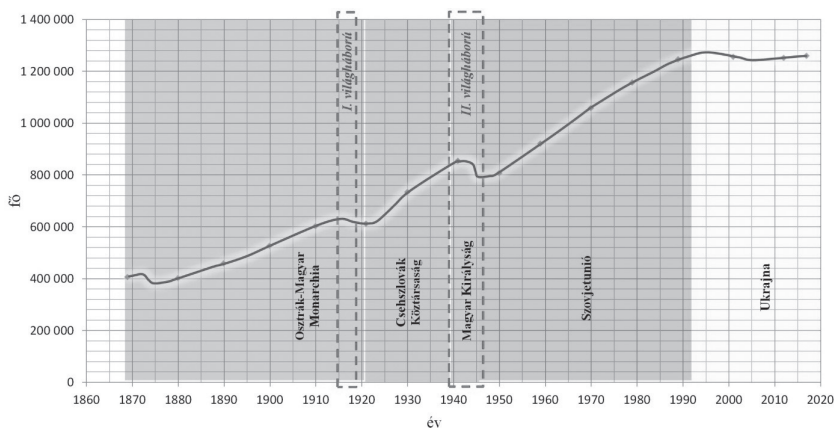
Kisbakos, Nagybakta a Beregszászi, Puskinó és Oroszvölgy a Nagyszőlősi járásban) ékelődnek (79. ábra).

A kilenc települést magába foglaló román nyelvterület a Técsői és a Rahói járások határán, Aknaszlatina körül nyúlik át Kárpátalja területére (79. ábra). Az ukrán–román nyelvhatár mindenütt éles, a román nyelvterületen csupán a központját alkotó Aknaszlatina vegyes román–magyar–ukrán népességű.

²³⁷ Szerkesztette Molnár D. István és Molnár József. Az adatok forrása: *Національний склад населення, 2003, i. m., 84.*

Az 1869–2017 időszak változásai és kilátások a jövőre

A terület lakosainak száma az 1880-tól 2017-ig tartó időszakban 401 280-ról 1 258 777-re nőtt, ami a népesség megháromszorozódását jelenti (80. ábra). Az ukrán nemzetiségűek száma négyszeresére, míg a magyaroké csak 1,6 szorosára növekedett.

80. ábra. Kárpátalja területének népességszám változása 1869-től 2017-ig²³⁸

A megye lakosságának száma folyamatos növekedést mutatott, csupán négy alkalommal történt visszaesés a népesség számában. A megye egyes területeinek a vizsgált időszakban több alkalommal is megváltozott a politikai hovatartozása, ám az egész területet érintő államfordulatról négy alkalommal beszélhetünk. Az első, amikor az első világháborút követően a Saint-Germain-i és a trianoni szerződések következtében Csehszlovákiához került a terület. A második hatalmváltás 1938/39-ben következett be, amikor újra magyar fennhatóság alá került egész Kárpátalja. 1944 végétől a szovjethatalom teljesedik ki. Az utolsó államfordulat a Szovjetunió szétbomlásával és Ukrajna létrejöttével következett be.

A népesség számának változására az államfordulatokat megelőző, vagy követő gazdasági, politikai váltások és válságok fejtették ki a legnagyobb

²³⁸ Saját szerkesztés.

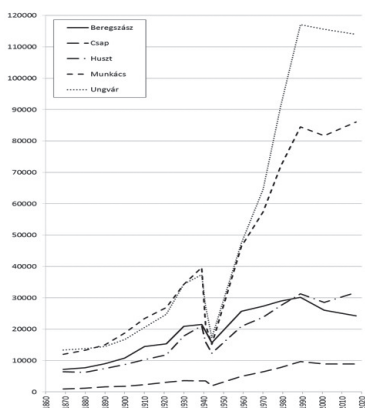
hatást. A vizsgált időszak első jelentős népességsökkenése az 1872–73-as kolerajárvány következménye volt. A második nagyobb népességsökkenés már az első világháború idején megkezdődött. A háború befejeztével nem ért véget a lakosok számának csökkenése. A csehszlovák időszakban a lakosság térbeli és számbeli állapota jelentősen megváltozott, a kivándorlási hullám, a cseh és a ruszin legionárius falvak és telepese falvak hatására. Jelentősen nőtt az 1919–38-as időszakban a vidék cseh és szlovák lakosságának a száma, főként a betelepítéseknek köszönhetően.

Az 1938/39-as államváltás nem járt azonnali népességsökkenéssel, csupán az egyes nemzetiségek területi elterjedése változott meg. A csehszlovák államapparátust kiszolgáló főként cseh és szlovák nemzetiségűek elhagyták a területet és ezzel párhuzamosan nőtt a magyarok száma, viszont a magyar települések közé betelepült főként ruszin lakosság ott maradt, és mind a mai napig beékelődik az egységes nyelvterületbe. Az 1944-es év a közel százezres zsidóság elpusztításával visszafordíthatatlan változásokat eredményezett.

Az 1944-es szovjethatalom közel 30 ezer magyar nemzetiségű kárpátaljai férfit hurcolt el „málenyikij robot” ürügyén. A magyar és német nemzetiségű lakosság elleni atrocitások ezzel nem értek véget, hiszen 1946-tól a donbaszi munkaszolgálat, az 1940–50-es évekbeli üldöztetések arra sarkallták a lakosság egy részét, hogy megtagadják nemzetiségi hovatartozásukat. Az 1950-es évektől, főként a betelepülteknek és a máramarosi magas népszaporulatnak köszönhetően a népesség száma újra dinamikus növekedésbe kezdett a területen, így az 1960-as évek közepére elérte az 1 millió főt.

A Szovjetunió bukása többek között az 1980-as évek végi szovjet gazdasági válságnak köszönhető, mely válság a birodalom széthullását követően, az 1990 évek közepén csúcsosodott ki az utódállamokban. Ez megmutatkozott a lakosság számának alakulásán is, hiszen, habár a természetes szaporulat Kárpátalján 1998-ig pozitív értékeket mutatott, az elvándorlás mértékének köszönhetően már 1995-ben megindult a lakosság számának csökkenése. Az ukrán állam az ország lakosságszám csökkenésének megakadályozására számos népességgpolitikai intézkedést hozott, melyek közül hatása csak a 2005-ben érvénybe lépett gyermekszületés után járó pénzbeli támogatások bevezetésének volt. A születési ráta újra növekedett, a természetes szaporulat elérte a 2–3‰-et, azonban a 2014-et követően újra csökkenni kezdett, és 2016-ra csupán 0,5‰ volt.

A népesség területi eloszlását vizsgálva megállapítható, hogy a megye lakosságszáma a vizsgált időszakban a háromszorosára nőtt, de területi eltérések mutathatóak ki ebben is. Kárpátalja keleti részén a lakosságszám növekedése folyamatosan zajlott, a vizsgált időszakban több mint a négyszeresére

81. ábra. Kárpátalja városainak lakosságszámnövekedése 1869–2016 között²³⁹

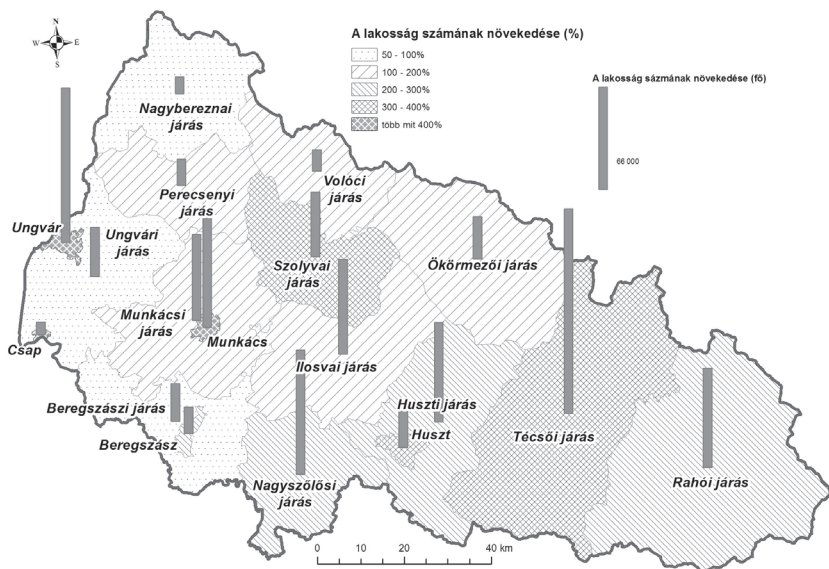
nőtt. Szembetűnő a városok növekedése. A legnagyobb arányú népességszám növekedés itt mutatható ki, főként Ungvár lakosságszáma nőtt jelentősen, hiszen 1869-től 2012-ig közel a tízszeresére duzzadt a megyeközpont lakosságszáma. A városok legnagyobb mértékű növekedése a szovjet időszakban, az erőltetett iparosításnak és az ezzel egy időben felgyorsuló urbanizációnak köszönhető, valamint az agglomerációba tartozó településeknek a városhoz csatolásával hozható összefüggésbe. A legjelentősebben Ungvár és Munkács lakosságszáma növekedett (81. ábra).²³⁹

Kárpátalja északi, hegyvidéki járásaiban a lakosságszám lassabban növekedett, főként az elvándorlásnak köszönhetően, hiszen a nehezebb megélhetés, a munkahelyhiány miatt jellemző volt a fiatalok síkvidéki járásokba települése (82. ábra).

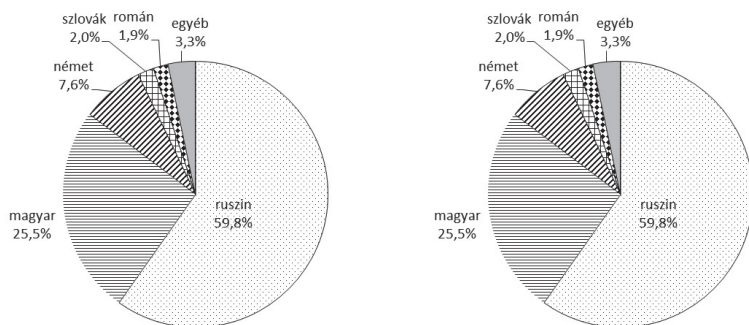
Az államfordulatok a legnagyobb hatást a síkvidéki területekre fejtették ki, ezen belül az Ungvári, a Beregszászi, a Munkácsi és a Nagyszőlősi járásokra. Míg a Nagyszőlősi járás és a Munkácsi járás magasabb népszaporulata következtében ezt kompenzálni tudta, addig az Ungvári és a Beregszászi járások területén a negatív hatás szembetűnő, hiszen a közel másfél évszázad alatt a lakosság száma még a dupláját sem teszi ki az 1869-es számnak.

A nemzetiségi összetételben is jelentős változások következtek be a vizsgált időszak alatt (83. ábra). Sajnos csak 1869-től volt lehetőség a nemzetiségi összetétel vizsgálatára, ugyanis ekkor mérték fel először a területen

²³⁹ A városok lakosságszáma a korábban különálló, de jelenleg a városhoz tartozó településekkel együtt értendő. Saját szerkesztés.

82. ábra. A népesség számának változása Kárpátalja közigazgatási egységeinek területén 1869–2017 között²⁴⁰

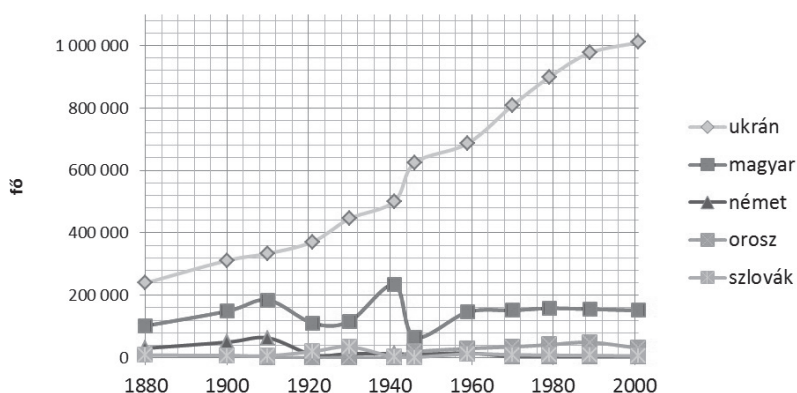

83. ábra. Kárpátalja nemzeti összetétele 1880 és 2001-ben²⁴¹

lakók nemzetiségét. Az utolsó, legfrissebb népszámlálás pedig 2001-ben volt Kárpátalján, így az összehasonlítást 1869 és 2001 között tudjuk elvégezni.

²⁴⁰ Saját szerkesztés. Az adatok forrása: *Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai*, 1996, i. m.; Тімоніна, 2017, i. m.

²⁴¹ Saját szerkesztés. Az adatok forrása: *Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai*, 1996, i. m.; Molnár – Molnár D., 2005, i. m., 120.

84. ábra. Kárpátalja nemzetiösszetétele 1869 és 2001 közötti időszakban

1869-ben Kárpátalja népességének 59,8%-a ruszin volt. 2001-ben is ez a nemzetiség, immár ukránként alkotta a lakosság nagy részét, 80,5%-át, tehát arányát több mint 20%-kal növelni tudta, ami főként a Máramarosi részen (Técsői, Huszti járás) élő ukránok magas népszáporulatának köszönhető.

A magyarok, a németek és a zsidók voltak a tárgyalt időszak legnagyobb vesztesei. A magyarok aránya 25,5%-ról 12,1%-ra, a németeké 7,6%-ról 0,1%-ra csökkent.²⁴²

Összességében elmondható, hogy az elmúlt viharos 150 évben a legmarkánsabban vidékünk magyar, német és zsidó lakosságának száma és aránya változott, negatív irányba (84. ábra). Egy új nemzetiség jelent meg az 1940-es évek közepétől, az orosz, és számuk még ma is 30 ezer körüli tehető. Az ukrán (ruszin) népesség száma folyamatosan növekvő tendenciát mutatott. A cigányság száma is jelentősen nőtt a területen és főként az utolsó hatalomváltást követően a számuk megduplázódott, így egyes becslések szerint számuk mára szintén 30 ezer főre tehető a megyében. Mindazonáltal a különböző nemzetiségek a vidéken évszázadokon keresztül békében éltek egymás mellett, és az utóbbi évek politikai intrikái sem tudják megbontani ezt a békés együttélést.

Egy adott terület népességének térbeli változásait az adott népesség súlypontjának elmozdulásával könnyen nyomon követhetjük. Meghatározva Kárpátalja össznépessége és nagyobb nemzetiségei súlypontjait, a következőket kaptuk (85. ábra):

²⁴² Saját szerkesztés. Az adatok forrása: uo.

85. ábra. Kárpátalja népesebb nemzetiségeinek súlypontjai 2001-ben²⁴³

Kárpátalja össznépességének súlypontja az Ilosvai járásban található Ilonca környékén. Ez közel van a megye területi súlypontjához, ami a népesség közel egyenletes elhelyezkedésére utal.

A magyar nemzetiségűek súlypontja a Beregszászi járásban van Csikós-gorond közelében, az össznépesség súlypontjától délnyugatra. Ez azzal függ össze, hogy a magyar települések főleg az anyaország határa mentén helyezkednek el, a megye délnyugati részén.

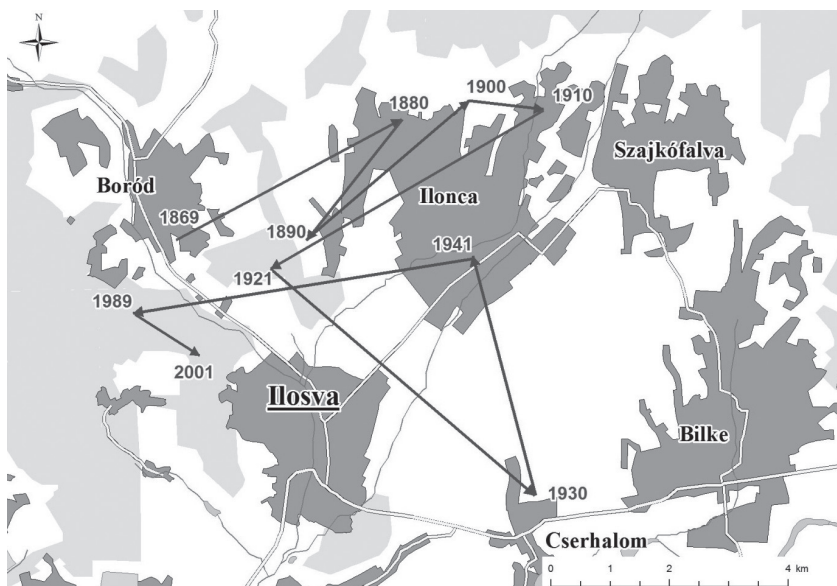
Az ukránok főként a hegyvidéki és hegylábi területeken élnek, súlypontjuk Kárpátalja össznépességének súlypontjától északkeletre, az Ilosvai járási Oszij mellett van.

Az oroszok súlypontja a Munkácsi járásban, Ivanyivci község közelében található. A kárpátaljai orosz nemzetiségűek többsége a két nagyvárosban, Ungváron és Munkácson él, így súlypontjuk is e két város közé esik.

A román nemzetiségűek súlypontja Aknaszlatina közelében van, ahol a román nyelvterület átnyúlik Kárpátaljára.

1869-ben Kárpátalja területe össznépességének súlypontja a maitól északkeletre helyezkedett el, 1869 és 1880 között a súlypont enyhe észak-

²⁴³ Saját szerkesztés.

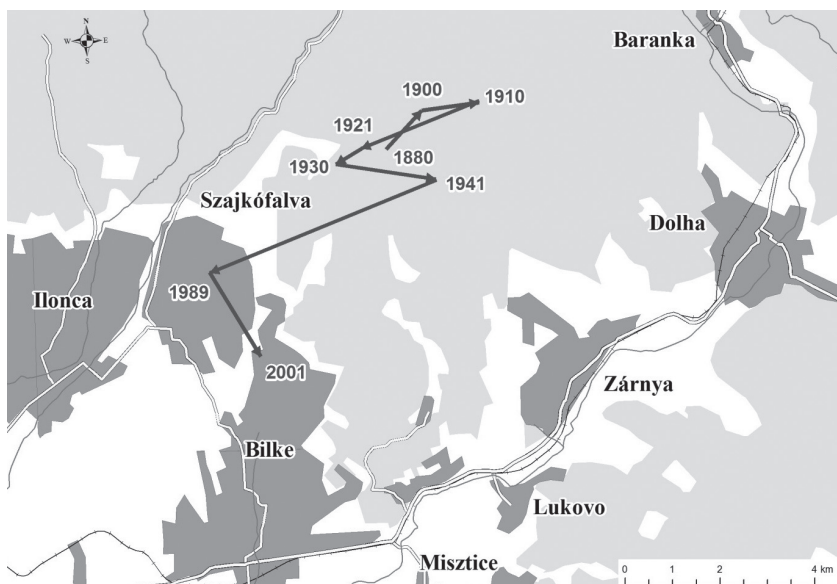

86. ábra. Kárpátalja össznépessége súlypontjának elmozdulása 1869–2001 között

keleti irányú elmozdulást végzett (86. ábra). Az elmozdulás főként az 1872–1873-as kolerajárvány nagyobb síkvidéki pusztításával függ össze. A legtöbb áldozatot Bereg vármegyében, a mai Munkácsi, Beregszászi, Szolyvai járások területén követelte a betegség, míg a terület hegyvidéki részét és mai Rahói és Técsői járások területét kevésbé érintette a kór. Ennek köszönhetően a két időpont közötti népességnövekedés ezeken a területeken nagyobb arányú volt, ami a súlypont északkeleti elmozdulását eredményezte.

A következő tíz évben, 1880 és 1890 között a súlypont délnyugat felé helyeződött, ami a síkvidéki járások nagyobb népességszám növekedését jelenti (87. ábra). A súlypont déli irányú elmozdulását főként a Nagyszőlősi járás és a Huszti, Técsői és Rahói járások déli részén lévő települések magasabb népszaporulata idézte elő, míg a délnyugati és nyugati irányú eltérés a Munkácsi járás és a Beregszászi járások, továbbá Beregszász nagyobb arányú népességnövekedésének volt köszönhető. Ezzel párhuzamosan a terület északi részén a népesség számának növekedése jóval alacsonyabb volt, mindannak ellenére, hogy arányában megközelítette a 14%-os megyei átlagot.

A terület népességének súlypontja 1890 és 1900 között újra északkeleti irányba mozdult, és megközelítette az 1880-as érték helyét. Az északi irányú eltolódásért főként a hegyvidéki területek nagyobb arányú népességnöveke-

87. ábra. Az ruszinok (ukránok) súlypontjának elmozdulása 1880–2001 között ²⁴⁴

dése, míg a keleti irányú elmozdulást a máramarosi területek nagyobb számú népességnövekedése eredményezte, mely a természetes szaporulat számlájára írható.

1910-re a nyugati részek népességcsökkenésének és a máramarosi területek lakosságszámának növekedése következtében az össznépesség súlypontja is keleti irányba mozdult el.

Az 1921–1930-as évek között az összlakosság súlypontja dél felé tolódott. Ez egyrészt a máramarosi magasabb természetes szaporulat délkeleti irányba, másrészt a délnyugati városokba és a síkvidéki magyar etnikai területre irányuló betelepítések délnyugati irányba mutató hatásainak az eredője.

1941-re az összlakosság súlypontja az előző évtizedeket jóval meghaladó mértékű kelet-délkeleti irányú elmozdulást mutatott. Ezt két tényező egymásra rakódása eredményezte. A máramarosi magasabb természetes szaporulat hatása társult az 1938–39-es államhatalom-váltással együtt járó cseh és szlovák kitelepüléssel, ami főleg a megye nyugati részét érintette. 1941 és 1989 között Kárpátalja népességének súlypontja erőteljesen nyugat felé tolódott, ami a migrációs folyamatokkal, elsősorban a megye két nagy városába, Ungvárra és Munkácsra való tömeges betelepítésekkel magyarázható. A ter-

²⁴⁴ Saját szerkesztés.

mészetes szaporulat (Máramarosban továbbra is magasabb volt a természetes szaporulat) ugyanakkor a súlyponteltolódás irányával szemben hatott.

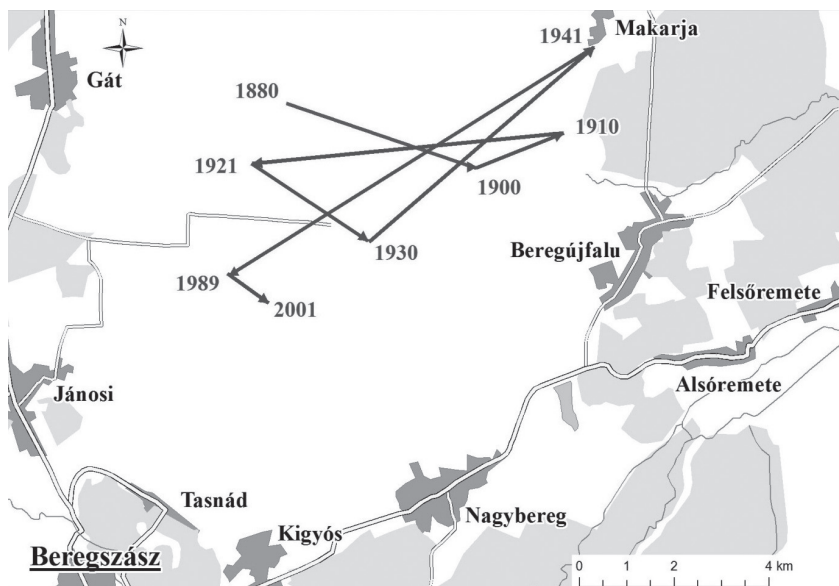
Az 1989–2001-es időszakban Kárpátalja keleti részén jóval magasabb volt a természetes szaporulat, ami a súlytpont keleti eltolódást eredményezte. A déli elmozdulás a hegyvidéki területek lassú népességszámnövekedésének, az elvándorlásnak tudható be, továbbá a Nagyszőlősi járás és a Técsői járás magasabb természetes szaporulatának.

Az összlakosság súlypontjának elmozdulása könnyebben értelmezhető, ha megvizsgáljuk a magyar, illetve ruszin anyanyelvűek súlyponteltolódását. A következő jellegzetességeket figyelhetjük meg. A ruszinok esetében:

- A ruszin népesség súlypontjának elmozdulása az összlakosságéhoz viszonyítva nagyobb értékeket mutat. 1880-ban a ruszinság súlypontja, hasonlóan az összlakosságéhoz, a maitól északkeletre volt (87. ábra). A következő harminc évben, 1910-ig, a súlypont elmozdulása északkeleti irányú volt, ami a hegyvidékek magasabb szaporulata mellett a nyelvhatár mentén végbemenő asszimilációval is magyarázható.
- 1910 és 1921 között az ukránok súlypontja délnyugati irányba mozdult el erőteljesen. Ez azzal függött össze, hogy a nyelvhatár mentén élő bizonytalan nemzeti identitású népesség az államfordulatot követően nagyobb részben ukránnak (ruszinok) vallotta magát. 1930-ig az ukránság súlypontja alig változott.
- 1930 és 1941 között az ukrán súlypont délkeleti irányú elmozdulása figyelhető meg. Ez összefügg a máramarosi magasabb természetes szaporulattal, és a bizonytalan identitású, elsősorban Kárpátalja nyugati részén élő népesség ukránságból való kiválásával.
- 1941 és 1989 között a kárpátaljai ukránok (ruszinok) súlypontja erőteljesen délnyugati irányba tolódott. Ez elsősorban a megye délnyugati városaiba való ukrán betelepüléssel, és a nyelvhatár közelében élő bizonytalan etnikai identitású népesség asszimilálásával magyarázható.
- 1989 és 2001 között a súlypont déli elmozdulást végzett, ami a hegyvidéki ukránság fogyásával és a síkvidéki ukránok számának növekedésével magyarázható.

A magyarok esetében:

- A magyarság súlypontjának elmozdulása a vizsgált időszak alatt az ukránságénál is jelentősebb volt. 1880-ban a jelenlegitől a súlypont északabbra helyezkedett el. 1880 és 1910 között a súlypont keleti irányú elmozdulást végzett. Ez a keleti területek magasabb természetes szaporulatának tudható be (88. ábra).

88. ábra. A magyarok súlypontjának elmozdulása 1880–2001 között

- 1910 és 1921 között az előzővel ellentétes irányú nyugati elmozdulás mutatható ki a magyarság súlypontjában. Erre az lehet a magyarázat, hogy 1921-ben a zsidóságot külön nemzetiségként vették számba. Az addig magyarként nyilvántartott zsidók aránya a magyar népességén belül Kárpátalja keleti részén volt nagyobb. A következő évtizedben a súlypont délkelet felé mozdult. A magasabb természetes szaporulat adta az elmozdulás irányának keleti összetevőjét, míg az asszimilációs veszteség a délit.
- A magyarok súlypontjának az 1930 és 1941 közötti, nyelvhatárra merőleges északkeleti irányú eltolódását az 1938 utáni államfordulattal összefüggő migrációs és asszimilációs folyamatok magyarázzák. Ugyanezen folyamatok, csak ellenkező előjellel, a magyarság súlypontját 1941 és 1989 között ellentétes irányba mozdították el.
- 1989 és 2001 között a magyarok súlypontja délkeleti elmozdulást végzett. Egyrészt Ungvár és az Ungvár környéki falvak jelentős asszimilációs veszteségével magyarázható, másrészt a Nagyszőlősi járás magyarokra is jellemző magasabb népszaporulatának köszönhetően.

A vizsgált időszak változásait elemezve elmondható, hogy 1869-től 2017-ig az össznépesség súlypontja délebbre helyeződött, ami a terület délnyugati részén található síkvidéki városok lakosságának dinamikusabb

növekedésével és a máramarosi részek magasabb természetes szaporulatával magyarázható. Az 1800-as évek második felétől jelentősen megnőtt a zsidó lakosság száma Kárpátalja területén, akik először a terület keleti részén telepedtek le, később a városokba költöztek, és nagy számban vették át az államalkotó nyelvet, a magyart. Ebben az időszakban a magyar–ruszin (ukrán) nyelvhatár egyre északkeletebbre tolódott ki az elmagyarosodás következtében. Az Osztrák–Magyar Monarchia idején a régió városi lakosságának jelentős részét német anyanyelvűek alkották, akik különösen magas arányban éltek Munkácson.

Az első világháború idején a háborús veszteségek következtében csökkent a lakosság száma, jelentős volt az elvándorlás mértéke is. A csehszlovák időszakban a telepés falvak telepítése következtében szláv lakosságú települések jelentek meg a síkvidéki magyar nyelvterületen. A második világháború jelentősen átrajzolta a vidék etnikai arculatát, amikor szinte teljesen elveszítette zsidó lakosságát. A szovjet érában a terület lakosságának száma jelentősen nőtt, ami a magas természetes szaporulatnak és a Szovjetunió tagállamaiból történő bevándorlásnak tudható be.

A Szovjetunió széthullásával lelassult a népességszám növekedése, sőt az 1990-es évek közepétől csökkenni kezdett a lakosság száma, ami jelentős mértékben a migrációból adódó veszteségnek köszönhető. Az ország gazdasági helyzetének romlásával egyre többen gondolták úgy, hogy külföldön könnyebben tudnak majd boldogulni.

A 2000-es évek közepén bevezetett demográfiai intézkedéseknek köszönhetően sikerült leállítani a népességcsökkenést, sőt, a születésszámok növekedésének és az elvándorlás mértékének csökkenésével újra növekedni kezdett Kárpátalja lakosságának száma. Ehhez az is kellett, hogy stabilizálódjon a gazdaság-politikai helyzet az országban, a növekedő bérek az újonnan alakult, főként nyugati befektetők által létrehozott munkahelyek (pl. Jabil, Flextronics, Breg-Kábel, Eurocar) csökkentették a munkaerő kiáramlásának mértékét.

A 2014-es események után, a kelet-ukrajnai konfliktus és a Krím elcsatolása miatt a gazdaság-politikai helyzet az országban jelentősen romlott. A külföldi befektetések elmaradtak, számos az országban működő vállalat, bank ment csődbe. Az infláció miatt a bérek értéke csökkent, ami arra ösztönözte a munkaképes lakosság számottevő hányadát, hogy a megélhetés érdekében külföldön vállaljon munkát. Mivel a külföldön munkát vállalók főként a fiatalabb korosztályból kerülnek ki, a születések száma is jelentősen visszaesett az országban. A 2014 áprilisa óta zajló hibridháború következtében katonaköteles korosztály jelentős része a kötelező kvóta szerinti front-

szolgálat miatt munkahelyeiket otthagyva külföldön keresett új megélhetési lehetőséget. Ezzel párhuzamosan egyre több munkaközvetítő cég jelent meg az országban magas béreket, elfogadható munkakörülményeket kínálva a szintén munkaerőhiánnyal küszködő európai vállalatoknál. A 2017-ben az Európai Unió és Ukrajna között megkötött vízummentességi egyezmény felgyorsította a munkaerő kiáramlását. Az országban munkaerőhiány alakult ki, különösen az állami szektorban (orvosok, tanárok, önkormányzati szervek munkatársai), ahol nem tudnak versenyképes fizetést biztosítani az alkalmazottaknak. Ugyanezek a tendenciák figyelhetők meg Kárpátalján is.

Az országban a lakosság számának további nagyságrendi csökkenése prognosztizálható. Ugyanez a helyzet Kárpátalján is: figyelembe véve a demográfiai folyamatokat, beleértve a tartósan külföldön tartózkodók jelentős számát is – munkavállalás és tanulás céljából –, a magyarság lélekszáma valószínűsíthetően már közelebb van a százezerhez, mint a 2001-es bő százötvenezerhez.²⁴⁵ Egyes kutatások alapján a kárpátaljai magyarok száma 130-135 ezerre tehető.²⁴⁶

A történelem folyamán Kárpátalja területe mindig periférikus helyzetben volt, a fővárostól távol, ritkán volt ráhatása az ország gazdaság-politikai helyzetének alakulására, sokkal inkább elszenvedte ezeket a változásokat, és a határregió helyzete miatt terepe volt az egyes államalakulatok közötti érdekkonfliktusoknak. Az itt élő nemzetiségek a régió eddigi története során a békés egymás mellett élés sokszor konfliktusos helyzeteit is a demokrácia játékszabályai mentén, békés eszközökkel oldották meg. A hétköznapi emberek által gyakorolt tolerancia légköre Kárpátalja mindenkori legfőbb öröksége.

²⁴⁵ Kovály Katalin – Erőss Ágnes – Tátrai Patrik: „Hát megpróbálunk küzdeni”: átalakuló boldogulási stratégiák Kárpátalján az Euromajdan után. *Tér és Társadalom*, 2017, 31 (2). 3–22.; Tátrai Patrik – Erőss Ágnes – Kovály Katalin (2017): Kin-state politics stirred by a geopolitical conflict: Hungary's growing activity in post-Euromaidan Transcarpathia, Ukraine. *Hungarian Geographical Bulletin*, 2017, 66 (3). 203–218. Lásd még: TANDEM 2016. http://bgazrt.hu/_dbfiles/htmltext_files/2/0000000432/A5%20tandem.pdf (Letöltve: 2017-12-15-); SUMMA projekt, 2017. Eredményei a kézirat lezárásakor nyilvánosan még nem voltak hozzáférhetőek. http://bgazrt.hu/_files/NPKI/A5%20NPKI%20fuzet%20print.pdf (2018.03.01.)

²⁴⁶ Molnár D. István – Molnár József: Állandó és ideiglenes migráció a kárpátaljai magyarok körében az utóbbi években. Beregszász, 2017. (Kézirat. Készült a Domus Ösztöndíj támogatásával.)

Irodalom

Internetes adatbázisok

HUNGARICANA közgyűjteményi portál. <https://hungaricana.hu>

Jogtár. <https://net.jogtar.hu/>

Головне управління статистики у Закарпатській області. <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/>

Державна служба статистики України. <http://www.ukrcensus.gov.ua>

Законодавство України. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/>

Levéltári források

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Fond P-14.

РГАЭ (Российский государственный архив экономики), Fond 1562.

Statisztikák

Központi Statisztikai Hivatal: *Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községek szerint.* Budapest, Stephaneum nyomda részvénytársaság, 1947.

Központi Statisztikai Hivatal: *Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941).* Budapest, KSH, 1996.

Központi Statisztikai Hivatal: *Kárpátalja településeinek vallási adatai (1880–1941).* Budapest, KSH, 2000.

Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal: *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Budapest, 1912.

Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal: *Magyarország helységnévtára 1944.* Hornyánszky Viktor R.-T. nyomdai műintézet. Budapest, 1944.

Sebők László (szerk.): *Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai.* TLA Teleki László Intézet, KSH Népszámlálás, KSH Levéltár, 2005.

Statistický lexikon obcí v Podkarpatsé Rusi. Vydán Ministerstvom Vnitra a Státním Úřadem Statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 15. února 1921. Praha, 1928.

Statistický lexikon obcí v Republice Československé. Vydán Ministerstvem Vnitra a Státním Úřadem Statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 1. posince 1930. IV. Země Podkarpatoruská. Praha, 1937.

- Головне управління статистики у Закарпатській області: *Закарпаття в демографічному вимірі. Статистичний збірник*. Ужгород, 2008.
- Государственный комитет СССР по статистике: *Население СССР по данным всесоюзной переписи населения 1989 г.* Москва, 1990.
- Державний комітет статистики України: *Кількість та територіальне розміщення населення України за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року*. Київ, 2003.
- Державний комітет статистики України: Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. *Урядовий кур'єр*, 2002, № 244.
- Закарпатське обласне управління статистики: *Демографічні процеси Закарпаття у цифрах статистики (статистичний бюлетень)*. Ужгород, 2002.
- Закарпатське обласне управління статистики: *Населення Закарпатської області (демографічний щорічник)*. Ужгород, 2004.
- Закарпатське обласне управління статистики: *Національний склад населення та його мовні ознаки (статистичний бюлетень)*. Ужгород, 2003.
- Закарпатське обласне управління статистики: Про кількість та склад населення Закарпатської області за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. *Новини Закарпаття*, 2003, № 4–5.
- Статистичне управління Закарпатської області: *Народне господарство Закарпатської області. Статистичний збірник*. Ужгород, 1989.
- Тімоніна М. Б.: *Чисельність наявного населення України на 1 січня 2017 року*. Київ, Державна служба статистики України, 2017.

Térképek

- Kocsis Károly – Tátrai Patrik – Agárdi Norbert – Balizs Dániel – Kovács Anikó: *A Kárpát–Pannon-térség változó etnikai arculata a 15. század végétől a 21. század elejéig. Térképmagyarázó*. Budapest, MTA Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, 2015.
- Kocsis Károly: *Kárpátalja mai területének etnikai térképe*. Budapest, MTA Földrajztudományi Kutató Intézet, 2001.
- Magyarország közigazgatási térképe*. A M. Kir. Honvéd Térképészeti Int. kiadása. Lezárva 1942. július 31. Felülbélyegezve 1943. július 31. Mérték: 1:500.000. Méret: 1050x845 mm és 1050x870 mm. Megjelent Magyarország helységnevtára (1944) mellékleteként.

- Podrobný přehled politického rozdělení Slovenska a Podkarp. Rusi. (Kartografický dokument.)* Vojenský zeměpisný ústav, 1926. <http://mapy.geogr.muni.cz/mr.html?id=717821> (Letöltve: 2017.09.10.)
- Podrobný přehled politického rozdělení země Slovenské a Podkarpatoruské. (Kartografický dokument.)* Vojenský zeměpisný ústav, 1936. <http://mapy.geogr.muni.cz/mr.html?id=717827> (Letöltve: 2017.09.10.)
- Přehledná mapa Podkarpatské Rusi.* 1:360000. Košice, 1924. <http://www.chartae-antiquae.cz/en/maps/42717> (Letöltve: 2017.09.10.)
- Történelmi világtlasz.* Budapest, Cartographia, 2001.

Közigazgatás

- Endrődi Judit: *Járások a magyar közigazgatás történetében.* VÁTI Nonprofit Kft. Területi Információszoolgáltatási és Tervezési Igazgatóság Dokumentációs Központ. <http://www.terport.hu/vezercikkek/jarasok-a-magyar-kozigazgas-torteneteben> (Letöltve: 2017.09.10.)
- Fedinec Csilla: Kárpátalja közigazgatása és tanügyigazgatása 1938–1944 között. *Magyar Pedagógia*, 96. évf., 1996, 4. sz.
- Hajdú Zoltán: A közigazgatási térfelosztás változásai Magyarországon. *Tér és Társadalom*, 10. évf., 1996, 1. sz.
- Hajdú Zoltán: *Magyarország közigazgatási földrajza.* 2. javított kiadás. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2005.
- Hajdú Zoltán: *Településhálózat és közigazgatási területszervezés a Dél-Dunántúlon.* Budapest, Akadémia Kiadó, 1987.
- Zentai László (szerk.): *A történelmi Magyarország atlasza és adattára 1914.* Pécs, Talma Kiadó, 2003.
- Вільховецька територіальна громада. <http://vilhovecka.gromada.org.ua> (Letöltve: 2017.12.20.)
- Головне управління статистики у Закарпатській області: *Адміністративно-територіальний поділ.* Ужгород, 2007.
- Квашенко Г. С.: Закарпатська область. *Довідник адміністративно-територіального поділу.* Ужгород, 1968.
- Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України: *Моніторинг процесу децентралізації станом на грудень 2017 року.* http://decentralization.gov.ua/monitoring2017_12_ua#main-info (Letöltve: 2017.12.15.)
- Населені пункти у підпорядкуванні ОТГ. Баранинська громада. <https://gromada.info/gromada/baranynska/> (Letöltve: 2017.12.20.)

- Населені пункти у підпорядкуванні ОТГ. Перечинська міська громада. https://gromada.info/gromada/perechynska/#top_head (Letöltve: 2017.12.20.)
- Полянська громада. Паспорт громади. <http://polyanska-gromada.gov.ua/pasport-gromadi-02-14-17-04-05-2017/> (Letöltve: 2017.12.20.)
- Селменський І. С.: *Закарпатська область. Довідник адміністративно-територіального поділу на 1 жовтня 1983 року*. Ужгород, Видавництво «Радянське Закарпаття», 1983.
- Тячівська громада. Картка громади. <http://tyachiv-city.gov.ua/structure/> (Letöltve: 2017.12.20.)

Könyvek, tanulmányok

- Bagdi Róbert: Bereg és Ung vármegye migrációtörténeti összehasonlítása 1899–1913 között. In: Demeter Gábor – Bagdi Róbert (szerk.): *Migráció és asszimiláció Északkelet-Magyarországon és a Partiumban (1715–1992)*. (Studia Historico-Demographica Debrecina I.) Debrecen, 2009.
- Bányai Viktória – Fedinec Csilla – Komoróczy Szonja Ráhel (szerk.): *Zsidók Kárpátalján. Történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Központ Kisebbségkutató Intézet – Aposztróf Kiadó, 2013.
- Beregszászi Anikó: Magyar neve? Az ukrainai földrajzi nevek magyar használatáról. In: Beregszászi Anikó – Csernicskó István (szerk.): „... itt mennyit ér a szó?” Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola – PoliPrint, 2004.
- Beregszászi, Anikó: Language Planning issues of Hungarian Place-names in Subcarpathia. *Acta Linguistica Hungarica*, 43, 1995/1996.
- Botlik József: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. Magyarország, ruszinok, csehek és ukránok 1918–1945*. Nyíregyháza, IMI PRINT KFT, 2005.
- Braun László – Csernicskó István – Molnár József: *Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján*. Ungvár, PoliPrint Kft., 2010.
- Brenzovics László: Kárpátalja történetének korszakai és gazdasági-társadalmi helyzete a XX. században. In: Baranyi Béla (szerk.): *Kárpátalja*. (A Kárpát-medence régiói 11.) Pécs–Budapest, MTA RKK – Dialog Campus Kiadó, 2009.
- Csernicskó István – Molnár József: Valós és/vagy konstruált valóság az ukrainai népszámlálásokban. *Regio*, 23. évf., 2015, 3. sz.

- Death trains in 1944, the Kassa list.* A Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság honlapja, 2007. <http://www.degob.hu/english/tables/kassa.html>.
- Dobos Sándor: Magyar helységnevek Kárpátalján: kodifikációs kísérletek és eredmények (1989–2000). *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, XVII. évf., 2015, 1. sz.
- Dobos, Sándor: The Restoration of the Historical Hungarian Names of Hungarian-Populated Settlements in the Territory of the Present-Day Transcarpathia from 1989 to 2000. *Acta Humana: Emberi jogi közlemények*, 2016, IV/6.
- Fedinec Csilla – Csernicskó István: Az Ukrajnából száműzött Lenin. Európai út a kommunizmus öröksége nélkül? *Regio*, 24. évf., 2016, 1. sz.
- Fedinec Csilla – Csernicskó István: Декоммунизация в современной Украине: поиск путей в области истории, идентичности и языковой политики. *Историческая Экспертиза*, 2016, № 4.
- Fedinec Csilla – Halász Iván – Tóth Mihály: *A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és elsüllyesztett kincsek*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Kalligram, 2016.
- Fedinec Csilla – Vehes Mikola (szerk.): *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*. Budapest, Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010.
- Fedinec Csilla (szerk.): *Kárpátalja 1938–1941. Magyar és ukrán történeti közelítés*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2004.
- Fedinec Csilla: *„A magyar szent koronához visszatért Kárpátalja” 1938–1944*. Budapest, Jaffa Kiadó, 2015.
- Fedinec Csilla: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944.* (Nostra tempora 7.). Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Intézet – Lilium Aurum, 2002.
- Felvidékünk – honvédségünk Trianontól – Kassáig. Történelmi eseményso-rozat képekkel.* Vitézi rend Zrinyi csoportjának kiadása. Budapest, 1939.
- Fényes Elek: *Magyar országnak, „s a’ hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben.* 3. k. Pest, Trattner-Károlyi, 1837.
- Gálik Zoltán: Az Európai Unió szerepének értékelése az ukrainai konfliktusban. *Regio*, 24. évf., 2016, 1. sz.
- Karácsonyi Dávid: A város–vidék „szakadék” dimenziói Ukrajnában. *Kisebbségkutatás*, 19. évf., 2010, 3. sz.

- Kocsis Károly: Az etnikai térszerkezet átalakulása Kárpátalja mai területén az elmúlt fél évezredben. In: Boros László (szerk.): *Kárpátalja. Észak- és Kelet-Magyarország Földrajzi Évkönyv* 6. Níregyháza, 1999.
- Kótyuk Erzsébet: Kolerajárványok az Északkelet-Felvidéken a 19. században, különös tekintettel Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyére. In: Forrai Judit et al. (szerk.): *Ditor ut ditem. Tanulmányok Schultheisz Emil professzor 85. születésnapjára*. Budapest, 2008.
- Kovály Katalin – Erőss Ágnes – Tátrai Patrik: „Hát megpróbálunk küzdeni”: átalakuló boldogulási stratégiák Kárpátalján az Euromajdan után. *Tér és Társadalom*, 2017, 31 (2).
- Mandrik Ivan: Agrárproblémák Kárpátalján a XIX. század végén és a XX. század elején. In: Nagy Ferenc (szerk.): *Szabolcs-Szatmár-beregi Levéltári Évkönyv*, 1997, 12. sz.
- Molnár D. Erzsébet: A kárpátaljai elhurcolások történeti háttere a szovjet rendszer kiépítésének idején. In: Molnár D. Erzsébet – Molnár D. István (szerk.): *A kommunizmus áldozatai, rehabilitációs alternatívák Kelet-Közép-Európában*. Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2016.
- Molnár D. Erzsébet: A polgári lakosság Magyarországról és a Szovjetunióhoz csatolt Kárpátaljáról történő kényszerszolgálatára hurcolásának összehasonlító elemzése. In: „Így maradok meg hívővőnek...” *In memoriam Soós Kálmán. Tanulmányok Soós Kálmán emlékére*. Ungvár, PoliPrint, 2012.
- Molnár D. István – Molnár József: A kárpátaljai magyarság népességföldrajzi viszonyai a 2001-es ukrainai népszámlálás eredményeinek tükrében. *Pro Minoritate*, 2003/ősz.
- Molnár D. István – Molnár József: *Állandó és ideiglenes migráció a kárpátaljai magyarok körében az utóbbi években*. Beregszász, 2017. (Kézirat. Készült a Domus Ösztöndíj támogatásával.)
- Molnár József – Molnár D. István: A kárpátaljai magyarság népességföldrajzi viszonyai a 21. század elején. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, 2008.
- Molnár József – Molnár D. István: A születésszámok alakulása Kárpátalján térben és időben. In: Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk.): *Magyarok a Kárpát-medencében* 2. Szeged, 2017.
- Molnár József – Molnár D. István: *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Beregszász, Kárpát-

- aljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa – PoliPrint, 2005.
- Molnár József – Molnár D. István: Kárpátalja népessége és magyarsága a 2001. évi ukrainai népszámlálás hozzáférhető eredményeinek a tükrében. In: Gyurgyík László – Sebők László (szerk.): *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989–2002*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2003.
- Popély Gyula: A felvidéki magyarság számának alakulása az 1921. és 1930. évi csehszlovákiai népszámlálások tükrében I–II/44. *Századok*, 1989.
- Rózsa Gábor: A hivatalos magyar népszámlálások és más nagy népesség-összeírások, 1870–2016. I. rész (1870–1949). *Statistikai Szemle*, 95. évf., 2017, 11–12. sz.
- Szabó László: *Kárpátaljai demográfiai adatok*. Ungvár – Budapest, Intermix Kiadó, 1993.
- Szakál Imre: *Telepesek és telepes falvak a csehszlovák Kárpátalján*. (REGIO Könyvek.) Budapest, MTA TK Kissebbségkutató Intézet – Kalligram, 2017.
- Tátrai Patrik – Eröss Ágnes – Kovály Katalin: Migráció és versengő nemzetpolitikák Kárpátalján az Euromajdan után. *Regio*, 24. évf., 2016, 3. sz.
- Tátrai Patrik – Eröss Ágnes – Kovály Katalin: Kin-state politics stirred by a geopolitical conflict: Hungary's growing activity in post-Euromaidan Transcarpathia, Ukraine. *Hungarian Geographical Bulletin*, 2017, 66 (3).
- Tóth Gábor: „Az eltávolítás haladéktalanul végrehajtandó” *Deportálások Kárpátalján a második világháború idején*. (Műhelytanulmány 32.) Budapest, EÖKIK, 2008.
- Tóth József – Vuics Tibor (szerk.): *Általános társadalomföldrajz I*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 1998.
- Varga E. Árpád: *Népszámlálások a jelenkori Erdély területén*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 1992.
- Vasúti infrastruktúra fejlesztése Záhony térségében*. MÁV, 2009. <http://www.mav.hu/mav/fejlesztas.php?mid=14a2e4348395a7> (Letöltve: 2017.12.15.)
- Vehes Mikola – Molnár D. István – Molnár József – Osztapec Jurij – Oficinskij Román – Tokar Marian – Fedinec Csilla – Csernicskó István: *Kárpátalja évszámokban 1867–2010*. (Studia Regionalistica.) Ungvár, Hoverla Kiadó, 2011.
- Горлов В. Н. – Левчик Д. А.: *Жилищное движение и жилищное самоуправление в СССР и России: от писем в ЦК до баррикад в Бутово*. <http://sd-inform.org/upload/books/Sovremennost/Gilishnoe%20dvijenie.pdf> (Letöltve: 2017.12.15.)

- Грошові виплати на дитину в 2018 році: розмір допомоги.* Юридический портал, 03.03.2018. <http://www.lawportal.com.ua/groshovi-vyplaty-dity-rozmir-dopomogy.html> (Letöltve: 2018.04.01.)
- Дністрянський М. С.: *Етногеографія України. Навчальний посібник.* Львів, Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008.
- Смець, Григорій – Дяченко, Борис: *Циганське населення Закарпаття.* Ужгород, Видавництво «Карпати», 1993.
- Іванишина В. В.: Всесоюзні переписи населення 1959, 1970 років як джерело вивчення соціально-демографічних процесів в Україні в 60-х роках ХХ століття. Історія. 74–76. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, Київ, 2004.
- Ігнатоля Н. І: Трудова міграція Закарпатців: напрямки та тенденції змін. *Вісник Львівського університету. Серія соціологія.* 2012. Випуск 6. 88–95.
- Кичак, Оксана: *Трудова міграція українців Закарпаття на початку ХХІ століття та її культурно-побутові наслідки.* Ужгород, Гражда, 2012.
- Корсун О. М. – Пагіря О. М.: *Закарпатські втікачі в СРСР: через табори ГУЛАГу і Бузулук до рідних Карпат. 1939–1949. Архівні документи і матеріали.* Ужгород, Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», 2011.
- Лавер О. – Зилгалов В.: Хто живе на Закарпатті? *Карпатський край*, 1991, № 38.
- Молнар Й. Й. – Молнар Д. С. С.: Народжуваність на Закарпатті за останні роки: тенденції покращення та географічні особливості. In: *Соціально-географічні виклики у Східно-Центральній Європі на початку ХХІ століття.* Том 1. Берегово, Поліграфцентр «Ліра», 2012.
- Папп А. З.: Етнодемографическая картина в Карпатском бассейне на рубеже XIX–XX вв. In: *Взаимодействия и конфликты на конфессионально и этнически смешанных территориях Центральной и Восточной Европы 1517–1918.* М. – СПб., Нестор-История, 2016.
- Трохимчук С. В. – Федунь О. В.: *Політична географія світу. Навчальний посібник.* Київ, Видавництво «Знання», 2007.

A REGIO KÖNYVEK sorozat eddig megjelent kötetei:

- Szélén az országútnak Csehszlovákiai magyar költők, 1919–1989.* (Vál. Tóth László.) Budapest: Széphalom Könyvműhely, 1990.
- Ébert Tibor: *Jób könyve. Pozsonyi regényfantázia.* Budapest: Széphalom Könyvműhely, 1991.
- Fábry Zoltán: *Üresjárat, 1945–1948. Napló a jogfosztottság éveiből.* (Közread., vál., szerk.: Lanstyák István – Repiszky Tamás – Tóth László.) Budapest – Pozsony: Madách – Kalligram, 1991.
- Grendel Lajos: *Elszigeteltség vagy egyetemesség. Esszék, cikkek, interjúk.* Budapest: Széphalom Könyvműhely, 1991.
- Litván György – Szarka László (összeáll.): *Duna-völgyi barátságok és viták Jászi Oszkár közép-európai dossziéja.* Budapest: Gondolat, 1991.
- Masaryk, Tomáš Garrigue: *Demokrácia, nemzetiség. Gondolatok a kisebbségi kérdésről és az antiszemitizmusról.* (Szerk. Fazekas József.) Budapest – Pozsony: Madách – Kalligram, 1991.
- Ortvay Tivadar: *Pozsony város utcái és terei eredeti kutatások alapján.* (Hasonmás kiad. Szabó Lilla utószavával.) Budapest: Püski, 1991.
- Pražák, Richard: *Cseh–magyar párhuzamok. Tanulmányok a 18–19. századi művelődéstörténeti kapcsolatokról.* (Ford. Kovács G. L. ászló – Deák Eszter – Sztaneu Mária.) Budapest: Gondolat, 1991.
- Varga E. Árpád: *Népszámlálások a jelenkori Erdély területén jegyzetek Erdély és a kapcsolt részek XX. századi nemzetiségi statisztikájának történetéhez.* Budapest: MTA Történettudományi Intézet, 1992.
- Csurdi Sándor (szerk.): *Kisebbségkép a tömegtájékoztatásban.* Budapest: Regio, 1993.
- Trencsényi, Balázs – Petrescu, Dragos – Petrescu, Cristina – Iordachi, Constantin – Kántor, Zoltán (eds.): *Nationalism and Contested Identities: Case Studies on Romanians and Hungarians.* Budapest – Iași: Polirom, 2001.
- Baumgartner, Gerhard – Kovács Éva – Vári András: *Távoli szomszédok Jánossomorja és Andau, 1990–2000.* Budapest: Teleki László Alapítvány, 2002.
- Kállai Ernő (ed.): *The gypsies – the roma in Hungarian society.* Budapest: Teleki László Found, 2002.

- Kovács Éva (szerk.): *Mi újság a kelet-közép-európai szociológiában? A lengyelországi, a magyarországi, a romániai, a szerbiai és a szlovákiai szociológia a kilencvenes években*. Budapest: Teleki László Alapítvány, 2002.
- Szerbhorváth György (szerk.): *Viszolygás a várostól. A szerb társadalomtudomány Milošević Szerbiájáról*. Budapest: Teleki László Alapítvány, 2002.
- Zeidler Miklós: *A magyar irredenta kultusz a két világháború között*. Budapest: Teleki László Alapítvány, 2002.
- Fedinec Csilla (szerk.): *Kárpátalja 1938–1941. Magyar és ukrán történeti közelítés*. Budapest: Teleki László Alapítvány, 2004.
- Kovács Éva (szerk.): *A gazdasági átmenet etnikai tájképei*. Budapest: Teleki László Alapítvány – PTE BTK Kommunikációs Tanszék, 2004.
- Kovács Éva (szerk.): *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Budapest: Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudomány Tanszék, 2007.
- Papp Z. Attila (szerk.): *Beszédből világ. Elemzések, adatok amerikai magyarokról*. Budapest: Magyar Külügyi Intézet, 2008.
- Fedinec Csilla – Szereda Viktória (szerk.): *Ukrajna színeváltozása 1991–2008. Politikai, gazdasági, kulturális és nemzetiségi attitűdök*. Pozsony: Kalligram, 2009.
- Szijártó Zsolt: *Kockázat, társadalom, átmenet. Az ófalui „atomtemető” körüli konfliktusról*. Pozsony: Kalligram, 2010.
- Fedinec Csilla (szerk.): *Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig: Egy konfliktus-történet nemzeti olvasatai*. Pozsony: Kalligram, 2014.
- Bárdi Nándor – Filep Tamás Gusztáv – Lőrincz József (szerk.): *Népszolgálat: A közösségi elkötelezettség alakváltozatai a magyar kisebbségek történetében*. Pozsony: Kalligram, 2015.
- Szakál Imre: *Telepesek és telepes falvak a csehszlovák Kárpátalján*. Budapest: Kalligram – MTA TK Kisebbségkutató Intézet, 2017.

Megjelent a Pesti Kalligram Kft., Budapest kiadásában, 2018-ban

Első kiadás. 182 oldal

Felelős kiadó: Mészáros Sándor

Borítóterv: Hrapka Tibor

Nyomdai előkészítés: Kalonda Bt.

Nyomta a Kapitális Kft., Debrecen

Felelős vezető: Kapusi József